

วารสารช่วงผญา

The Journal of Thai Lanna Wisdom

ปีที่ 16 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม – ธันวาคม 2565

ISSN 2539-6706

ผู้จัดพิมพ์	สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่	
ที่ปรึกษา	รองศาสตราจารย์ ดร.ชาตรี มณีโกศล	รักษาราชการแทนอธิการบดี
	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พรพิมล วงศ์สุข	รองอธิการบดี
	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุชานาฏ สิตานุรักษ์	ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม
บรรณาธิการ	นางสาวปนัดดา โตคำนุช	
ผู้ช่วยบรรณาธิการ	นางสาววราภรณ์ โยธาราชภูมิ	
กองบรรณาธิการ	ศาสตราจารย์ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
	ศาสตราจารย์เกียรติคุณ สรสวัสดิ์ อ่องสกุล	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
	ศาสตราจารย์เกียรติคุณ สุรพล ดำริห์กุล	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
	รองศาสตราจารย์ ดร.วรลักษณ์ บุญยสุรัตน์	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
	รองศาสตราจารย์ ดร.สิริวรรณ นันทจันทุล	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
	รองศาสตราจารย์ ดร.สุพจน์ แสงเงิน	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
	รองศาสตราจารย์ ดร.สืบศักดิ์ แสนยาเกียรติคุณ	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
	รองศาสตราจารย์ ดร.พัชลินจ์ จินนุ้ม	มหาวิทยาลัยทักษิณ
	รองศาสตราจารย์ ดร.วิไลศักดิ์ กิ่งคำ	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
	รองศาสตราจารย์ ดร.สิริวรรณ นันทจันทุล	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
	รองศาสตราจารย์ ดร.นิธิดา แสงสิงแก้ว	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
	รองศาสตราจารย์ ดร.สัญญา สะสอง	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
	รองศาสตราจารย์ เรณู วิชาศิลป์	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
	รองศาสตราจารย์ รังสรรค์ จันตะ	มหาวิทยาลัยแม่โจ้
	รองศาสตราจารย์ วิชิต ชมทวีวิรุทธ์	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เสาวภา ศักยพันธ์	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รุ่งรัตน์ ทองสกุล	มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัฐพล อยู่รุ่งเรืองศักดิ์	มหาวิทยาลัยศิลปากร
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชมนาด บุญอารีย์	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อารียา หุตินทะ	มหาวิทยาลัยศิลปากร
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อนรรฆ จรรย์ยานนท์	มหาวิทยาลัยมหิดล
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กนิษฐ์ ศิริจันทร์	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิโลบล วิมลสิทธิชัย	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อรไท ครูธวัช	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา
ผู้ช่วยศาสตราจารย์อุทุมพร หลอดโค	มหาวิทยาลัยสกลนคร
อาจารย์ ดร.ธรรศ ศรีรัตนบัลล์	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
อาจารย์สิริพร คีนมาเมือง	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
อาจารย์กนิษฐ์ ดีหนอ	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

นโยบายและขอบเขตการตีพิมพ์	วารสารช่วงพญา มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอบทความวิจัยและบทความวิชาการทางด้านสหสาขาวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มีกลุ่มเป้าหมาย คือ คณาจารย์ นักศึกษา นักวิจัย และผู้สนใจทั่วไป ทั้งนี้ทุกบทความจะต้องผ่านการพิจารณาโดยผู้ทรงคุณวุฒิที่เชี่ยวชาญในสาขาที่เกี่ยวข้องกับบทความ ๓ ท่าน แบบผู้ทรงคุณวุฒิและผู้แต่ง ไม่ทราบชื่อกันและกัน (Double-blind review)
กำหนดการเผยแพร่	๒ ฉบับ ต่อปี (ฉบับที่ ๑ เดือนมกราคม – มิถุนายน, ฉบับที่ ๒ เดือนกรกฎาคม - เดือนธันวาคม)
เว็บไซต์วารสาร	http://so06.tci_thaijo.org/index.php/khuangpaya
ข้อมูลติดต่อ	กองบรรณาธิการวารสารช่วงพญา สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๓๐๐ โทรศัพท์ ๐๕๓ - ๘๘๕๘๙๑ E-mail: ilaccmru@gmail.com

บทบรรณาธิการ

วารสารช่วงพัฒนาฉบับนี้เป็นฉบับที่สองของปีพุทธศักราช 2565 ซึ่งได้ดำเนินการตีพิมพ์บทความทางด้านสหสาขาวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์อย่างต่อเนื่อง โดยมุ่งมั่นเป็นพื้นที่เปิดทางวิชาการ สำหรับคณาจารย์ นักวิจัย นักวิชาการ นักศึกษา ตลอดจนผู้ที่สนใจใช้เป็นเวทีในการนำเสนอผลงานการศึกษาค้นคว้า ประกอบกับปัจจุบันเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ต้องใช้องค์ความรู้ในการขับเคลื่อน ดังนั้น สถาบันการศึกษาจึงได้ปรับบทบาทสู่การเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่เน้นความคิดสร้างสรรค์ สร้างนวัตกรรมและต่อยอดในเชิงพาณิชย์บนฐานองค์ความรู้ของชุมชนด้วยการผสมผสานร่วมกับการบูรณาการ แม้ปัจจุบันเป็นยุคแห่งเทคโนโลยี แต่สิ่งสำคัญที่จะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน คือ การพัฒนาบนฐานองค์ความรู้ดั้งเดิม อันนำไปสู่การเพิ่มคุณค่าและสร้างมูลค่าให้กับองค์ความรู้ในชุมชน สังคม และประเทศชาติ

โดยวารสารฯ ฉบับนี้ได้นำเสนอบทความที่น่าสนใจเป็นองค์ความรู้ของท้องถิ่นที่ยังคงได้รับการอนุรักษ์ สืบสาน และสืบทอดโดยคนในชุมชน ตลอดจนการสร้างสรรค์เพื่อสร้างมูลค่าให้กับองค์ความรู้ดังกล่าวด้วยแนวคิด ภูมิปัญญาสร้างสรรค์ ซึ่งทุกบทความในวารสารได้ผ่านการพิจารณาถ้อยแถลงจากผู้ทรงคุณวุฒิที่เชี่ยวชาญในสาขาที่เกี่ยวข้อง จำนวน 3 ท่าน ต่อ 1 บทความ ซึ่งถือเป็นมาตรฐานทางวิชาการที่กองบรรณาธิการให้ความสำคัญ อย่างมาก และถือเป็นแนวปฏิบัติมาโดยตลอด และขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ให้ความอนุเคราะห์พิจารณา บทความ รวมถึงการให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งกับผู้แต่ง พร้อมขอขอบคุณผู้เขียนที่นำเสนอผลงานที่มีคุณค่าและเป็นประโยชน์กับผู้อ่าน อันจะนำไปสู่การสร้างสรรค์ต่อยอดองค์ความรู้ต่อไป

นางสาวปนัดดา โตคำนุช
บรรณาธิการ

สารบัญ

บทความวิจัย

การพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อม ชุมชนบ้านกองงาม ตำบลแม่แรง อำเภอบำปาง จังหวัดลำพูน.....1

Development of Tie-dye Products Ban Kong Ngam Community, Mae Rang Sub-district, Pa Sang District, Lamphun

ธิดาพร โชคนทีสกุล ทศพร ฟองคำ สุวิชัย มาเยอะ และ พรพิมล คันระโฮม

การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นและเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจของผ้าทอพื้นเมือง ชุมชนบ้านเชิงดอย.....12

ตำบลสบเตี๊ยะ อำเภोजอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

Local Wisdom Preservation and Economic Value Addition of Local Weaving Textiles in

Ban Choeng Doi Community, Sop Tia Sub-district, Chom Thong District, Chiang Mai

จิราภรณ์ อินดี สุณิสสา ล้อลำเลียง ชนวงค์ พงษ์แปง สุภาภรณ์ ต้อยตามพันธ์

สุดารัตน์ ปู่ไผ่ และ กษามาส แก้วกาศ

แนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรแปรรูปของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านหัวฝาย ตำบลห้วยทราย.....26

อำเภอมะริม จังหวัดเชียงใหม่

Guidelines for the Development of Processed Herbal Products of Ban Hua Fai Community

Enterprise Group, Huai Sai Sub-district, Chiang Mai

ประคอง ชลาภาญญา ทิพรรัตน์ หมายหมั่น เสาวลักษณ์ ปาคำ และ ไอลดา คำมูล

ความเชื่อในพิธีกรรมกับความเปลี่ยนแปลงในการดำรงชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงสะกอ.....37

บ้านห้วยตอง ตำบลแม่วิน อำเภอมะริม จังหวัดเชียงใหม่

Beliefs in Rituals and Changes in Group Life of Sa-kow Karen Ethnicity, Ban Huai Tong, Mae Win

Sub-district, Mae Wang District, Chiang Mai

ฉันทชนก พรหมปฏีมา คเชนทร์ ล่องลาย มาลี เกษมสุขไพศาล ประสิทธิ์ ตาดี

อัญชลี ทะเลรอบดอย มุกดา ทะเลธารา และ มื้อโหยแฮ สุขใจในนา

บทความวิชาการ

ลิเกพื้นเมืองล้านนา คณะ ส.สันคะยอม 2 อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่.....53

The Native Lanna Likay: Sor Sankhayom 2 Group, San Pa Tong District, Chiang Mai

ภูเดช แสนสา และ ฐิตาภรณ์ ชุมภูศรี

การพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อม ชุมชนบ้านกองงาม

ตำบลแม่แรง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน

Development of Tie-dye Products Ban Kong Ngam
Community, Mae Rang Sub-district, Pa Sang District,
Lamphun

จิตาพร โชคนทีสกุล, ทศพร ฟองคำ, สุวิชัย มาเยอะ และ พรพิมล คันระโฮม

Tidaporn Choknateesakoon, Todsaporn Fongkum, Sumichai Mayer
and Pornpimol Kantahom¹

นักวิชาการอิสระ

วันที่รับบทความ : วันที่ 29 กันยายน 2565

วันที่ส่งบทความที่แก้ไข : วันที่ 16 พฤศจิกายน 2565

วันที่ตอบรับบทความเพื่อตีพิมพ์ : วันที่ 21 พฤศจิกายน 2565

บทคัดย่อ

งานวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาภูมิปัญญาการผลิตผ้ามัดย้อมชุมชนบ้านกองงาม ตำบลแม่แรง อำเภอบ้านฝาง จังหวัดลำพูน (2) เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสมกับชุมชนบ้านกองงาม ตำบลแม่แรง อำเภอบ้านฝาง จังหวัดลำพูน กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ คือ ตัวแทนประชากรในชุมชนบ้านกองงาม ตำบลแม่แรง อำเภอบ้านฝาง จังหวัดลำพูน โดยคณะผู้วิจัยได้ศึกษาสังเกต การพูดคุยหรือสัมภาษณ์ในแต่ละครั้ง จัดบันทึกสิ่งที่สังเกตได้ตามความเป็นจริง และมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ข้อมูลตามขั้นตอนการศึกษาจากข้อมูลหัตถภูมิ เอกสาร วารสาร งานวิจัย จากเว็บไซต์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยใช้ การบรรยายและพรรณนาในการวิเคราะห์ข้อมูลประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

ผลวิจัย พบว่า การพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมชุมชนบ้านกองงามมีฐานการผลิตผ้ามัดย้อมมาจาก ชุมชนอื่น ต่อมาได้มีตัวแทนจากหมู่บ้านเข้าไปอบรมกับสถาบันพัฒนาฝีมือแรงงานในจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อจะนำ ความรู้ที่ได้จากการอบรมไปพัฒนาชุมชน จากนั้นชุมชนจะนำความรู้ดังกล่าวมาประกอบอาชีพและมีการสร้าง รูปแบบที่หลากหลายจนกลายเป็นอาชีพหลักของชุมชน ต่อยอดจนเป็นที่แพร่หลาย และกลายเป็นอาชีพ ที่คนในชุมชนบ้านกองงามให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ผ้ามัดย้อมชุมชนบ้านกองงามมี 4 ลวดลาย คือ ลายหินแตก ลายกันหอย ลายคลื่น และลายแมงมุม ซึ่งรูปแบบลวดลายและสีสันทันจะทำให้เกิดการกระตุ้นการตลาดที่เหมาะสม ต่อชุมชน และตอบสนองต่อความต้องการของผู้บริโภค รวมถึงการกระจายสินค้าไปยังกลุ่มเป้าหมาย ที่เป็นนักท่องเที่ยว ทำให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามาทำกิจกรรม และเรียนรู้วิถีชีวิตการประกอบอาชีพของชาวบ้าน อีกทั้งสามารถนำองค์ความรู้กระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสมกับชุมชนมาถ่ายทอดให้กับชุมชนอื่นที่สนใจ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่และอนุรักษ์วิถีชีวิตการประกอบอาชีพของชาวบ้านสู่คนรุ่นหลัง สืบต่อไป

คำสำคัญ: การพัฒนาผลิตภัณฑ์ การออกแบบลวดลาย การมัดย้อม

ABSTRACT

This research is a qualitative research which the objectives were (1) to study the wisdom of tie-dye fabric production of Ban Kong Ngam community, Mae Rang sub-district, Pa Sang district, Lamphun (2) to study the product development process that is suitable for Ban Kong Ngam community, Mae Rang sub-district, Pa Sang district, Lamphun. The sample was the community representative in Ban Kong Ngam community, Mae Rang sub-district, Pa Sang district, Lamphun. The researcher observed each conversation or interview and recorded what we actually observed. Data were collected according to the study procedure from secondary data including documents, journals, research papers and from various related websites by using lectures and description to analyze data on issues related to the study.

The results of the research showed that the development of tie-dye fabric products in Ban Kong Ngam community based on the products from other communities. Later, there were representatives from the village participated in training with the Skill Development Institute in Chiang Mai and applied the knowledge gained from the training to develop their community.

The community applied the knowledge to the profession and create various models until it became the main career of the community. There are 4 patterns in Ban Kong Ngam community: Hin Taek (the cracked stone pattern), spiral, wave and spider. These patterns and colors stimulate the marketing that is suitable for the community and meets the needs of consumers including product distribution to target tourists, allowing tourists to participate in activities to learn about the villagers' way of life. The villagers can also transfer the knowledge of product development process suitable for these communities to other interested communities as the development guideline of their explicit knowledge and preserve the professional life style of villagers for future generation.

KEYWORDS: Development Product, Pattern Design, Tie-dyeing

บทนำ

โลกในยุคสมัยปัจจุบันมีการแข่งขันการตลาดกันอย่างสูง การลดการทำลายสิ่งแวดล้อมจึงเป็นสิ่งที่ทุกคนควรจะหันมาตระหนักและใส่ใจอย่างจริงจัง ซึ่งการพัฒนาผลิตภัณฑ์พื้นบ้านเชิงสร้างสรรค์ให้เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม จึงเป็นส่วนหนึ่งที่สามารถตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคในสังคมปัจจุบัน การพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์จะเป็นการสร้างมูลค่าและความแตกต่างให้กับผลิตภัณฑ์โดยเน้นหนักให้ผลิตภัณฑ์นั้น ๆ สะท้อนถึงความคิดในเชิงภูมิปัญญาด้วยการดึงเสน่ห์จากวัฒนธรรมพื้นบ้านมาสู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่จำเป็นต้องมีความโดดเด่นและแตกต่าง ด้วยเหตุนี้จึงนำมาสู่การเกิดแนวคิดที่จะพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อให้เกิดนวัตกรรมไปประยุกต์ใช้ การปรับปรุงคุณภาพผลิตภัณฑ์ และการต่อยอดเพื่อพัฒนาให้เกิดนวัตกรรมสู่ความเป็นสากลในทางภูมิปัญญาเชิงวัฒนธรรม (Cultural Based Industry) ทำให้เกิดความแตกต่างของผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพมาตรฐาน สามารถเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันทั้งในตลาดในประเทศและต่างประเทศ จากการพิจารณาวัตถุดิบ การคัดเลือกวัตถุดิบที่มีเรื่องราวที่จะสร้างมูลค่าเพิ่มได้ เช่น การเลือกวัตถุดิบที่เป็นของท้องถิ่น ซึ่งมีความแตกต่างที่โดดเด่นและเป็น “คุณค่า” (ภัทรานิษฐ์ สิทธิพนธ์, 2559)

“มัดย้อม” หมายถึง การออกแบบลายบนผืนผ้าโดยใช้เทคนิคการผูก มัด พับ จีบ หนีบ เย็บ และเนา เป็นเทคนิคผสมผสานเพื่อกันไม่ให้สีย้อมแทรกซึมผ่านเข้าไปแล้วนำผ้านั้นไปย้อมในน้ำสีย้อมผ้า สดท้ายแกะปมที่ผูก มัด พับ จีบ หนีบ เย็บ และเนา ซึ่งจะปรากฏเป็นลวดลายอย่างสวยงาม เทคนิคเย็บเนาเป็นเทคนิคการสร้างลวดลายที่ทำให้ได้ลวดลายสม่ำเสมอคงที่ ชัดเจน ละเอียดยิ่ง และได้ลวดลายสวยงาม แม้จะต้องใช้เวลาทำนาน แต่ได้ผลิตภัณฑ์ที่มีคุณค่า ผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมเป็นสินค้าที่รู้จักและใช้กันทั่วไป แต่ผ้ามัดย้อมลวดลายที่เป็นลายเอกลักษณ์ โดยใช้เทคนิคเย็บเนาและผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมลวดลายต่าง ๆ เกิดจากแรงบันดาลใจของชุมชน จึงได้นำมาประยุกต์เข้ากับลายผ้าและสีสันทึบงาม (อัจฉรี จันทมูล, 2561) การผลิตผ้าบาติกของชุมชนถือเป็นการประกอบอาชีพเสริม สร้างรายได้พิเศษแก่คนในชุมชน ทั้งนี้การทำผ้ามัดย้อมจะมีวิธีการออกแบบลวดลายที่หลากหลาย ซึ่งเกิดจากฝีมือของคนในชุมชน และวิธีการที่คนในชุมชนใช้วัสดุต่าง ๆ เช่น เหยือก เชือกปอ เชือกฟาง ไม้หนีบ หรือถุงพลาสติก มาเป็นวัสดุช่วยการกันสีในการทำผ้ามัดย้อมรวมกับการมัด พับ จีบ เย็บ หรือเย็บผ้า ทำให้ได้ผลลัพธ์ของลายที่แตกต่างกันออกไป และกลุ่มอาชีพที่มีมาตั้งแต่อดีต ด้วยแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาการผลิตผ้ามัดย้อมบาติกในชุมชน เป็นการรวมกลุ่มอาชีพที่ควรอนุรักษ์และสืบทอดต่อไปให้คนรุ่นหลังที่ต้องการสร้างอาชีพ และมีความสนใจการผลิตผ้ามัดย้อมบาติก (ณิกานต์ ทับประโคนและอาทิตยา ไกรนุ่น, 2556)

ด้วยเหตุดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาถึงภูมิหลังการผลิตผ้ามัดย้อมชุมชนบ้านกองงาม รวมถึง การศึกษารูปแบบการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสมสำหรับผู้บริโภค เช่น การหาตลาดขายที่เป็นอัตลักษณ์ แสดงให้เห็นถึงความเป็นชุมชนบ้านกองงาม และในอดีตการผลิตผ้ามัดย้อมบาติกชุมชนบ้านกองงามเป็นผ้าบาติก ชนิดแรกที่มีการนำมามัดย้อมในชุมชน แต่ปัจจุบันชุมชนกองงามไม่มีการนำผ้าบาติกมาทำการมัดย้อมแล้ว เนื่องจากกระบวนการผลิตมีความยุ่งยากและใช้ต้นทุนในการผลิตผ้าบาติกสูง ดังนั้นในปัจจุบันชุมชนบ้านกองงาม จึงเหลือเพียงแค่ผลิตภัณฑ์ที่เป็นผ้ามัดย้อมเพียงเท่านั้น โดยการใช้ผ้าฝ้าย ผ้าลินิน และผ้าชีพอง แทนผ้าบาติกซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมและสืบสานจากรุ่นสู่รุ่นจนเป็นอาชีพหลักของชาวบ้านในชุมชนจวบจนจนถึงปัจจุบัน รวมถึงจุดเด่นผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกการมัดย้อม เช่น หมวก เสื้อผ้า กางเกง ที่คาดผม ผ้าพันคอ เป็นต้น จึงทำให้เป็นผลิตภัณฑ์ที่นักท่องเที่ยวนิยมเลือกซื้อเป็นของที่ระลึกและของฝาก เมื่อได้เข้ามาท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชน ทั้งนี้ ผลิตภัณฑ์ของชุมชนสามารถพัฒนาสินค้าได้จากวัตถุดิบที่มาจากธรรมชาติในท้องถิ่น ได้แก่ สีธรรมชาติได้จากต้นไม้อาติ ราก แก่น เปลือก ต้น ผล ดอก เมล็ด ใบ เป็นต้น ตลอดจนรูปแบบผลิตภัณฑ์ การสร้างสรรค์ลวดลายใหม่ ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับความพึงพอใจของผู้บริโภค อีกทั้งเป็นการสร้างเอกลักษณ์ให้กับชุมชน เป็นการต่อยอดทางภูมิปัญญาและส่งเสริมการท่องเที่ยว รวมถึงการเสริมสร้างกระบวนการสร้างอาชีพสร้างงานที่มีคุณภาพ มีรายได้ ความเป็นอยู่ที่ดีและมั่นคงให้กับคนในชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาการผลิตผ้ามัดย้อมชุมชนบ้านกองงาม
2. เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสมกับชุมชนบ้านกองงาม

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากหนังสือ ตำรา เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากนั้นทำการวิเคราะห์และเคราะห์ โดยใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหาจากแหล่งข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากผู้ให้สัมภาษณ์ข้อมูลสำคัญ และใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างกำหนดพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจงในพื้นที่ชุมชนบ้านกองงาม ตำบลแม่แรง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ ประชากรในชุมชนบ้านกองงาม ตำบลแม่แรง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน จำนวน 384 ครอบครัว โดยมีจำนวนประชากร 939 (เทศบาลตำบลแม่แรง, 2561) ผู้วิจัยได้เลือกเทคนิควิธีการสุ่มตัวอย่าง โดยพิจารณาการเลือกแบบกำหนดโควตา (Quota Sampling) ของตัวอย่างแต่ละกลุ่ม ที่จะเลือกสุ่มตัวอย่างในแต่ละส่วนของประชากรให้ได้จำนวนตามโควตา เป็นการสุ่มตัวอย่างเฉพาะเจาะจง กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ กลุ่มผู้ผลิตผ้ามัดย้อมบาติกชุมชนบ้านกองงาม จำนวน 4 คน กลุ่มชาวบ้านในชุมชนบ้านกองงาม จำนวน 3 คน กลุ่มผู้บริโภคจำนวน 5 คน และกลุ่มผู้ส่งออกจำนวน 3 คน

แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล จำนวน 2 ชุด ได้แก่ 1) แบบสัมภาษณ์กลุ่มผู้ผลิตผ้ามัดย้อมชุมชนบ้านกองงาม และกลุ่มชาวบ้านชุมชนบ้านกองงาม จำนวน 3 ตอน ประกอบด้วย ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ ตอนที่ 2 ภูมิหลังการผลิตผ้ามัดย้อมชุมชนบ้านกองงาม และตอนที่ 3 รูปแบบการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสมกับชุมชนบ้านกองงาม และ 2) แบบสัมภาษณ์กลุ่มผู้บริโภคและกลุ่มผู้ส่งออก จำนวน 2 ตอน ได้แก่ ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ ตอนที่ 2 รูปแบบและผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสมต่อผู้บริโภค โดยแบบสัมภาษณ์ทั้ง 2 ชุด เป็นการสัมภาษณ์ในลักษณะการสอบถามแบบปลายเปิด โดยผู้วิจัยได้ศึกษาสังเกตการพูดคุย หรือสัมภาษณ์ในแต่ละครั้ง และจดบันทึกสิ่งที่สังเกตได้ตามความเป็นจริง

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลตามขั้นตอนการศึกษาจากข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสาร วารสาร งานวิจัย เว็บไซต์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และจากข้อมูลปฐมภูมิที่ได้จากการเก็บข้อมูลตามแบบสัมภาษณ์ โดยมีการสร้างแบบสอบถามเพื่อเป็นแนวทางในการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ จากนั้นนำแบบสัมภาษณ์ดังกล่าวไปสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตผ้ามัดย้อมในพื้นที่ ซึ่งเป็นแบบสัมภาษณ์ลักษณะแบบสอบถามปลายเปิด เนื่องจากสถานการณ์โควิด-19 โดยในพื้นที่ยังมีจำนวนผู้ติดเชื้อเพิ่มขึ้น คณะผู้วิจัยจึงได้ทำการสัมภาษณ์ผ่านช่องทางออนไลน์ ด้วยการโทรศัพท์สอบถามข้อมูล และรูปแบบการสัมภาษณ์ออนไลน์ โดยผู้วิจัยได้จัดตั้งไลน์ (Line) กลุ่ม เพื่อดำเนินการข้อมูลในเชิงลึก การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการเชิงคุณภาพ (Qualitative Analysis) ด้วยเทคนิควิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และการวิเคราะห์ความเป็นเหตุเป็นผล (Causal Analysis)

ผลการวิจัย

จากการศึกษาภูมิหลังการผลิตผ้ามัดย้อมชุมชนบ้านกองงาม พบว่า “ผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อม” ยังเป็นผลิตภัณฑ์ที่สามารถพัฒนาอาชีพเป็นอาชีพหลักให้แก่คนในชุมชน สามารถสร้างความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นให้แก่คนในชุมชนได้อย่างมั่นคง และสามารถสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนได้ตลอดทั้งปี โดยมีการกำหนดกลยุทธ์ในการกำหนดราคาสินค้า ด้วยการคำนวณต้นทุนเพื่อกำหนดราคาให้เหมาะสม อาทิ ต้นทุนจากผ้า สีเคมี การออกแบบผลิตภัณฑ์ และความเข้าใจในเป้าหมายของการผลิตสินค้าในแต่ละผลิตภัณฑ์ว่า มีความเหมาะสมกับต้นทุน ผู้บริโภคสินค้า และมีการกำหนดราคาที่เหมาะสมกับผู้บริโภค และผลิตภัณฑ์มีคุณภาพ ราคาสินค้าที่สูงขึ้นจากการใช้ผ้าในการมัดย้อมที่มีปริมาณมากขึ้น ลักษณะของสินค้าที่ใช้ในการผลิต ตลอดจนข้อจำกัดด้านวัตถุดิบ และการแข่งขันในตลาด ทั้งนี้เพื่อให้ราคาผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมของชุมชนมีความเหมาะสมต่อผู้บริโภค รวมถึงการบริการลูกค้าที่ดีและเหมาะสมต่อผู้บริโภคทุกคน ปัจจุบันได้มีการส่งออกผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมในชุมชนบ้านกองงามไปขายทั่วประเทศ โดยผ่านช่องทางออนไลน์ที่ผู้คนในปัจจุบันสามารถเข้าถึงได้ง่าย และมีระบบขนส่งที่สะดวกต่อการกระจายสินค้าออกไปยังผู้บริโภค โดยผู้ผลิตได้รับการสั่งซื้อ (Pre-order) จากลูกค้าทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ เช่น สิงคโปร์ และมาเก๊า เป็นต้น

ภาพที่ 1 การผลิตผ้ามัดย้อมของชุมชนบ้านกงงาม

ในอดีตคนในชุมชนบ้านกงงามส่วนใหญ่เลี้ยงชีพด้วยการทำนาและสวนลำไย เมื่ออายุมากขึ้น จึงไม่มีกำลังในการทำเกษตรกรรม ประกอบกับลูกหลานนิยมทำงานในตัวเมือง จึงเปลี่ยนมาทำผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมซึ่งทำให้คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนบ้านกงงามดีขึ้น ด้วยผู้สูงวัยมีอาชีพเลี้ยงตนเองทดแทนการทำนาและสวนลำไย และลูกหลานที่เคยไปทำงานในตัวเมืองสามารถทำงานอยู่ที่บ้านได้ และทำให้อยู่ใกล้ชิดกับครอบครัว เช่น กลุ่มแม่บ้านมีความสุขที่ได้เห็นลูกหลานทำงานใกล้บ้าน นำนางกลับมาทำที่บ้านก็ได้ โดยอาชีพผ้ามัดย้อมทำให้คนในชุมชนมีงานทำตลอดทั้งปี สามารถสร้างงานให้กับทุกคนในชุมชน ตั้งแต่กลุ่มวัยรุ่นไปจนถึงกลุ่มผู้สูงวัย โดยไม่ต้องไปทำงานต่างถิ่น เป็นต้น

ภาพที่ 2 สถานที่จำหน่ายสินค้าของชุมชนบ้านกงงาม

การสืบทอดผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมให้กับคนรุ่นหลังในชุมชนบ้านกองงาม ด้วยการถ่ายทอดและสืบสานองค์ความรู้ ตลอดจนกระบวนการในการผลิตผ้ามัดย้อมจากรุ่นสู่รุ่นภายในครอบครัว และการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านเพื่อสืบทอดความรู้การทำผ้ามัดย้อม เช่น การตัดผ้า การเย็บผ้า (ถอยผ้า) การมัดผ้า การย้อมผ้า เป็นต้น โดยเฉพาะลวดลาย 4 ลาย ประกอบด้วย ลายต้นหอย ลายแมงมุม ลายหินแตก และ ลายคลื่น เป็นลวดลายที่แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของชุมชนบ้านกองงาม

ภาพที่ 3 ผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมชุมชนบ้านกองงาม

การอภิปรายผล

ในอดีตชุมชนบ้านกองงาม ตำบลแม่แรง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ยังไม่มีการทำผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับผ้ามัดย้อมในชุมชน ขณะนั้นคนในชุมชนบ้านกองงามประกอบอาชีพ คือ เกษตรกรและการทำผ้าแม้ว หากต้องการผ้ามัดย้อมจะนำมาจากชุมชนอื่น ต่อมาตัวแทนจากหมู่บ้านได้อบรมกับสถาบันพัฒนาฝีมือแรงงาน เรื่องการทำผ้ามัดย้อม ณ ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรม ภาคที่ 1 หุ่ยโฮเต็ล ตำบลหนองป่าครั่ง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อนำความรู้ที่ได้จากการอบรมมาพัฒนาชุมชน จากนั้นชุมชนได้นำความรู้ดังกล่าวไปพัฒนาและประกอบอาชีพ รวมถึงการสร้างผลิตภัณฑ์ที่มีรูปแบบหลากหลายจนทำให้ “ผ้ามัดย้อม” กลายเป็นอาชีพหลักของชุมชน และได้มีการนำความรู้มาพัฒนา สร้างสรรค์ และต่อยอดจนเป็นที่แพร่หลาย และเป็นอาชีพที่คนในชุมชนบ้านกองงามให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง

ในอดีตการทำผ้ามัดย้อมยังไม่เป็นที่รู้จักการอย่างแพร่หลายดังเช่นในปัจจุบัน ดังนั้นการกระจายสินค้าหรือผลิตภัณฑ์จึงถูกส่งไปที่ตลาดโบ้เบ๊เพียงแห่งเดียว โดยทางตลาดจะนำคำสั่งซื้อมาให้ จากนั้นชุมชนบ้านกองงามจะผลิตสินค้าตามคำสั่งซื้อนั้น หากชุมชนต้องการที่จะทำการตลาดหรือทำขายด้วยตนเองจะต้องนำผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมไปขายตามงานวัดต่าง ๆ ที่จัดขึ้นทั่วประเทศ ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับ สุดาตวง เรืองรุจิระ (2538) ที่กล่าวว่า ปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงระบบและรูปแบบต่าง ๆ ที่เคยใช้ในอดีตเกี่ยวกับการผลิตผ้ามัดย้อม การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเจนที่สุด คือ การกระจายสินค้าและผลิตภัณฑ์ของชุมชนมีความสะดวกและ

รวดเร็วมากขึ้น อีกทั้งยังช่วยเพิ่มยอดขายให้กับผู้ผลิตโดยการใช้สังคมออนไลน์เข้ามามีส่วนช่วยในการส่งเสริมการตลาด (Promote) และเผยแพร่เพื่อให้เข้าถึงผู้บริโภคอย่างกว้างขวางและมีการเลือกซื้อที่ง่ายขึ้น

การพัฒนากระบวนการออกแบบลวดลายและสีสันทันที่แปลกใหม่หลากหลายรูปแบบเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของชุมชนบ้านกองงาม ซึ่งมี 4 ลวดลาย คือ ลายหินแตก ลายกันหอย ลายคลื่น และลายแมงมุม โดยรูปแบบลวดลายและสีสันทันเหล่านี้เป็นการกระตุ้นการตลาดที่เหมาะสมต่อชุมชนและตอบสนองต่อความต้องการของผู้บริโภค รวมถึงการกระจายสินค้าไปยังกลุ่มเป้าหมายที่เป็นนักท่องเที่ยว ทำให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามาทำกิจกรรมได้เรียนรู้วิถีชีวิต การประกอบอาชีพของชาวบ้าน และซื้อผลิตภัณฑ์ภายในชุมชนมากขึ้น ดังนั้น การที่ลูกค้าซื้อสินค้าไปนั้นทำให้ผู้ผลิตเกิดการรับรู้ถึงประโยชน์ และให้ความสำคัญในกระบวนการผลิตสินค้ามากขึ้น ทำให้เกิดรายได้ในชุมชน จนกลายเป็นอาชีพหลักของชุมชนบ้านกองงาม ส่งผลทำให้คนในชุมชนบ้านกองงามเห็นความสำคัญในอาชีพ การผลิตผ้ามัดย้อม และมีการสืบทอดอาชีพให้แก่คนรุ่นหลัง เพื่อเป็นการสร้างโอกาสใหม่ในการขยายช่องทางการตลาดให้กับชุมชนบ้านกองงามมากยิ่งขึ้น อีกทั้งสามารถนำองค์ความรู้กระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสมกับชุมชนเหล่านี้มาถ่ายทอดให้กับชุมชนอื่นที่สนใจ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่และอนุรักษ์วิถีชีวิตการประกอบอาชีพของชาวบ้านสู่คนรุ่นหลังสืบไป สอดคล้องสัมพันธ์กับแนวคิดกระบวนการวิธีการออกแบบของ รจนา จันทราสา และคณะ (2553) การทำผ้ามัดย้อมหรือผ้าขึ้นอยู่กับประโยชน์ใช้สอยและเทคนิคการผลิต ซึ่งจะสร้างเอกลักษณ์และความโดดเด่น ในแต่ละผืนผ้าเป็นสำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับ ฐปนัท แก้วปาน และคณะ (2563) ที่ระบุว่า การออกแบบผลิตภัณฑ์เป็นกระบวนการที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ทางกายภาพเพื่อการใช้สอยที่อำนวยความสะดวก ความสะดวกสบาย เป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตและค่านิยมทางความงามให้ดียิ่งขึ้นตามความเหมาะสม อาจเป็นการปรับปรุงหรือสร้างใหม่ภายใต้การสร้างสรรค์

ภาพที่ 4 ขั้นตอนการมัดผ้าเพื่อทำลวดลายก่อนนำไปมัดย้อม

ภาพที่ 5 ขั้นตอนที่ผ่านกระบวนการมัดย้อมซีกแห้งเสร็จแล้วออกมาเป็นรูปแบบลวดลายต่าง ๆ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้

1. ควรมีการส่งเสริมและสนับสนุนให้สมาชิกชุมชนมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์พัฒนาผลิตภัณฑ์ให้เกิดการร่วมมือกันอย่างยั่งยืน
2. ควรนำกระบวนการสร้างคุณค่าในตัวผลิตภัณฑ์โดยเชื่อมโยงให้เข้ากับอัตลักษณ์ของพื้นที่ที่มีเรื่องราวและคุณค่าเพื่อแสดงให้เห็นถึงการเป็นหมู่บ้านต้นแบบ และก่อให้เกิดคุณค่าทางใจสำหรับผู้ที่ได้รับรู้เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์นั้น ๆ

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ในการทำวิจัยครั้งต่อไปควรขยายขอบเขตการศึกษาไปยังชุมชนอื่นที่ทำผ้ามัดย้อมเพื่อที่จะสามารถนำมาเปรียบเทียบคุณภาพของผลิตภัณฑ์
2. ควรมีการศึกษาเรื่องการทำผ้ามัดย้อมจากผ้าชนิดต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อศึกษาความแตกต่างของการทำผ้ามัดย้อมจากผ้าชนิดต่าง ๆ

เอกสารอ้างอิง

- ฐปัท แก้วปาน, สราวุธ อิศรานุวัฒน์ และจรรยา แผลงนอก. (2563). หลักการและแนวคิดในการออกแบบผลิตภัณฑ์. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์*. 22(2), 161-182.
- ณิกานต์ ทับประโคน และอาทิตย์ ไคร์นุ่น. (2556). การออกแบบลวดลายเส้นมัดย้อมด้วยสีธรรมชาติจากแก่นฝาง ใบเพกา ใบแก้ว และขมิ้น. สืบค้นจาก: <http://www.dspace.bru.ac.th>
- เทศบาลตำบลแม่แรง. (2561). ข้อมูลพื้นฐานและสภาพทั่วไป. สืบค้นจาก: <http://www.maerang.go.th>
- ภัทรานิษฐ์ สีหอินพพันธ์. (2559). การเพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์พื้นบ้านที่ย้อมสีธรรมชาติโดยการจัดชุดเสื้อผ้าทอมือและพัฒนาลวดลายผ้ามัดย้อม. สืบค้นจาก: <https://kaewpanya.rmutl.ac.th>
- รจนา จันทราสา, กนิษฐา เรื่องวรรณศักดิ์ และภาณุ พัฒนปณิธิพงศ์. (2553). การศึกษาและพัฒนาเอกลักษณ์ลวดลายบ้านเชียงเพื่อประยุกต์ใช้กับผลิตภัณฑ์ผ้าแปรรูปพันท์บาติก เพื่อพัฒนารูปแบบเป็นผลิตภัณฑ์หัตถกรรมของที่ระลึก จังหวัดอุดรธานี. (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- สุดาตวง เรืองรุจิระ. (2538). นโยบายผลิตภัณฑ์และราคา. กรุงเทพฯ: ประกายพริก.
- อัจฉรี จันทมูล. (2561). การออกแบบลวดลายผ้ามัดย้อมลายดอกตัว. สืบค้นจาก <http://research.msu.ac.th>
- อาทิตย์ ไคร์นุ่น และณิกานต์ ทับประโคน. (2556). การออกแบบลวดลายเส้นมัดย้อมด้วยสีธรรมชาติจากแก่นฝาง ใบเพกา ใบแก้ว และขมิ้น. สืบค้นจาก <http://dspace.bru.ac.th/xmlui/handle/123456789/7019>

การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นและเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ
ของผ้าทอพื้นเมือง ชุมชนบ้านเชิงดอย ตำบลสบเตี๊ยะ
อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

Local Wisdom Preservation and Economic Value
Addition of Local Weaving Textiles in
Ban Choeng Doi Community, Sop Tia Sub-district,
Chom Thong District, Chiang Mai

จิรดาภรณ์ อินดี, สุนิสา ล้อลำเลียง, ชนะวงศ์ พงษ์แปง, สุภาภรณ์ ต้อยตามพันธ์,
สุดารัตน์ ปุไผ่ และ กชามาส แก้วกาศ

jiradaphorn indee, Sunisa Lolamliang, Chanawong pongpang,
SupapornTuitampan, Sudarat Poofai, and Kachamas kaewkad

นักวิชาการอิสระ

วันที่รับบทความ : วันที่ 29 กันยายน 2565

วันที่ส่งบทความที่แก้ไข : วันที่ 16 พฤศจิกายน 2565

วันที่ตอบรับบทความเพื่อตีพิมพ์ : วันที่ 21 พฤศจิกายน 2565

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าทอพื้นเมืองของชุมชนบ้านเชิงดอย ตำบลสบเตี๊ยะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ 2) เพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมและพัฒนาผ้าทอพื้นเมืองเป็นผลิตภัณฑ์สินค้าที่สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับชุมชนบ้านเชิงดอย ตำบลสบเตี๊ยะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ และ 3) เพื่อเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าทอพื้นเมืองของชุมชนบ้านเชิงดอย ตำบลสบเตี๊ยะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ กลุ่มตัวอย่างของการศึกษาครั้งนี้ประกอบไปด้วยปราชญ์/ผู้รู้ชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น ที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านเชิงดอย ตำบลสบเตี๊ยะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวนทั้งสิ้น 15 คน เทคนิคการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) โดยใช้การบรรยายและพรรณนาในการวิเคราะห์ข้อมูลประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

ผลวิจัย พบว่า การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าทอพื้นเมืองของชุมชนบ้านเชิงดอยมาจากบรรพบุรุษที่มีการสืบทอดต่อกันมาตั้งแต่รุ่นสู่รุ่น ผ้าทอมีลักษณะลวดลายการทอผ้าที่มีความสวยงาม และเป็นเอกลักษณ์ในตัวของผ้าทอพื้นเมืองเอง นอกจากนี้ยังมีการนำผ้าทอพื้นเมืองมาพัฒนา มีการออกแบบผลิตภัณฑ์ และประยุกต์ลวดลายผ้าทอและถ่ายทอดการออกแบบเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ให้น่าสนใจมากขึ้นสอดคล้องกับภูมิปัญญาที่มีอยู่ และเป็นอัตลักษณ์ของผ้าทอ ทั้งภูมิปัญญาด้านวัตถุดิบจากธรรมชาติ การพัฒนาลวดลาย และการผสมผสานภูมิปัญญา และความรู้สมัยใหม่ เพื่อนำผ้าทอไปสร้างมูลค่าให้กับชุมชนและเป็นการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์จากผ้าทอที่สามารถเข้าถึงกลุ่มผู้บริโภคหรือผู้ซื้อทุกวัย และสามารถนำไปเผยแพร่สู่สาธารณะในวิธีการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาและส่งเสริมสินค้าให้มีความน่าสนใจและมีลวดลายใหม่ ๆ ตอบสนองกับความต้องการของผู้บริโภคที่มีความเหมาะสม และมีเอกลักษณ์ของผ้าทอดั้งเดิมอยู่แต่มีความทันสมัยมากขึ้น

คำสำคัญ: ภูมิปัญญาท้องถิ่น การเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ ผ้าทอพื้นเมือง

ABSTRACT

The objectives of this research were (1) to study the preservation of traditional weaving wisdom of Ban Choeng Doi community, Sop Tia sub-district, Chom Thong district, Chiang Mai (2) to study methods for promoting and developing local weaving textiles as a value-added product to Ban Choeng Doi community, Sop Tia sub-district, Chom Thong district, Chiang Mai and (3) to distribute the local weaving wisdom of Ban Choeng Doi community, Sop Tia sub-district, Chom Thong district, Chiang Mai. The sample group of this study consisted of intellectuals/folk scholars, local leaders living in Ban Choeng Doi community, Sop Tia sub-district, Chom Thong district, Chiang Mai, a total of 15 people by purposive sampling with narrative and descriptive method in analyzing data related to the study.

The results of the research revealed that the preservation of the local wisdom of the traditional weaving of Ban Choeng Doi community comes from their ancestors that has been inherited from generations. The woven textile has a beautiful weaving pattern and was unique in itself. In addition, local weaving textiles were developed in product design and applying woven textile patterns and conveying designs into various products to make them more interesting in line with existing wisdom and identity of woven fabrics and the combination of both the wisdom and modern knowledge to create value for the community and woven products that can reach all ages consumers or buyers. The products can be publicized in various ways to develop and promote their noteworthiness and new pattern designed that meet the need of target consumers with traditional woven textiles but more modern.

KEYWORDS: Local Wisdom, Economic Value Addition, Local Woven Textile

บทนำ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นนับเป็นความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเกิดจากประสบการณ์ของชาวบ้านที่บรรพบุรุษได้สั่งสม ดูแล และเก็บรักษาความรู้ดังกล่าวไว้เพื่อถ่ายทอดสืบทอดกันมาให้กับลูกหลานและคนในครอบครัวที่ใกล้ชิด เป็นความรู้ความสามารถอันเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต เป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการลงมือทำ ทดลองปฏิบัติ ลองผิดลองถูกจนเกิดความชำนาญ รู้จริง และเชี่ยวชาญในเรื่องนั้น ๆ ซึ่งเป็นความรู้ที่ฝังแน่นปฏิบัติจริงและนำไปใช้ได้จริงและลงมือทำอย่างต่อเนื่องจนเกิดความรู้ของตนเอง ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม เป็นรากฐานที่หล่อหลอมให้คนในชุมชน รู้สึกรักหวงแหนในภูมิปัญญาของตนเอง มีจิตสำนึกร่วมกันอนุรักษ์ดูแลรักษาฟื้นฟูพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้คนในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ก่อให้เกิดสุขภาวะสังคมที่ดีอยู่กันพร้อมหน้าพร้อมตา ทำให้ครอบครัวได้อยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวใหญ่รู้สึกอบอุ่น และเป็นวิถีชีวิตของชุมชนที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมชุมชน และเป็นอาชีพที่จะเสริมสร้างพลังความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจให้กับครอบครัวตลอดจนสามารถที่จะสร้างรายได้ให้กับชุมชน (ถวิล อรัญเวศ, 2556 อ้างใน ยุภาพร เจริญวัฒนฉนิชัย, 2560)

สิ่งสำคัญที่นำไปสู่การปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาของมนุษย์ คือ ความรู้ ความสามารถ และความเชื่อ กระบวนการสั่งสมประสบการณ์ต่าง ๆ คือ ภูมิปัญญา ความเป็นอยู่ การใช้ชีวิต วิถีปฏิบัติที่มีส่วนสำคัญที่ส่งผลถึงความแตกต่างของปัญหาที่เกิดขึ้น และวิธีแก้ไขปัญหาเช่นกัน ดังนั้นแต่ละพื้นที่ย่อมมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แตกต่างกัน แต่อาจจะมีส่วนคล้ายกันบ้างตามความใกล้ชิดหรือใกล้เคียงของภูมิประเทศ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะใช้แก้ไขปัญหาของแต่ละพื้นที่ที่แตกต่างกันตามความเหมาะสมของปัญหากับสภาพแวดล้อม ยุคสมัย หรือโลกาภิวัตน์ที่เปลี่ยนแปลงไป โดยการสั่งสมประสบการณ์การเรียนรู้ การเลือกสรร การปรุงแต่ง และการพัฒนาถ่ายทอดจากบรรพบุรุษรุ่นสู่รุ่น และมีการสืบทอดต่อกันมา ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีคุณค่าต่อวิถีชีวิตคนไทยเป็นอย่างมาก และมีลักษณะเป็นองค์รวมที่ชาวบ้านคิดค้นขึ้นมาเพื่อเรียนรู้ แก้ไข และจัดการปัญหาเป็นแนวความคิดพึ่งตนเองสู่ความยั่งยืนและปรับตัวต่อการดำรงชีวิตตามวิถีชีวิตของคนไทย เพื่อเตรียมพร้อมรับมือกับปัญหาหรือสิ่งที่เกิดขึ้นตามสภาพแวดล้อมและยุคสมัยนั้น ๆ (ศักดิ์ชัย เกียรตินาคินทร์, 2560)

“ผ้า” ถือเป็นปัจจัยขั้นพื้นฐานที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ เพราะผ้าเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ที่นอกเหนือจากอาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ในสังคมเกษตรกรรมตั้งแต่บรรพกาลทุกครัวเรือนจะมีการทอผ้าเพื่อใช้สอยภายในครอบครัว การถ่ายทอดและสั่งสมกรรมวิธีการทอผ้าให้แก่สมาชิกที่เป็นเพศหญิง เพราะการทอผ้าเป็นงานศิลปะที่ต้องใช้ทั้งความขยัน ความอดทน ความพยายาม และความประณีตละเอียดอ่อน โดยแม่หรือยายจะเป็นผู้ทำหน้าที่อบรมและถ่ายทอดวิชากรรมวิธี และประสบการณ์ในการทอผ้าให้แก่บุตรสาวหรือหลานสาว จนสั่งสมเป็นภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งเป็นเสมือนมรดกทางวัฒนธรรม ผ้าทอได้เกิดขึ้นในทุกภูมิภาคของประเทศไทยมาช้านาน ซึ่งกรรมวิธีในการทอผ้ามีขั้นตอนที่ประณีตละเอียดอ่อน เป็นการกระทำให้เกิดลวดลายบนผืนผ้าในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งที่ซับซ้อนและไม่ซับซ้อน ได้แก่

การย้อมสีเพื่อให้เกิดลวดลาย การเพิ่มเส้นพุ่งเพื่อให้เกิดลวดลาย และการนำไหม 2 เส้นมาตีเกลียวให้เป็นเส้นเดียวกัน ส่วนลวดลายที่ปรากฏบนผืนผ้าทอจะเป็นลวดลายที่สวยงามเกิดจากภูมิปัญญาและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ลวดลายผ้าทอไทยเริ่มต้นจากสิ่งที่พบเห็นในธรรมชาติ และลวดลายเรขาคณิตแล้วนำมาผสมผสานกัน ส่วนใหญ่มักเป็นลวดลายจดจำและได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ (กิตติคุณวัณณะ จุฑะวิภาค, 2555)

“ผ้าทอพื้นเมือง” เป็นการทอผ้าโดยชาวบ้านที่ผลิตจากวัตถุดิบที่มีในชุมชน และใช้เครื่องมือการทอแบบดั้งเดิม ผ้าทอพื้นเมืองในแต่ละพื้นที่จะมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่น และมีลวดลายผ้าที่แตกต่างกันเช่น จังหวัดน่าน ลายน้ำไหล จังหวัดมุกดาหาร ลายแก้วมุกดา จังหวัดมหาสารคาม ลายสร้อยดอกหมาก จังหวัดชัยภูมิ และลายขอนารี เป็นต้น ซึ่งลวดลายเหล่านี้จัดเป็น “ลายดั้งเดิมหรือลายโบราณ” ที่ถูกสืบทอดมาจากการดำนานประวัติศาสตร์ คำบอกเล่าของผู้สูงอายุที่อยู่ในชุมชน และความเชื่อโบราณของชุมชนนั้น ๆ ซึ่งลวดลายบนผืนผ้าทอพื้นเมืองจะถูกพัฒนาและสร้างสรรค์ให้เป็นผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสมกับยุคสมัย จึงทำให้ผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นเมืองมีรากเหง้ามาจากวัฒนธรรมที่มีความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ มีเอกลักษณ์ และลวดลายเฉพาะของแต่ละท้องถิ่น (คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2558 อ้างใน สุจินดา เขียมศรีพงษ์ และปิยวัน เพชรหมี่, 2560)

ปัจจุบันการผลิตผ้าทอพื้นเมืองนับวันจะสูญหายไป เนื่องจากไม่มีผู้สืบทอดและผลิตภัณฑ์ไม่เป็นที่นิยมของคนรุ่นหลังที่ไม่ได้ตระหนักถึงคุณค่าของผ้าทอลายโบราณ จึงทำให้ไม่มีการผลิตผ้าทอหรือลดการผลิตผ้าทอลง ประกอบกับการนำเครื่องจักรเข้ามาผลิต ซึ่งทำให้ทอผ้าได้รวดเร็วและได้ผ้าทอเป็นจำนวนมากว่าการทอด้วยมือ การผลิตที่รวดเร็วส่งผลทำให้ราคาผ้าทอที่ผลิตโดยเครื่องจักรมีราคาถูกกว่าผ้าที่ทอด้วยมือ จึงทำให้ผู้บริโภคส่วนใหญ่นิยมใช้ผลิตภัณฑ์ผ้าทอที่ผลิตโดยเครื่องจักรแทน ส่งผลกระทบต่อกระบวนการผลิตที่ใช้มือแบบดั้งเดิมที่นับวันจะสูญหายไป (คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2558 อ้างใน เพ็งอ้ง, 2560)

จากปัญหาดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยได้เห็นความสำคัญของการศึกษาการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นและเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจของผ้าทอพื้นเมือง ชุมชนบ้านเชิงดอย ตำบลสบเตี๊ยะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากผ้าทอชุมชนบ้านเชิงดอย ตำบลสบเตี๊ยะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ มีความโดดเด่นในเส้นใยผ้าฝ้ายที่ทำมาจากธรรมชาติ และมีลวดลายที่หลากหลาย โดยชุมชนบ้านเชิงดอยให้ความสำคัญกับการทอผ้าเป็นอย่างมาก รวมถึงความปรารถนาในการตัดเย็บ ตลอดจนความปรารถนาความหลากหลายของผลิตภัณฑ์ เช่น เสื้อผ้า กระเป๋า รวมถึงความโดดเด่นในเรื่องผ้าฝ้ายทอมือที่ย้อมสีจากหินโมคคัลลาน ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าทอพื้นเมืองของชุมชนบ้านเชิงดอย การศึกษาแนวทางการส่งเสริมและพัฒนาผ้าทอพื้นเมืองเป็นผลิตภัณฑ์สินค้าที่สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับชุมชนบ้านเชิงดอย และการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าทอพื้นเมืองของชุมชนบ้านเชิงดอย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าทอพื้นเมืองของชุมชนบ้านเชิงดอย ตำบลสบเตี๊ยะ อำเภोजอมทอง จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมและพัฒนาผ้าทอพื้นเมืองเป็นผลิตภัณฑ์สินค้าที่สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับชุมชนบ้านเชิงดอย ตำบลสบเตี๊ยะ อำเภोजอมทอง จังหวัดเชียงใหม่
3. เพื่อเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าทอพื้นเมืองของชุมชนบ้านเชิงดอย ตำบลสบเตี๊ยะ อำเภोजอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีแบบสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นเครื่องมือในการวิจัย ประชากรในการวิจัย ได้แก่ ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านเชิงดอย จำนวน 150 ครัวเรือน จำนวน 577 คน ซึ่งกำหนดให้ขนาดกลุ่มตัวอย่างของการศึกษาในครั้งนี้ ประกอบด้วยปราชญ์ ผู้รู้ ชาวบ้านในชุมชน และผู้นำท้องถิ่น จำนวน 15 คน โดยใช้เทคนิคการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึกในการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งหมด 4 ตอน ประกอบด้วย 1) ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล 2) การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าทอพื้นเมือง 3) แนวทางการส่งเสริมและพัฒนาผ้าทอพื้นเมืองเป็นผลิตภัณฑ์สินค้าที่สร้างมูลค่าเพิ่ม และ 4) การเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าทอพื้นเมือง

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ ใช้วิธีการจดบันทึกและถ่ายภาพข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และการศึกษาภาคสนาม ซึ่งเป็นวิธีการศึกษาที่มีคุณภาพเหมาะสมสำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพ เพราะผู้วิจัยสามารถซักถามรายละเอียดได้อย่างตรงประเด็นและชัดเจน

ผลการวิจัย

1. การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าทอพื้นเมืองของชุมชนบ้านเชิงดอย ตำบลสบเตี๊ยะ อำเภोजอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ชุมชนบ้านเชิงดอยมีการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น และสืบสานการทอผ้าสืบกันมานับเป็นเวลาหลายสิบปี จากรุ่นสู่รุ่น เป็นการสืบทอดจากคนในเครือญาติเดียวกัน ซึ่งในสมัยนี้ลูกหลานที่อยู่ไกลซิดมั่งจะไม่ค่อยสนใจในการทอผ้าพื้นเมืองด้วยมือ จึงทำให้ปัจจุบันคงเหลือแต่ผู้สูงอายุที่เป็นกลุ่มสมาชิกทอผ้าพื้นเมืองของชุมชนบ้านเชิงดอย ในอดีตชุมชนบ้านเชิงดอย ตำบลสบเตี๊ยะ อำเภोजอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ได้มีการก่อตั้งกลุ่มผ้าทอกลุ่มเล็ก ๆ โดยนำวัตถุดิบย้อมผ้าจากหินโมคคัลลานมาใช้เป็นสีย้อมผ้าธรรมชาติ ซึ่งผ้าที่ได้จะทนต่อการซักสีไม่ซีด และทนต่อเหงื่อ ทำให้ผ้าทอที่ย้อมสีจากธรรมชาติเป็นอัตลักษณ์ที่โดดเด่นของกลุ่มผ้าทอชุมชน

บ้านเชิงดอย ปัจจุบันชุมชนบ้านเชิงดอยเห็นถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้วยเกรงว่าองค์ความรู้ดังกล่าวจะสูญหายไปจากชุมชน ดังนั้นชุมชนจึงได้จัดตั้งวิสาหกิจชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมือง และองค์ความรู้ของชุมชน และเพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชน ตลอดจนการเป็นศูนย์การเรียนรู้การทอผ้าพื้นเมืองให้กับผู้ที่สนใจ โดยมีการอบรมการทอผ้าและกรรมวิธีการย้อมผ้า รวมถึงการทดลองทอผ้า ส่วนวิสาหกิจชุมชนบ้านเชิงดอย ยังได้ฟื้นฟูและต่อยอดในอดีที่สูญหายไปได้กลับมาอีกครั้ง ด้วยการทอเป็นต้นแบบสำหรับการผลิตเพื่อการอนุรักษ์ลวดลายดั้งเดิมแบบโบราณ รวมถึงการคิดค้นกระบวนการผลิตผ้าทอที่มีลวดลายต่าง ๆ เพื่อสนองตอบความต้องการของผู้บริโภคได้อย่างทันสมัยแต่ยังคงรักษาไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของชุมชนบ้านเชิงดอย

2. แนวทางการส่งเสริมและพัฒนาผ้าทอพื้นเมืองเป็นผลิตภัณฑ์สินค้าที่สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับชุมชนบ้านเชิงดอย ตำบลสบเตี๊ยะ อำเภोजอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ในอดีตชาวบ้านในชุมชนบ้านเชิงดอยนิยมทำไร่และทำนา เนื่องจากเศรษฐกิจไม่ดีจึงได้หันมาปลูกต้นไหม และเริ่มการทอผ้าไว้ใช้ในครัวเรือน รวมถึงการจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชน จากความคิดดังกล่าวได้ขยายสู่วงกว้าง ทำให้ผู้ที่ทอผ้าไม่ต้องการทอผ้าให้เป็น จึงได้เกิดการสอนเป็นกลุ่ม และนำไปสู่การจัดตั้งกลุ่มผ้าทอบ้านเชิงดอยขึ้นตามลำดับ ปัจจุบันได้มีการทำผ้าทอด้วยการใช้ฝ้ายซึ่งเป็นวัฒนธรรมของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นศิลปะการทอผ้า เทคนิคการทอผ้า การออกแบบผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย และการประยุกต์ลวดลาย เพื่อสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ให้มีลวดลายและรูปแบบที่หลากหลาย ด้วยการพัฒนาด้านผลิตภัณฑ์ โดยปรับเปลี่ยนวิธีและกระบวนการผลิตเพื่อให้สินค้าน่าสนใจมากขึ้น พัฒนาลวดลายใหม่ ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคให้เป็นลวดลายที่ทันสมัยและเหมาะสมกับยุคสมัยแฝงด้วยความทันสมัย จึงทำให้สินค้าผ้าทอพื้นเมืองบ้านเชิงดอยเป็นที่ต้องการของผู้บริโภค ประกอบกับสมาชิกมีการพัฒนาลวดลายใหม่ขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาด ซึ่งชุมชนบ้านเชิงดอยส่งเสริมและพัฒนาผ้าทอเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์ด้วยการสร้างสรรค์ลวดลายผ้า การฟื้นฟูลวดลายดั้งเดิม เทคนิคการทอผ้า การใช้สีธรรมชาติ และการทอด้วยเครื่องมือแบบดั้งเดิม โดยไม่ใช้เครื่องจักร เพื่อให้สินค้านี้อัตลักษณ์เฉพาะของชุมชนที่สื่อถึงความเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของท้องถิ่นสืบต่อไป

3. การเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าทอพื้นเมืองของชุมชนเชิงดอย ตำบลสบเตี๊ยะ อำเภोजอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ มีการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองมาอย่างยาวนาน และมีการเผยแพร่การทอผ้าพื้นเมืองทางสื่อออนไลน์ เช่น Facebook, Line และแอปพลิเคชันต่าง ๆ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสำคัญในการทอผ้าพื้นเมืองจากองค์ความรู้ในชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น โดยมีวิธีการทำอย่างดั้งเดิมตั้งแต่การย้อมผ้าฝ้าย การใช้กี่ทอผ้า รวมถึงกระบวนการการทอผ้า นอกจากนี้ ชุมชนบ้านเชิงดอยได้ดำเนินการเสริมโครงการหมู่บ้านอัตลักษณ์หัตถกรรมล้านนาเพื่อการท่องเที่ยว จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2561 ภายใต

โครงการไทยนิยม ยั่งยืน เพื่อเชิญชวนให้นักท่องเที่ยวได้มาสัมผัสเสน่ห์ของชุมชน และนำศักยภาพด้านการท่องเที่ยวมาเป็นแรงผลักดันให้เกิดกำลังซื้อสินค้าของชุมชน ทั้งนี้ชุมชนบ้านเชิงดอยได้ดำเนินการพัฒนาอาชีพชาวบ้านในชุมชนบ้านเชิงดอยควบคู่ไปด้วย เพื่อเป็นแรงเสริม อีกกระบวนการหนึ่ง ด้วยการจัดการอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อการปลูกฝังให้เยาวชนอนุรักษ์ผ้าทอพื้นเมือง นิยมสวมใส่เสื้อผ้าพื้นเมืองของชุมชนตนเอง และส่งเสริมการฝึกทอผ้าพื้นเมือง เพื่อให้ผู้ที่สนใจได้ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ รวมถึงผู้สูงอายุได้มีรายได้สำหรับเลี้ยงตนเอง สำคัญที่สุด คือ การเผยแพร่ผ้าทอพื้นเมืองของชุมชนบ้านเชิงดอย โดยมีหน่วยงานเทศบาลเข้ามาสนับสนุนและส่งเสริมการอนุรักษ์ผ้าทอพื้นเมืองจวบจนปัจจุบัน

การอภิปรายผลการวิจัย

1. การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าทอพื้นเมืองของชุมชนบ้านเชิงดอย ตำบลสบเตี๊ยะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ชุมชนบ้านเชิงดอยมีการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น และมีการทอผ้าสืบต่อ ๆ กันมามากกว่าร้อยปี จากรุ่นสู่รุ่น โดยสืบทอดจากคนในเครือญาติเดียวกัน ส่วนใหญ่จะเป็นการอนุรักษ์ผ้าทอที่ย้อมสีจากหินโมคคัลลานที่เป็นสีย้อมผ้าจากธรรมชาติ ทนต่อการซัก สีไม่ซีด และทนต่อเหงื่อ จนผ้าทอที่ย้อมสีจากหินโมคคัลลานกลายเป็นผลิตภัณฑ์โดดเด่นของกลุ่มผ้าทอชุมชนบ้านเชิงดอย ในปัจจุบันชุมชนบ้านเชิงดอยได้เห็นถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นการย้อมสีผ้าจากหินโมคคัลลาน เนื่องจากเกรงว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นการย้อมสีผ้าจากหินโมคคัลลานของชุมชนบ้านเชิงดอยจะค่อย ๆ สูญหายไป ดังนั้นทางชุมชนจึงได้ตั้งวิสาหกิจชุมชนเพื่อเป็นศูนย์การเรียนรู้ในด้านการทอผ้า ด้วยการจัดกิจกรรมให้ความรู้กับผู้ที่มีความสนใจในเรื่องของการทอผ้า และย้อมสีผ้าจากหินโมคคัลลานได้เข้ามาเรียนรู้ และทดลองปฏิบัติ สอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีภูมิปัญญาท้องถิ่นของคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2534) ที่กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (local wisdom) เป็นการสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ของชีวิต สังคม และในสภาพสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกันและถ่ายทอดสืบทอดกันมาจนเป็นวัฒนธรรม ซึ่งการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมต้องใช้ปัญญาค้นหาสิ่งที่มีอยู่ แล้วฟื้นฟู ประยุกต์ ประดิษฐ์ และเสริมสร้างสิ่งใหม่บนรากฐานสิ่งเก่าที่ค้นพบ โดยเรียกนักฟื้นฟู นักประยุกต์ และนักประดิษฐ์คิดค้นทางวัฒนธรรมพื้นบ้านว่า “ปราชญ์ชาวบ้าน” หรือ “ผู้รู้ชาวบ้าน” และสติปัญญาที่นำมาใช้ในการสร้างสรรค์นี้ เรียกว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น และสอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น สมจิต พรหมเทพ (2543) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญต่อชาวบ้านครอบครัว ชุมชน และสังคม เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาแต่อดีตอันยาวนานจนกลายเป็นวิถีชีวิตประจำวันของตนเองและชุมชน เป็นมรดกทางสังคมที่ได้จากการเรียนรู้โดยผ่านกระบวนการขัดเกลาของกลุ่มคน มีการประพฤติปฏิบัติอย่างมองเห็นแนวทางที่ดีและอย่างมีความเชื่อสืบทอดกันมา เป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่มีคุณค่ายิ่ง ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เป็นข้อมูลพื้นฐานของการดำรงชีวิต และการพัฒนาอย่างยั่งยืนจากอดีต

จนถึงปัจจุบัน เป็นแนวทางนำไปสู่การปรับตัวของชุมชน ช่วยพัฒนาเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองของชุมชน และช่วยเพิ่มความสมดุลระหว่างธรรมชาติสิ่งแวดล้อมกับประชาชนเพราะต่างพึ่งพาอาศัยกัน

ภาพที่ 1 หินโมคัลลาน

(ที่มา: กลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านเชิงดอย, 2561)

2. การส่งเสริมและพัฒนาผ้าทอพื้นเมืองเป็นผลิตภัณฑ์สินค้าที่สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับชุมชนบ้านเชิงดอยที่มีลวดลายผ้าทอที่สวยงาม และลวดลายใหม่ ๆ จากการประยุกต์ให้เหมาะสมกับความต้องการของตลาดและความต้องการของผู้ทอที่จะสร้างลวดลายใหม่ ๆ ให้กับผู้อย่างสม่ำเสมอ มีวัตถุดิบในการทอต่าง ๆ ได้แก่ เส้นฝ้าย เส้นไหม ไหมประดิษฐ์ และสีย้อมผ้า โดยวัตถุดิบในการทอผ้ามีทั้งวัตถุดิบภายในชุมชนและนอกชุมชน เมื่อทอผ้าเสร็จแล้ว จะมีรูปแบบการจำหน่าย ทั้งจำหน่ายเองและจำหน่ายให้กับศูนย์ผ้าทอผ้าหรือกลุ่มผ้าทอซึ่งผลิตภัณฑ์ที่จำหน่าย ได้แก่ ผ้าชิ้น ผ้าคลุมไหล่ ผ้าพันคอ ผ้าขาวม้า และกระเป๋า เป็นต้น เป็นการสร้างรายได้และส่งเสริมพัฒนาผ้าทอเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน และเป็นเครื่องมือที่ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ และสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนให้เห็นคุณค่าในวิถีของตนเองผ่านการถ่ายทอดเรื่องราวของตนเองในการทำผ้าทอด้วยการถ่ายทอดความรู้ สอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจของ สุจินดา เจียมศรีพงษ์ และปิยวัน เพชรหมี่ (2560) ที่กล่าวว่า การเพิ่มมูลค่า (Added Value) เป็นการสร้างมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์เพิ่มขึ้นจากเดิม การสร้างมูลค่าเพิ่มเป็นเครื่องมือการตลาดที่จะทำให้เกิดการพัฒนาผลิตภัณฑ์การจัดจำหน่าย การโฆษณา และการส่งเสริมการตลาด ซึ่งมีผลทำให้สามารถกำหนดราคาได้สูงขึ้น แต่การเพิ่มมูลค่าจะทำให้ผู้บริโภครู้สึกได้ประโยชน์มากขึ้นด้วย โดยการสร้างมูลค่าเพิ่ม (Value Added Creation) เป็นความพยายามในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ในด้านต่าง ๆ ให้มีคุณค่าในสายตาของลูกค้ามากขึ้น เป็นการนำเสนอผลิตภัณฑ์ และบริการที่ครบถ้วนสมบูรณ์ด้วยคุณภาพ บริการ และราคาเพื่อตอบสนองความต้องการของลูกค้า ให้เกิดความพึงพอใจในการซื้อ ครอบครอง และใช้ประโยชน์

ในด้านการตลาด การสร้างมูลค่าเพิ่ม คือ การพัฒนาตัวผลิตภัณฑ์ให้เกิดความพึงพอใจต่อผู้บริโภคสูงสุด และเกินความคาดหวังของผู้บริโภค อีกทั้งมูลค่าเพิ่มอาจเกิดจากการเพิ่มสิ่งทีนอกเหนือจากสิ่งที่ผู้บริโภคคาดว่าจะได้รับ นอกจากนี้ การสร้างมูลค่าเพิ่ม เป็นการเพิ่มหรือเสริมสิ่งใหม่สู่ตัวผลิตภัณฑ์ ควรมีความเกี่ยวข้องและเป็นสิ่งที่ลูกค้าต้องการ การสร้างมูลค่าเพิ่มเป็นสิ่งที่ช่วยสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันโดยผ่านการสร้างคุณค่าสำหรับลูกค้าที่ดีขึ้น โดยมีขั้นตอนการผลิตหรือบริการที่ดีกว่า เพื่อการเป็นผู้นำในการผลิตผลิตภัณฑ์นั้น ๆ นอกจากการสร้างแตกต่างในตลาดแล้ว มูลค่าเพิ่มจะเป็นตัวช่วยในการสร้างคุณค่าที่ส่งผลต่อการรับรู้ของผู้บริโภคที่สูงกว่า ซึ่งนำไปสู่ความมั่นใจในการตัดสินใจเลือกหรือผลิตภัณฑ์และบริการต่อไป การสร้างมูลค่าเพิ่ม มีความสำคัญต่อการดำเนินธุรกิจ คือ ทำให้ตอบสนองความต้องการและทำให้ผู้บริโภคเกิดความพึงพอใจมากยิ่งขึ้น สร้างความเชื่อมั่น และความไว้วางใจจากผู้บริโภค เพราะทำให้ผู้บริโภคเกิดความพึงพอใจมากยิ่งขึ้น และทำให้สินค้ามีความคุณส่งแตกต่างจากคู่แข่งในภาวะที่มีการแข่งขันอย่างรุนแรงได้ และทำให้ธุรกิจมีความได้เปรียบทางการแข่งขัน และสอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจของ สราวุธ กลิ่นสุวรรณ (2555) การพัฒนาผลิตภัณฑ์ และการสร้างมูลค่าเพิ่ม เป็นการพัฒนา ปรับปรุง และเปลี่ยนแปลงผลิตภัณฑ์ให้ดีขึ้นตรงตามความต้องการของผู้บริโภค โดยสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มแก่สินค้า ทั้งนี้การพัฒนาผลิตภัณฑ์และการสร้างมูลค่าเพิ่มมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน กล่าวคือ เมื่อสินค้าที่ได้รับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ดีสามารถที่จะสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าได้ ซึ่งการพัฒนาผลิตภัณฑ์และสร้างมูลค่าเพิ่มเป็นกลยุทธ์อย่างหนึ่งทางการตลาดในปัจจุบัน

ภาพที่ 2 ลวดลายผ้าทอพื้นเมืองชุมชนบ้านเชิงดอย
(ที่มา: ทุนพัฒนาอาชีพและนวัตกรรมที่ใช้ชุมชนเป็นฐาน, 2564)

3. การเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าทอพื้นเมืองของชุมชนบ้านเชิงดอย ตำบลสบเตี๊ยะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ มีการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองมาอย่างยาวนานมากกว่า 100 ปี ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น ปัจจุบันนี้ได้มีการเผยแพร่การทอผ้าพื้นเมืองทางสื่อออนไลน์ เช่น Facebook, Line และแอปพลิเคชันต่าง ๆ เพื่อให้คนทั่วไปได้เห็นถึงความงามและได้เรียนรู้ขั้นตอนการทอผ้าพื้นเมือง เห็นถึงกระบวนการและขั้นตอน เช่น วิธีการทอผ้า วิธีการตัดเย็บ การปรานีตในการตัดเย็บเสื้อผ้า กระเป๋า และเครื่องแบบพื้นเมืองต่าง ๆ ที่สำคัญได้เห็นถึงภูมิปัญญาการทอผ้าของคนในชุมชนบ้านเชิงดอยที่มีการเสริมโครงการหมู่บ้านอัตลักษณ์หัตถกรรมล้านนาเพื่อการท่องเที่ยว จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2561 ภายใต้โครงการไทยนิยม ยั่งยืน เพื่อเชิญชวนให้ได้ไปสัมผัสเสน่ห์ของชุมชน และนำศักยภาพด้านการท่องเที่ยวมาผลักดันให้เกิดกำลังซื้อสินค้าชุมชน ทั้งนี้กลุ่มทอผ้าของชุมชนบ้านเชิงดอยยังคงอนุรักษ์ความเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่ได้สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ด้วยการรื้อฟื้น และอนุรักษ์องค์ความรู้ของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของ ญะยาพร เจริญวัฒนผณินชัย (2560) ที่กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่สืบทอดมาจากอดีตสู่ปัจจุบัน ซึ่งเกิดจากประสบการณ์ของชาวบ้านที่บรรพบุรุษได้สั่งสมมาเพื่อเก็บความรู้เพื่อถ่ายทอดให้ลูกหลานสืบไป และสมาชิกในครอบครัวที่ใกล้ชิด เป็นความรู้ความสามารถที่เป็นพื้นฐานของชีวิต เป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการทำ ทดลอง ฝึกฝน ทดลองและพลาดจนเกิดความชำนาญ มีความรู้จริง เชี่ยวชาญในเรื่องนั้น ๆ ซึ่งเป็นความรู้ที่ฝังแน่น ปฏิบัติได้จริงและทำงานอย่างต่อเนื่อง จนเกิดความรู้ด้วยตนเอง อันจะเป็นประโยชน์แก่ตนเองและสังคม เป็นรากฐานที่หล่อหลอมคนในชุมชนรู้สึกหวงแหนในภูมิปัญญาของตนเอง มีจิตสำนึกร่วมกันในการอนุรักษ์ รักษา ฟื้นฟู และพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นทำให้คนในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ส่งผลให้มีสุขภาพสังคมที่ดี อยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวใหญ่ รู้สึกอบอุ่นและเป็นวิถีชีวิตของชุมชนที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมของชุมชนและอาชีพที่จะเสริมความแข็งแกร่งทางเศรษฐกิจให้กับครอบครัวตลอดจนสามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชน บ้านเชิงดอย ตำบลสบเตี๊ยะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ และยังสอดคล้องกับแนวคิดการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของ ศิริพร ดาบเพชร และคณะ (2556) ที่ว่า ภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่บรรพบุรุษได้ช่วยกันสร้างสรรค์และสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่องจากอดีตถึงปัจจุบัน เป็นความภาคภูมิใจและเกียรติภูมิของคนไทย ทำให้เกิดความรักในชาติบ้านเมือง เราคนไทยควรช่วยกันอนุรักษ์ให้เป็นมรดกของชาติสืบไป การอนุรักษ์ภูมิปัญญาให้เป็นมรดกของชาตินั้น ดังนี้ 1) ช่วยกันถ่ายทอดภูมิปัญญา 2) ประกาศยกย่องเชิดชูผู้ทรงภูมิปัญญา 3) จัดตั้งศูนย์ภูมิปัญญา 4) จัดตั้งสถาบันภูมิปัญญาไทยแห่งชาติ 5) จัดตั้งกองทุนส่งเสริมภูมิปัญญา และ 6) จัดการด้านการคุ้มครองลิขสิทธิ์

ภาพที่ 3 ผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นเมืองชุมชนบ้านเชิงดอย
(ที่มา: ทู่นพัฒนาอาชีพและนวัตกรรมที่ใช้ชุมชนเป็นฐาน, 2564: ออนไลน์)

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้

1. ชุมชนบ้านเชิงดอยควรให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์การทอผ้าด้วยมือ เพราะปัจจุบันหาตัวได้ค่อนข้างยาก ส่วนใหญ่จะใช้เครื่องจักรในการทอ
2. องค์การบริหารส่วนตำบลสบเตี๊ยะควรส่งเสริมและสนับสนุนให้คนในชุมชนหันกลับมาใช้ผ้าทอพื้นเมืองในชีวิตประจำวัน เพื่อเป็นการสนับสนุนผ้าทอพื้นเมืองของชุมชน
3. องค์การบริหารส่วนตำบลสบเตี๊ยะควรมีการจัดทำคลิป (Clip) นำเสนอกระบวนการและวิธีการทอผ้าผ่านสื่อออนไลน์ โดยให้มีเทคนิคการนำเสนอที่ดึงดูดใจผู้ชมและมีรูปแบบที่หลากหลาย เพื่อเชิญชวนมาท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนบ้านเชิงดอย อันจะนำไปสู่การสร้างรายได้ให้กับชุมชน
4. องค์การบริหารส่วนตำบลสบเตี๊ยะควรให้ความรู้เกี่ยวกับการออกแบบลวดลายผ้าหรือความรู้เกี่ยวกับการผสมสีหรือการใช้สี เนื่องจากผู้ผลิตผ้าส่วนใหญ่เป็นชาวบ้าน ซึ่งความรู้เรื่องการใช้สีเพื่อนำไปทอเป็นผืนผ้าอาจใช้สีที่ในเฉดสีเดียวกันหรือใช้สีที่แตกต่างกัน จึงทำให้ผ้ามีรูปแบบหรือสีสันทที่ไม่สวยงาม และไม่มีความทันสมัย

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. องค์การบริหารส่วนตำบลสบเตี๊ยะควรศึกษาเพื่อรวบรวมองค์ความรู้ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านเกี่ยวกับการทอผ้าพื้นเมืองอย่างเป็นระบบ เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการบริหารจัดการชุมชน
2. องค์การบริหารส่วนตำบลสบเตี๊ยะควรศึกษาและรวบรวมลวดลายดั้งเดิมของผ้าทอพื้นเมืองที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในแต่ละภูมิภาค
3. องค์การบริหารส่วนตำบลสบเตี๊ยะควรศึกษาและพัฒนาเครื่องมือสำหรับการทอผ้าของชุมชน เพื่อให้สามารถทอผ้าที่มีลวดลายที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กิตติคุณ วัฒนะจุฑะวิภาต. (2555). *ผ้าทอกับชีวิตคนไทย*. (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธุรกิจ-บัณฑิตย.
- กลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านเชียงดอย. (2561). *กลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านเชียงดอย*. สืบค้นจาก: <http://cbtchiangmai.org/detail.php?id=35>
- การส่งเสริมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวบ้าน. (2555). สืบค้นจาก: <http://kruteak.in.th.index.php>.
- คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2534). *ความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่น*. สืบค้นจาก: <http://nattphaong.blogspot.com>
- จิตพนธ์ ชุมเกต. (2560). การพัฒนาสินค้าจากภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพทางการจัดการชุมชนอย่างยั่งยืนของชุมชนไทยมุสลิม อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี. (รายงานผลการวิจัย). นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เชียงใหม่นิวส์. (2563). *ภูมิปัญญาผ้าพื้นเมืองล้านนา มากกว่ามูลค่าคือชีวิตที่มีรากเหง้า*. สืบค้นจาก: <https://www.chiangmainews.co.th>
- ทุนพัฒนาอาชีพและนวัตกรรมที่ใช้ชุมชนเป็นฐาน. (2021). สืบค้นจาก: https://www.Facebook.com/permalink.php?id=110251193718724&story_fbid=496712041739302
- ธิดารัตน์ ศิริศักดิ์พาณิชย์. (2548). *ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อผ้าทอมือของผู้บริโภค ตามโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ จังหวัดสุพรรณบุรี*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.
- มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา. (2564). *นวัตกรรมเพื่อชุมชน*. สืบค้นจาก: <https://www.rmutl.ac.th/news/15758-2021-02-24>

- ยุภาพร เจริญพัฒน์มณีชัย. (2560). *แนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าไหมมัดหมี่ กรณีศึกษา: ผ้าไหมมัดหมี่ ตำบลบ้านเขว้า อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ*. (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิสาห์กิจชุมชนฝ้ายเชิงดอย. (2558). *ผ้าฝ้ายเชิงดอย*. สืบค้นจาก: <https://www.Facebook.com/2-Phafaicherngdoi-1257860794264114/>
- ศิริพร ดาบเพชร และวุฒิชัย มูลศิลป์. 2556). *ประวัติศาสตร์ไทย ม.4-ม.6*. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์.
- สมจิต พรหมเทพ. (2543). *แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น*. สืบค้นจาก: <http://www.udru.ac.th>
- สรารัฐ กลิ่นสุวรรณ. (2555). *กระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์และสร้างมูลค่าเพิ่มสินค้าไลฟ์สไตล์ของไทยสู่ตลาดโลก*. สืบค้นจาก: https://www.ditp.go.th/contents_attach/78008/78008.pdf.
- สุจินดา เจียมศรีพงษ์ และปิยวัน เพชรหมี่. (2560). *การสร้างมูลค่าเพิ่มของผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย: กรณีศึกษา ผ้าทอลายโบราณ*. (รายงานผลการวิจัย). พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- Baanlaesuanweb. (2564). *ทำความเข้าใจกับ เส้นใยจากธรรมชาติ ก่อนจะมาเป็นผืนผ้าให้ตัดเย็บ*. สืบค้นจาก: <https://www.baanlaesuan.com/>.

แนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรแปรรูป
ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านหัวฝาย ตำบลห้วยทราย
อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่

Guidelines for the Development of Processed
Herbal Products of Ban Hua Fai Community
Enterprise Group, Huai Sai Sub-district, Chiang Mai

ประคอง ชลากาญจนา, ทิพรรัตน์ หมายหมั่น, เสาวลักษณ์ ปาคำ
และ ไอลดา คำมูล

Prakhong Chalakanjana, Tripart Maimun, Saowalak Pakham
and Ailada Caomoon

นักวิชาการอิสระ

วันที่รับบทความ : วันที่ 29 กันยายน 2565

วันที่ส่งบทความที่แก้ไข : วันที่ 16 พฤศจิกายน 2565

วันที่ตอบรับบทความเพื่อตีพิมพ์ : วันที่ 21 พฤศจิกายน 2565

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพปัจจุบันของผลิตภัณฑ์สมุนไพรแปรรูปของบ้านหัวฝาย และ 2) ศึกษาแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์สินค้าสมุนไพรแปรรูปบ้านหัวฝาย การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย ได้แก่ ตัวแทนกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรแปรรูปบ้านหัวฝาย ตำบลห้วยทราย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ประกอบด้วย กลุ่มวิสาหกิจชุมชนเกษตรสมุนไพรทางการแพทย์ แม่ริม จำนวน 1 คน กลุ่มประธานวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรโอท็อปเพื่อสุขภาพ จำนวน 1 คน กลุ่มชาวบ้านและกลุ่มผู้บริโภค จำนวน 10 คน โดยมีแบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการวิจัย วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนา

ผลวิจัย พบว่า 1) สภาพปัจจุบันของผลิตภัณฑ์สมุนไพรแปรรูปของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน บ้านหัวฝาย คือ ปัจจุบันบ้านหัวฝายมีผลิตภัณฑ์สมุนไพรแปรรูป คือ ลูกประคบ ยาหม่อง และการแปรรูปลูกประคบ สำหรับจำหน่ายเพื่อการส่งออกขายเป็นส่วนใหญ่ 2) การศึกษาแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์สินค้าสมุนไพรแปรรูปบ้านหัวฝาย พบว่า ชุมชนบ้านหัวฝายมีการยกระดับความสนใจในผลิตภัณฑ์สมุนไพร และออกแบบพัฒนาผลิตภัณฑ์บรรจุภัณฑ์เพื่อให้เกิดความน่าสนใจ และเป็นเอกลักษณ์เพื่อเกิดมูลค่าเพิ่มในตัวผลิตภัณฑ์ โดยมีแนวโน้มที่จะเพิ่มพื้นที่การปลูกพืชสมุนไพร และเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพด้านพืชสมุนไพร เพื่อเป็นพื้นฐานในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: สมุนไพรแปรรูป ผลิตภัณฑ์สมุนไพร วิสาหกิจ

ABSTRACT

The objectives of this research were to (1) study the current situation of Ban Hua Fai processed herbal products, and (2) study the development guidelines for Ban Hua Fai processed herbal products. This research was a qualitative research. The samples in this research were representatives of Ban Hua Fai processed herbal community enterprise, Huai Sai sub-district, Mae Rim district, Chiang Mai, consisting of 1 Mae Rim medical herbal agricultural community enterprise group, 1 president of Eve Herb herbal community enterprise group, 10 villagers and consumers. The tools used in this research was an interview form. The data was analyzed by content analysis and descriptive presentation from secondary and primary sources.

From studying the current situation of processed herbal products of Ban Hua Fai community enterprise group showed that Ban Hua Fai has mainly distributed herbal products such as compressed balls, balm and herbal compressed ball for export. The research finding for the guidelines on processed herbal product development at Ban Hua Fai found that there were the increased interests in herbal products, designs and packaging developments to make them attractive and unique in order to create added value in the products. The community tends to expand cultivation area for medical plants and increase the biodiversity of medicinal plants as a basis for the sustainable community economy development.

KEYWORDS: Processed Herbs, Herbal Products, Enterprise

บทนำ

ประเทศไทยเป็นประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งการกำหนดให้มีแผนพัฒนาสุขภาพแห่งชาติฉบับที่ 9 โดยแนวคิดและการกำหนดยุทธศาสตร์การบริหารจัดการความรู้และภูมิปัญญาเพื่อสุขภาพ (Thaiherbmedicine, 2559) ที่ให้ความสำคัญในการยกระดับภูมิปัญญาไทยให้มีสถานะและใช้ประโยชน์ทัดเทียมกับภูมิปัญญาสากล ด้วยการสร้างระบบการวิจัยและพัฒนาภูมิปัญญาไทยให้เข้มแข็งผสมผสานกับระบบการศึกษาและระดับการสาธารณสุขในทุกระดับของแผนพัฒนาสุขภาพแห่งชาติ และมีการแปลงยุทธศาสตร์สู่แผนในระดับกระทรวง และระดับหน่วยงานที่รับผิดชอบเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของกระทรวงสาธารณสุข ด้วยการกำหนดยุทธศาสตร์ ในการพัฒนาการวิจัยการแพทย์และสมุนไพรและการพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ ด้านสุขภาพมีการกำหนดกิจกรรมสำคัญหลายด้าน อาทิ การพัฒนาห้องปฏิบัติการทางการแพทย์ การพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์จากสมุนไพรเพื่อการส่งออกการรับรองผลิตภัณฑ์สุขภาพ การขยายตลาดผลิตภัณฑ์องค์การเภสัชกรรมสู่ต่างประเทศ เป็นต้น

ปัจจุบันกระแสสังคมให้ความนิยมและกล่าวถึงระบบการดูแลสุขภาพหลากหลายประเภท นอกจากการแพทย์แผนปัจจุบันมากขึ้น เช่น การแพทย์แผนไทย การแพทย์แผนจีน หรือการแพทย์ทางเลือก เนื่องจาก การแพทย์แผนปัจจุบันไม่ได้เป็นวิถีทางแก้ปัญหาคความเจ็บป่วยของประชาชนได้อย่างทั่วถึง และมีประสิทธิภาพเพียงพอ จึงทำให้มีคนจำนวนไม่น้อยที่เลือกใช้วิธีการรักษาพยาบาลแบบแผนโบราณ หรือแบบพื้นบ้านซึ่งเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่ใช้ดูแลสุขภาพ (จุจินทร์ วิจิพานิเวศน์, 2554) ถือเป็นภูมิปัญญาที่นับเป็นศาสตร์หนึ่งที่ทำให้คนในท้องถิ่นได้รู้จักวิถีชีวิตและตัวตนที่แท้จริงของตนเอง สามารถนำไปเป็นแนวทาง เพื่อการดำรงชีวิตได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม ซึ่งองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาชาวบ้านเกิดจากสติปัญญาและความสามารถในการแก้ไขปัญหาหรือการนำมาใช้ในการดำเนินชีวิตในยุคปัจจุบัน รวมถึงคติความคิดความเชื่อที่เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ที่ได้สั่งสมและสืบทอดกันมาช้านาน ปัจจุบันสถานการณ์โรคระบาด โควิด – 19 ทำให้เกิดกระแสการดูแลสุขภาพของประชาชนที่หันมาพึ่งพาสมุนไพรในท้องถิ่นในการรักษาอาการเจ็บป่วย เช่น ฟาทะลายโจร ไพล ขมิ้น ตะไคร้ ใบเตย ใบมะกรูด ข่า ขิง ฯลฯ ทั้งเป็นอาหารและสกัดแปรรูปเป็นยาเพื่อดูแลรักษาร่างกายสร้างอาชีพและรายได้ให้แก่ครอบครัวและชุมชน ด้วยการแปรรูปสมุนไพรในชุมชน เช่น ลูกประคบ ชาสมุนไพร และแคปซูลสมุนไพร เป็นต้น

การจะพัฒนาเศรษฐกิจให้เจริญเติบโตตลอดเวลาเพื่อให้สังคมอยู่ภายใต้ระบบเศรษฐกิจ อย่างมีความสุข และมีความเหมาะสมกับสังคมไทยนั้น ควรเป็นระบบเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นการพึ่งตนเองหรือเศรษฐกิจพอเพียง เป็นระบบเศรษฐกิจแห่งความพอดี มีความมั่นคง มีความมั่นคงมีเสถียรภาพเศรษฐกิจ เป็นระบบเศรษฐกิจที่ดีก่อให้เกิดการพัฒนาแบบยั่งยืนมีการสร้าง และขยายเครือข่ายทางด้านการค้า ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย เป็นการจัดระบบสวัสดิการแก่ผู้ยากจนหรือผู้ด้อยโอกาสทางสังคมเป็นระบบเศรษฐกิจแบบเสรี และเป็นระบบเศรษฐกิจที่ถ่ายโอนการผลิตให้แก่ภาคธุรกิจเอกชน (ประพันธ์ รักดีกุล, 2549) จากแนวคิดข้างต้น

จะเห็นได้ว่า การพัฒนาเศรษฐกิจแบบยั่งยืน มีพื้นฐานจากการผลิตที่อาศัยเทคโนโลยีของท้องถิ่น และภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นเศรษฐกิจแบบความพอดี มีความมั่นคง และใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนมาผลิตเป็นสินค้าหรือบริการ ซึ่งจะนำไปสู่การใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ประหยัด เพิ่มพูนรายได้ เกิดอาชีพเลี้ยงตนเอง และครอบครัวอย่างพออยู่พอกินตามสภาพของท้องถิ่น ซึ่งกลุ่มคนในชุมชนและท้องถิ่นเป็นกลุ่มที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาประเทศ จะมีการสร้างสมความรู้ ประสบการณ์ และความเชี่ยวชาญของคนในชุมชนมาอย่างยาวนานมาสร้างอัตลักษณ์และผลิตภัณฑ์ของชุมชน ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ ซึ่งรู้จักกันเป็นอย่างดีในรูปแบบของสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP)

จากแนวคิดดังกล่าว จะเห็นได้ว่าการพัฒนาระบบเศรษฐกิจแบบยั่งยืนมีพื้นฐานจากการผลิตที่อาศัยเทคโนโลยีของท้องถิ่น และภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นเศรษฐกิจแบบความพอดี มีความมั่นคง โดยใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนมาผลิตเป็นสินค้าหรือบริการ โดยเป็นผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ทั้งนี้ การนำสมุนไพรที่มีในท้องถิ่น ซึ่งมีราคาถูก และสามารถหาได้ในชุมชนมาพัฒนาต่อยอดเพื่อสร้างอาชีพ และสร้างรายได้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบกับปัจจุบันกระทรวงสาธารณสุขได้ส่งเสริมและสนับสนุนการนำสมุนไพรมาเป็นองค์ประกอบในผลิตภัณฑ์ เช่น สบู่สมุนไพร แชมพูสมุนไพร ตลอดจนอาหารเสริม เป็นต้น รวมถึงการให้ความสนใจในเรื่องของสมุนไพรของประชาชน ทั้งที่สามารถใช้เป็นยารักษาโรค อาหาร เครื่องดื่มเครื่องสำอาง และของใช้ในครัวเรือน จึงนำไปสู่การสร้างอาชีพและรายได้ให้กับชุมชน และผู้วิจัยเห็นว่าการพัฒนาผลิตภัณฑ์จะเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างรายได้ให้ชุมชนอย่างยั่งยืน ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาแนวทางในการรวบรวมชนิดพันธุ์พืช ประเภทของพืชสมุนไพรที่สามารถนำมาเป็นอาหาร และสกัดเป็นยาแผนโบราณตามวิถีชาวบ้าน ศึกษาแนวทางการพัฒนาการแปรรูปพืชสมุนไพรท้องถิ่นตามภูมิปัญญาท้องถิ่น จากทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพด้านพืชสมุนไพรเพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน และสามารถสร้างรายได้ อีกทั้งเป็นแนวทางการอนุรักษ์สืบสาน และเผยแพร่ภูมิปัญญาของชุมชน ตลอดจนรแปรรูปสมุนไพรในท้องถิ่นให้เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์โดยผ่านกระบวนการแปรรูปสมุนไพร และเป็นผลิตภัณฑ์ส่งเสริมอาชีพให้กับชุมชน เพื่อให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนสามารถสร้างรายได้ และเป็นแนวทางการอนุรักษ์ สืบสาน และเผยแพร่ภูมิปัญญาของชุมชนอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันของผลิตภัณฑ์สมุนไพรแปรรูปของบ้านหัวฝาย
2. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์สินค้าสมุนไพรแปรรูปบ้านหัวฝาย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เริ่มด้วยการศึกษาหนังสือ งานวิจัย และเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย และสร้างแบบสัมภาษณ์ เลือกกลุ่มเป้าหมายแบบเฉพาะเจาะจง และเกี่ยวข้องกับการผลิตภัณฑ์สมุนไพรแปรรูป คือ ตัวแทนกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรแปรรูปบ้านหัวฝาย ตำบลห้วยทราย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ประกอบด้วย กลุ่มวิสาหกิจชุมชนเกษตรสมุนไพรทางการแพทย์แม่ริม จำนวน 1 คน กลุ่มประธานวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรโฮฟเฮิร์บเพื่อสุขภาพ จำนวน 1 คน กลุ่มชาวบ้านและกลุ่มผู้บริโภค จำนวน 10 คน โดยใช้การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) เพื่อเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้สัมภาษณ์ข้อมูลสำคัญ (Key informant) ในพื้นที่บ้านหัวฝาย ตำบลห้วยทราย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 2 ชุด ได้แก่ 1) แบบสัมภาษณ์ประธานวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรโฮฟเฮิร์บเพื่อสุขภาพและประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเกษตรสมุนไพรทางการแพทย์แม่ริม จำนวน 3 ตอน ประกอบด้วย ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ตอนที่ 2 สภาพปัจจุบันของผลิตภัณฑ์สมุนไพรแปรรูปของบ้านหัวฝาย และตอนที่ 3 แนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์สินค้าสมุนไพรแปรรูปบ้านหัวฝาย 2) แบบสัมภาษณ์กลุ่มชาวบ้านชุมชนบ้านหัวฝาย และกลุ่มผู้บริโภค จำนวน 3 ตอน ได้แก่ ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ตอนที่ 2 สภาพปัจจุบันของผลิตภัณฑ์สมุนไพรแปรรูปของบ้านหัวฝาย และตอนที่ 3 แนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์สินค้าสมุนไพรแปรรูปชุมชนบ้านหัวฝาย ตำบลห้วยทราย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ วิเคราะห์ข้อมูล ดังต่อไปนี้ 1) ตรวจสอบข้อมูล 2) วิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัจจุบันของผลิตภัณฑ์แปรรูปที่ได้จากการศึกษาภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก 3) วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากกระบวนการแนวทางการผลิตผลิตภัณฑ์สมุนไพรแปรรูป และ 4) สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย

1. การศึกษาสภาพปัจจุบันของผลิตภัณฑ์สมุนไพรแปรรูปของบ้านหัวฝาย พบว่า ประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านหัวฝาย (ปัจจุบัน) ได้จัดการอบรมเชิงปฏิบัติการการทำลูกประคบสมุนไพร และสมุนไพรอื่น ๆ ให้กับคนในชุมชน นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 พร้อมดำเนินการจัดทำลูกประคบสมุนไพรส่งสปาและร้านนวดในจังหวัดเชียงใหม่ จนมีคำสั่งซื้อเป็นจำนวนมาก ทำให้ไม่สามารถผลิตเองได้ จึงได้ไปปรึกษากับกลุ่มแม่บ้านบ้านหัวฝาย และเชิญชวน ให้มาดำเนินการร่วมกัน โดยจัดตั้งเป็นกลุ่ม จากการดำเนินการดังกล่าวทำให้คนในชุมชนเห็นถึงรายได้จากการแปรรูปสมุนไพร โดยเฉพาะการทำลูกประคบสมุนไพร และดำเนินการจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชนตามคำแนะนำของเกษตรอำเภอ ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2564 ปัจจุบันกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านหัวฝายมีผลิตภัณฑ์จากการแปรรูปสมุนไพรที่หลากหลาย อาทิ ลูกประคบ ยาหม่อง สเปรย์สมุนไพรไฉยง โดยจัดจำหน่ายในพื้นที่ชุมชนวิสาหกิจสมุนไพรโฮฟเฮิร์บเพื่อสุขภาพ เนื่องจากปัจจุบันทางกลุ่มมีวัตถุดิบสำหรับการแปรรูป เช่น ตะไคร้ ขมิ้น ผิวมะกรูด ใบมะขาม ตะไคร้ และใบเปิ้ล้าไม่เพียงพอต่อการผลิต ดังนั้นทางกลุ่มจึงจัดสร้างเครือข่าย

ผู้ปลูกสมุนไพรในชุมชน ด้วยความร่วมมือระหว่างกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านหัวฝาย โรงเรียน โรงงาน และชุมชน จึงทำให้มีวัตถุดิบที่เพียงพอต่อการผลิต และเป็นการสร้างรายได้ให้กับกลุ่มเครือข่ายในชุมชน โดยการทำสัญญาว่า ผู้ปลูกสมุนไพรจะสามารถส่งวัตถุดิบได้ตามที่โรงงานต้องการ ทั้งนี้การรวมกลุ่มของผู้ปลูกสมุนไพรในชุมชนทำให้ทางกลุ่มมีอำนาจในการต่อรองกับโรงงาน ประกอบกับความเชื่อมั่นของผู้บริโภคในวัตถุดิบที่นำมาแปรรูป ด้วยพื้นที่ในชุมชนบ้านหัวฝายเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการเพาะปลูกสมุนไพร จึงทำให้ได้วัตถุดิบที่มีคุณภาพ ซึ่งถือเป็นจุดเด่นของวิสาหกิจชุมชนบ้านหัวฝาย อันนำไปสู่ความโดดเด่นในตลาดผลิตภัณฑ์แปรรูปสมุนไพร ทั้งนี้วิสาหกิจชุมชนบ้านหัวฝายมีจุดอ่อนที่ควรได้รับการพัฒนา ได้แก่ สมาชิกในกลุ่มบางคนยังไม่มีองค์ความรู้เกี่ยวกับการเพาะปลูกสมุนไพร ไม่มีตลาดรองรับที่เพียงพอ ขาดเครื่องมือและอุปกรณ์ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ เพื่อเพิ่มคุณภาพผลิตภัณฑ์ด้วยนวัตกรรมและเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น เครื่องอัด เครื่องสุญญากาศ และการพัฒนาบรรจุภัณฑ์ เป็นต้น เนื่องจากสมาชิกในกลุ่มไม่มีความรู้และความสามารถด้านการพัฒนาบรรจุภัณฑ์ หากได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะทำให้ผลิตภัณฑ์มีความโดดเด่นและสามารถเพิ่มยอดขายผลิตภัณฑ์ได้มากขึ้น

ภาพที่ 1 ผลิตภัณฑ์ยาหม่องสมุนไพร

ภาพที่ 2 ผลิตภัณฑ์ลูกประคบสมุนไพร

ภาพที่ 3 ผลิตภัณฑ์ลูกประคบสมุนไพรสายไทย

ภาพที่ 4 ผลิตภัณฑ์ยาหม่องสมุนไพร

2. แนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์สินค้าสมุนไพรแปรรูปบ้านห้วยผาย

การพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรตามแนวทางมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนส่งผลต่อความต้องการของตลาดต่างประเทศ เช่น จีน ญี่ปุ่น กัมพูชา เป็นต้น ทั้งนี้การขยายตลาดผลิตภัณฑ์สู่ตลาดต่างประเทศจะต้องมีกระบวนการแปรรูปสมุนไพรสู่ผลิตภัณฑ์สินค้าสมุนไพรที่มีคุณภาพตามมาตรฐานวิธีการที่ดีในการผลิต GMP (Good Manufacturing Practice) มีวัตถุประสงค์การดำเนินงานที่ชัดเจน เป็นรูปธรรม และสามารถดำเนินงานได้เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้ตัวเอง และนำไปสู่การกลุ่มวิสาหกิจชุมชน โดยไม่เป็นเพียงการรวมตัวกันเพื่อเพาะปลูกเท่านั้น แต่ต้องมีกระบวนการปฏิบัติที่ชัดเจนไม่เป็นเพียงทฤษฎีแต่สามารถปฏิบัติได้จริง ผู้นำมีความชัดเจน และมีการรักษาคุณภาพของสมุนไพรจนถึงมือผู้บริโภค และผู้บริโภคสามารถใช้ผลิตภัณฑ์ได้อย่างยาวนาน รวมถึงการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้เหมาะสมในเชิงการค้าและกลุ่มเป้าหมาย ตลอดจนการพัฒนาบรรจุภัณฑ์เพื่อยกระดับภาพลักษณ์ของสินค้าผลิตภัณฑ์สมุนไพรแปรรูปเป็นสินค้า OTOP (One Tambon One Product) ซึ่งการพัฒนาและออกแบบบรรจุภัณฑ์นอกจากจะทำให้ผลิตภัณฑ์มีความน่าสนใจ ดึงดูดใจผู้บริโภค ยังแสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของชุมชนซึ่งสามารถสร้างมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และพัฒนาไปสู่การเป็น “สินค้าชุมชน” ซึ่งจะเป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนด้วยองค์ความรู้ของชุมชน

การอภิปรายผล

1. สภาพปัจจุบันของผลิตภัณฑ์สมุนไพรแปรรูปของบ้านห้วยผาย ตำบลห้วยทราย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ถือว่าเป็นการแปรรูปสมุนไพรแบบพื้นบ้านซึ่งเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่ใช้ดูแลสุขภาพ การใช้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรแปรรูปในการรักษาความเจ็บป่วยจะเป็นการรักษาอาการเบื้องต้นโดยไม่พึ่งสารเคมี ที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพร่างกายของคนในชุมชน ซึ่งการแปรรูปสมุนไพรของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านห้วยผาย จะเน้นสมุนไพรพื้นบ้านที่มีการปลูกกันมากภายในชุมชน โดยจะเป็นการส่งเสริมและสนับสนุนความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ด้วยการสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน และนำไปสู่ความสามัคคีของชุมชน รวมถึงการอนุรักษ์และสืบสานผ่านผลิตภัณฑ์การแปรรูปสมุนไพร ด้วยการพัฒนาผลิตภัณฑ์บนฐานองค์ความรู้ของชุมชนตามแนวคิดภูมิปัญญาสร้างสรรค์ เพื่อให้สามารถเข้าถึงกลุ่มผู้บริโภคได้หลากหลายระดับและเป็นยอมรับของตลาดมากขึ้น อันจะนำไปสู่การสร้างรายได้ให้กับชุมชน และรักษาไว้ซึ่งองค์ความรู้ของชุมชน สอดคล้องกับการศึกษาของรัชฎาพร เกตานนท์ แนวแห่งธรรม (2560) แนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในจังหวัดนครปฐม กล่าวว่า ผลิตภัณฑ์ทางภูมิปัญญาที่สร้างสรรค์ด้วยการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับองค์ความรู้สมัยใหม่ได้อย่างเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่สามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชน และเป็นการอนุรักษ์มรดกทางภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ ทำให้ผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นก้าวไปสู่การเป็นผลิตภัณฑ์ทางภูมิปัญญาที่ทรงคุณค่าและสร้างสรรค์ ซึ่งนอกจากจะเป็นประโยชน์ในการสร้างเศรษฐกิจชุมชนแล้วยังสามารถสร้างชื่อเสียงความเป็นหนึ่งในผลิตภัณฑ์ทางภูมิปัญญาไทยที่มีความงดงาม และทรงคุณค่าให้เป็นที่รู้จัก

สอดคล้องกับการศึกษาของ กรุณา จันทุม และ กัลยารัตน์ กำลังเหลือ (2560) ที่ว่า ประชาชนมีความรู้เรื่องการใช้พืชสมุนไพรในการรักษาโรคอยู่ในเกณฑ์ที่ดี และมีแนวโน้มที่ดีในเรื่องการใช้สมุนไพรในโอกาสข้างหน้าต่อไป ภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้านเรื่องการใช้พืชสมุนไพรของประชาชนในท้องถิ่นนี้ มีความรู้มากที่สุดในเรื่องการรักษาอาการป่วยพื้นฐานที่ประสบอยู่ชีวิตประจำวัน

2. แนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์สินค้าสมุนไพรแปรรูปบ้านห้วยผาย ชุมชนได้นำสมุนไพรที่มีอยู่ชุมชนบ้านห้วยผาย ตำบลห้วยทราย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ แปรรูปเพื่อสร้างอาชีพ และรายได้โดยผ่านกระบวนการคิด วิเคราะห์ และวางแผน เพื่อให้เป็นผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาสร้างสรรค์ ด้วยการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนในชุมชนผสมผสานกับองค์ความรู้สมัยใหม่ได้อย่างเหมาะสม การพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้ดีขึ้นกว่าเดิมและนำเสนอแก่ผู้บริโภคภายนอกเพื่อให้เกิดกำลังซื้อ อันจะเป็นการสร้างรายได้กลับมายังชุมชน และสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของอัตลักษณ์ของชุมชนผ่านผลิตภัณฑ์ ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวเป็นแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์สินค้าสมุนไพรแปรรูปบ้านห้วยผายที่ส่งผลการตัดสินใจซื้อของผู้บริโภค และทำให้เป็นที่ยอมรับจากผู้บริโภคในปัจจุบัน เพราะการพัฒนาผลิตภัณฑ์ทำให้ผลิตภัณฑ์มีความน่าสนใจมากขึ้นจากเดิมเป็นส่วนสนับสนุนและส่งเสริมให้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรแปรรูปของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนห้วยผายสามารถแข่งขันในตลาดสมุนไพรได้อย่างเต็มภาคภูมิ สอดคล้องกับการศึกษาของรัชฎาพร เกตานนท์ แนวแห่งธรรม (2560) ศึกษาแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในจังหวัดนครปฐม ระบุว่า การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสร้างผลิตภัณฑ์เพื่อจำหน่าย เป็นการสร้างอาชีพสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวและชุมชนอย่างหลากหลาย แต่ในยุคของการแข่งขันทางเทคโนโลยีและเศรษฐกิจในปัจจุบันที่ทำให้สินค้าหรือผลิตภัณฑ์อยู่รอด และได้รับความนิยมอย่างยั่งยืนจะต้องมีความแตกต่างและไม่ซ้ำแบบเดิม แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์จึงเป็นแนวคิดใหม่ในการพัฒนาเศรษฐกิจในยุคการแข่งขันได้เป็นอย่างดี เศรษฐกิจสร้างสรรค์ได้เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาซึ่งเหมือนกับแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์สินค้าสมุนไพรแปรรูปบ้านห้วยผาย เรื่องการพัฒนาและออกแบบบรรจุภัณฑ์ให้เข้ากับยุคสมัยที่เปลี่ยนไปเพื่อให้บรรจุภัณฑ์มีความฉีกแนวจากสินค้าคู่แข่ง ซึ่งจะสร้างความสะดุดตา ประทับใจ และเป็นการเพิ่มมูลค่าของสินค้า ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ นางลักษณ์ จี๊จู้ และคณะ (2559) ศึกษาการพัฒนาการแปรรูปพืชสมุนไพรตามภูมิปัญญาท้องถิ่น จากทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน กรณีศึกษา: บ้านโพธิ์พัฒนา ตำบลคณทิ อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร พบว่า การพัฒนาผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ ทำให้เกิดความน่าสนใจและเกิดมูลค่าเพิ่มในตัวผลิตภัณฑ์ มีความโดดเด่นและสร้างความแตกต่างจากผลิตภัณฑ์ในกลุ่มผู้ผลิต ทำให้ช่วยสร้างเอกลักษณ์และเพิ่มมูลค่าได้อย่างเหมาะสม

ภาพที่ 5 การนึ่งลูกประคบสมุนไพร

ภาพที่ 6 การใช้ลูกประคบนวดตามร่างกาย

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้

1. จากผลการวิจัย พบว่า ปัจจุบันชุมชนบ้านหัวฝายมีผลิตภัณฑ์สมุนไพรแปรรูป คือ ลูกประคบ ยาหม่อง และการแปรรูปลูกประคบ เพื่อจำหน่ายและส่งออกเป็นส่วนใหญ่ ผู้วิจัยเห็นควรให้มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อให้มีผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายมากขึ้น เช่น ยาสีฟัน สบู่ แชมพูสระผม น้ำยาบ้วนปาก เป็นต้น
2. เทศบาลตำบลห้วยทรายควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาผู้ประกอบการเพื่อเพิ่มพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการให้มีความสามารถในการประกอบธุรกิจบนฐานการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน เพื่อพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. เทศบาลตำบลห้วยทรายควรมีการศึกษาแนวทางการเป็นไปได้ในการส่งออกผลิตภัณฑ์การแปรรูปสมุนไพรสู่ตลาดต่างประเทศ เพื่อขยายตลาดการส่งออกให้มากขึ้น
2. เทศบาลตำบลห้วยทรายควรมีการศึกษาการกำหนดมาตรฐานผลิตภัณฑ์สำหรับการจำหน่ายในตลาดต่างประเทศ
3. เทศบาลตำบลห้วยทรายควรมีการศึกษาแนวทางการบริหารจัดการเพื่อการขยายตลาดผลิตภัณฑ์สู่ตลาดต่างประเทศ

เอกสารอ้างอิง

กรุณา จันทุม และกัลยารัตน์ กำลังเหลือ. (2560). การรักษาโรคด้วยสมุนไพรและตำรับยาโบราณจากหมอพื้นบ้าน.

วารสาร *J Med Health Sci.* 24(2), 47-57.

นางลักษณ์ จีวู, ทิพย์วรรณ ศิบุญนันท์, ชญานันท์ ศิริกิจเสถียร และวีรวรรณ แจ่มไม้. (2559). การพัฒนาการแปรรูปพืชสมุนไพรตามภูมิปัญญาท้องถิ่น จากทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน กรณีศึกษา: บ้านโพธิ์พัฒนา ตำบลคณสี อำเภอมือง จังหวัดกำแพงเพชร. *วารสารวิจัยราชภัฏพระนคร สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์.* 11(พิเศษ พฤศจิกายน 2559), 83-93.

ประพันธ์ ภักดีกุล. (2549). รูปแบบและปัจจัยในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ด้วยศักยภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม.

รัชฎาพร เกตานนท์ แนวแห่งธรรม. (2560). แนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในจังหวัดนครปฐม. *วารสารสาขามนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์และศิลปะ.* 10(1), 994-1013.

รุจิจันทร์ วิชวานิเวศน์. (2554). การพัฒนาระบบฐานความรู้ด้านการรักษาโรคด้วยสมุนไพร. (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.

Thaiherbmedicine. (2559). สมุนไพร. สืบค้นจาก <https://thaiherbmedicine.wordpress.com>

ความเชื่อในพิธีกรรมกับความเปลี่ยนแปลงในการดำรงชีวิต
ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงสะกอ บ้านห้วยตอง
ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่

Beliefs in Rituals and Changes in Group Life of
Sa-kow Karen Ethnicity, Ban Huai Tong, Mae Win
Sub-district, Mae Wang District, Chiang Mai

ฉันทชนก พรหมปฏีมา, คเชนทร์ ล่องลาย, มาลี เกษมสุขไพศาล,
ประสิทธิ์ ตาติ, อัญชลี ทะเลรอบดอย, มุกดา ทะเลธารา และเมื่อโหยแฮ สุขใจในวนา
Chunchanok Prompatima, Kachain Longlai, Malee Kasemsukpaisal,
Prasit Tadi, Anchalee Thaleropdoi, Mookda Thalethara and
Mueyohae Sukchinawana

นักวิชาการอิสระ

วันที่รับบทความ : วันที่ 29 ตุลาคม 2565

วันที่ส่งบทความที่แก้ไข : วันที่ 16 พฤศจิกายน 2565

วันที่ตอบรับบทความเพื่อตีพิมพ์ : วันที่ 21 พฤศจิกายน 2565

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเชื่อที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิต และกระบวนการปรับเปลี่ยนการดำรงชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงสะกอบ้านห้วยตอง ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ ปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 5 คน ผู้นำทางและไม่เป็นทางการ จำนวน 5 คน และกลุ่มเยาวชนในชุมชน จำนวน 5 คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัย พบว่า กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงสะกอบ้านห้วยตอง ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ มีความเชื่อและประกอบพิธีกรรม จำนวน 2 รูปแบบ ได้แก่ 1) พิธีกรรมปิดที่บุคคลภายนอกไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้ และ 2) พิธีกรรมเปิดเป็นพิธีกรรมที่บุคคลภายนอกสามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้ เช่น พิธีมัดมือ พิธีเลี้ยงผีฝ่าย พิธีการแต่งงาน ซึ่งความเชื่อในพิธีกรรมมีส่วนประกอบที่สำคัญ คือ เหล้า ไก่ และหมู สำหรับใช้ประกอบการเลี้ยงผีต่าง ๆ ยกเว้นพิธีการเกิดที่ไม่มีเหล้า เพราะเชื่อว่าชีวิตแรกของคนเป็นชีวิตที่บริสุทธิ์ ซึ่งความเชื่อเหล่านี้ยังคงดำเนินอยู่ในวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง รวมถึงการปรับเปลี่ยนอาชีพจากการทำนา เป็นการปลูกผักและปลูกผลไม้ จึงส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรม ทำให้พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับอาชีพค่อย ๆ สูญหายสืบเนื่องจากพิธีกรรมเหล่านี้ขัดกับอาชีพการทำงานในปัจจุบัน ส่วนการคงอยู่ทางความเชื่อและพิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง คือ การแต่งงาน โดยผู้หญิงกะเหรี่ยงจะต้องเป็นผู้ที่สู่ขอผู้ชาย และสินสอดนำมาสู่ขอ คือ หมู ดังนั้นผู้หญิงกะเหรี่ยงจึงต้องเลี้ยงหมูเพื่อใช้ในงานแต่งงาน

คำสำคัญ: ความเชื่อ การดำรงชีวิต กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง

ABSTRACT

The purpose of this research was to study beliefs related to living and the process of livelihood changing of Sa-kow Karen ethnic group, Ban Huai Tong, Mae Win sub-district, Mae Wang district, Chiang Mai. Transcription of knowledge from community interviews using a qualitative research method from key community informants, intellectuals, formal and informal leaders and youth groups. The study found that Sa-kow Karen ethnic group at Ban Huai Tong believed and performed 2 types of rituals: closed rituals that outsiders cannot participate, including those in the village and opened rituals that outsiders can participate in activities such as hand binding ceremony, dam ghost ceremony, wedding ceremony and the ritual has an important components which is alcohol, chicken, pigs used to raise various ghost except for the birth ceremony without alcohol because people believe that a person's first life is pure. These beliefs still follow the Karen way of life. In addition, the occupational change from rice farming to more vegetables and fruit planting which has caused the various rituals to be changed because these rituals interfere with today's occupations. Marriage might have caused the ritual to gradually disappear. Karen women must be the one who propose to a man, and the dowry for proposing is a pig. Therefore, Karen women have to raise pigs for the weddings.

KEYWORDS: Belief, Way of living, Karen Ethnic Group

บทนำ

ความเชื่อเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ และถือว่าเป็นวัฒนธรรมของมนุษย์อย่างหนึ่ง ซึ่งการดำรงชีวิตของมนุษย์ในสมัยโบราณจะมีความเจริญทางด้านเทคโนโลยีน้อยกว่าปัจจุบัน ดังนั้นจึงทำให้เกิดความเชื่อที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติที่มนุษย์เชื่อว่าเป็นการบันดาลให้เกิดขึ้นโดยอำนาจของเทวดา เทพเจ้า พระเจ้า และภูตผีปิศาจ ดังนั้นเมื่อเกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ เช่น ฝนตก พายุร้อน พายุหนาว แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด อุทกภัย และวาทภัย เป็นต้น ซึ่งล้วนเป็นสิ่งที่มิอาจหลีกเลี่ยงต่อชีวิตหรือความเป็นอยู่ของมนุษย์ซึ่งยากที่จะป้องกันหรือแก้ไขได้ด้วยตัวเอง ในขณะที่บางอย่างเป็นเหตุการณ์ที่อำนวยความสะดวกต่อมนุษย์ แต่บางเหตุการณ์ก็เป็นอันตรายต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์ จึงทำให้มนุษย์พยายามที่จะคิดค้นเพื่อหาวิธีการที่จะก่อให้เกิดผลในทางที่ดี และเกิดความสุขกับตนเองโดยกระทำต่อสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้น จึงเป็นเหตุให้เกิดเป็นแนวทางปฏิบัติที่เป็นพิธีกรรมหรือศาสนาเกิดขึ้น (กมลชนก จันทร์แดง และคณะ, 2561)

ชาวกะเหรี่ยงมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่หลากหลายนอกเหนือจากภาษาพูดแล้ว ยังมีการแต่งกาย ศิลปะการแสดง และประเพณีต่าง ๆ อย่างไรก็ตามทั้งความเชื่อและพิธีกรรมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ย่อมมีการปรับเปลี่ยนเพื่อเป็นการดำรงรักษาอัตลักษณ์และความอยู่รอดของกลุ่มตนให้คงอยู่ ไม่สูญหายไปกับกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรม เพราะพิธีกรรมถือเป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่งที่จะทำให้ชีวิตของมนุษย์ดำรงอยู่ได้อย่างปกติ มีความมั่นคงทางจิตใจ และทางสังคม (ฉัตรทิพย์ สุวรรณชิน และพนมพร จันทร์ปัญญา, 2558) การปรับเปลี่ยนดังกล่าวเป็นไปเพื่อปรับตัวให้เหมาะสมกับสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชน ทั้งเชิงบวกและเชิงลบ เช่น ทำให้คนในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ และคนในชุมชนได้เรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนทำให้วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมค่อย ๆ เปลี่ยนไป หรือบางอย่างอาจจะสูญหายไปตามกาลเวลาในที่สุด (ทวีศักดิ์ กิตติญาโณ และวรวิจิตร เจริญวงศ์, 2561)

ด้วยเหตุดังกล่าวผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงความเชื่อในการดำรงชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงสะกอบ้านห้วยตอง เพราะเป็นหมู่บ้านเดียวในตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ ที่ปัจจุบันทุกคนในหมู่บ้านยังคงนับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิกทั้งหมู่บ้าน ซึ่งแตกต่างจากหมู่บ้านใกล้เคียงที่นับถือศาสนาพุทธและสำคัญที่สุด คือ ทุกคนในหมู่บ้านเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงสะกอทั้งหมด จึงทำให้ความเชื่อในเหล่าบรรพบุรุษก่อนที่จะเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิกอาจยังคงหลงเหลืออยู่บ้าง และสนใจที่จะศึกษาเรื่องความเชื่อในการดำรงชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงสะกอบ้านห้วยตอง รวมถึงการปรับเปลี่ยนการดำรงชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงบ้านห้วยตอง เพราะเหตุว่าความเชื่อดั้งเดิมที่อยู่คู่กับกลุ่มชาติพันธุ์นี้มาอย่างยาวนานเป็นความเชื่อในเหล่าบรรพบุรุษ เจ้าที่เจ้าทาง และเจ้าป่าเจ้าเขา เนื่องจากวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงอาศัยในป่าเขาลำเนาไพร และผูกพันกับธรรมชาติมาเนิ่นนาน จึงนำไปสู่การหล่อหลอมความเชื่อกับธรรมชาติเข้าด้วยกัน ดังนั้นในการทำกิจกรรมต่าง ๆ จะต้องมีการเซ่นไหว้เจ้าที่เจ้าทาง และบอกกล่าวบรรพชน

ให้ท่านได้มาอุดหนุนค้าจุน ช่วยให้กิจการการงานนั้น ๆ เจริญก้าวหน้า ทำเกษตรกรรมได้ผลผลิตดี ให้ท่าน
ดลบันดาลให้อยู่เย็นเป็นสุข ปกป้องคุ้มครองดูแล และยังเป็นการขอขมาต่อท่านด้วย ซึ่งเป็นความเชื่อและ
เป็นประเพณีที่ดีงาม เป็นการสร้างความรักและความสามัคคีในหมู่คณะก่อให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขในครอบครัว
เป็นความเชื่อที่กลุ่มชาติพันธุ์นี้ให้ความสำคัญอย่างยิ่งและความเชื่อในลักษณะนี้มีอยู่ในทุกชนชาติ จึงเป็นที่มาของ
ความสนใจในการศึกษาความเชื่อในการดำรงชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงสะกอบ้านห้วยตอง ตำบลแม่วิน
อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ และคาดว่าจะนำมาสู่กระบวนการถ่ายทอดความรู้ด้านประเพณีและการปฏิบัติ
ต่อกันมาเพื่อดำรงเผ่าพันธุ์ของตนให้คงอยู่อย่างยั่งยืนท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงต่อไป

ภาพที่ 1 แผนที่แสดงที่ตั้งชุมชนหมู่บ้านห้วยตอง
(ที่มา: มุลนิธิโครงการหลวง, 2555)

ภาพที่ 2 แสดงพื้นที่บนดอยของหมู่บ้านห้วยตอง
(ที่มา: มุลนิธิโครงการหลวง, 2555)

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเชื่อที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงสะกอบ้านห้วยตอง ตำบลแม่วิน อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อศึกษากระบวนการปรับเปลี่ยนการดำรงชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงสะกอบ้านห้วยตอง ตำบลแม่วิน อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการบันทึกข้อมูลภาคสนาม (Field Note) เพื่อบันทึกข้อมูลทั่วไปประกอบการวิเคราะห์ และทำความเข้าใจเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงสะกอเพื่อศึกษาความเชื่อที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงสะกอ และเพื่อศึกษากระบวนการปรับเปลี่ยนของชาวกะเหรี่ยงที่สะท้อนถึงความหมาย ทักษะ และมุมมอง พื้นที่ในการวิจัย ได้แก่ บ้านห้วยตอง หมู่ที่ 4 ตำบลแม่วิน อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่ โดยกำหนดประชากรกลุ่มเป้าหมาย คือ กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงสะกอ บ้านห้วยตอง ตำบลแม่วิน อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 146 หลังคาเรือน มีจำนวนประชากร 675 คน (ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอำเภอมะนัง, 2564) ด้วยการสัมภาษณ์แบบเจาะจง คือ ปรารักษ์ชาวบ้าน จำนวน 5 คน ผู้นำทางการ และไม่เป็นทางการ จำนวน 5 คน และกลุ่มเยาวชนในชุมชนบ้านห้วยตอง จำนวน 5 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ จำนวน 3 ตอน ประกอบด้วย ตอนที่ 1 ความเชื่อที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงสะกอ บ้านห้วยตอง ตำบลแม่วิน อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่ ตอนที่ 2 ประเพณีและพิธีกรรมที่ชุมชนอนุรักษ์และสืบทอด และตอนที่ 3 การปรับเปลี่ยนความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ จากนั้นวิเคราะห์ข้อมูลด้วยใช้วิธีการพรรณนา และการให้เหตุผล ในการอธิบายตามข้อมูลที่ปรากฏ โดยอาศัยหลักฐานข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องเป็นสำคัญ

ผลการวิจัย

1. การศึกษาความเชื่อในพิธีกรรมกับความเปลี่ยนแปลงในการดำรงชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงสะกอ บ้านห้วยตอง ตำบลแม่วินอำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า เป็นความเชื่อเกี่ยวกับการดำรงชีวิต จำนวน 10 ความเชื่อ ได้แก่

- 1) ความเชื่อเกี่ยวกับการเกิด คือ ระหว่างตั้งครรภ์จะมีความเชื่อห้ามไปสถานที่เสี่ยง เช่น ป่าช้า งานศพ และเมื่อถึงวันคลอด คนในหมู่บ้านจะไม่ทำงานและพ่อของเด็กจะเอาสายสะดือที่ตัดไปใส่ในกระบอกไม้ไผ่ แล้วนำไปมัดติดกับต้นไม้ เรียกว่า *เด่บ่อทุ* ซึ่งเชื่อว่า ต้นไม้จะปกป้องรักษาเด็กไม่ให้เจ็บไข้ได้ป่วย

และจะต้องไม่ตัดต้นไม้ต้นนั้นโดยเด็ดขาด จากการปฏิบัติดังกล่าวได้นำไปสู่วัฒนธรรมการบวชป่าในปัจจุบัน โดยมีความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง

2) ความเชื่อเกี่ยวกับความตาย หากเมื่อใดที่มีการตายในหมู่บ้าน ทุกคนในหมู่บ้านจะหยุดงาน และหยุดทำทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อเป็นการไว้อาลัยกับผู้เสียชีวิต และจะมีพิธีกรรมสวดศพ จำนวน 3 วัน 3 คืน ในอดีตวันที่จะนำเอาศพไปฝัง ในวันนั้นผู้หญิงจะไม่สามารถไปร่วมงานวันฝังศพได้ ผู้ชายเท่านั้นที่ได้รับอนุญาตให้ไปร่วมงานได้ ทั้งนี้เชื่อว่าผู้หญิงมีจิตอ่อนไหวง่าย ทำให้วิญญาณผู้เสียชีวิตสามารถเข้าสิงร่างผู้หญิงที่มีจิตอ่อนได้ (ป๋อเก้ ทาเรอนิธิ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2564)

ภาพที่ 3 แสดงการประกอบพิธีที่สุสานบ้านห้วยตอง

ภาพที่ 4 แสดงพื้นที่เขตอนุรักษเดบ่อทุ

3) ความเชื่อเกี่ยวกับการแต่งงาน คนกะเหรี่ยงสมัยก่อนให้ความสำคัญกับการแต่งงานโดยเชื่อว่าเป็นการรวมคนสองคนมาใช้ชีวิตร่วมกันประดุจเป็นคนคนเดียวกัน และการแต่งงานของชาวกะเหรี่ยงนั้นมี 2 ขั้นตอน คือ 1) การสู่ขอ และ 2) การจัดพิธีแต่งงาน โดยในพิธีแต่งงานจะมีพิธีที่เรียกว่า โอโกโคเป่ล ซึ่งเป็นการเก็บหัวหมูแล้วต้มหัวหมูให้คนในหมู่บ้านกิน ปัจจุบันคนกะเหรี่ยงจะจัดพิธีแต่งงานที่โบสถ์ โดยมีบาทหลวงเป็นผู้ทำพิธี เรียกว่า มิซาน การแต่งงานที่โบสถ์คู่บ่าวสาวจะใส่แหวนให้กันและกัน ที่สำคัญ คือ ผู้หญิงกะเหรี่ยงจะต้องเป็นผู้สู่ขอผู้ชาย ดังนั้นผู้หญิงจึงต้องเลี้ยงหมูไว้เพื่อใช้ในงานแต่งงาน เพราะหมู เปรียบเสมือนสินสอดในงานแต่งงาน (สมบูรณ์ เกษมสุขใจ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2564)

4) ความเชื่อเกี่ยวกับการทำฝาย คนกะเหรี่ยงเชื่อว่าน้ำเป็นปัจจัยสำคัญของการดำรงชีวิตของมนุษย์ ดังนั้นการรักษาแหล่งน้ำจึงเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นที่ชุมชนจะต้องให้ความสำคัญและช่วยกันดูแล รวมถึงจะต้องมีการเลี้ยงผีฝาย โดยเชื่อว่า ผีฝายจะช่วยดูแลปกป้องรักษาสายน้ำให้ได้มีกินมีใช้ตลอด เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ และให้ความอุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้ยังเชื่อว่าหากเจ้าของฝายบอกว่าจะไปเลี้ยงฝาย แต่เมื่อถึงเวลากลับไม่ไป ผีฝายจะมาทำโทษเจ้าของฝายให้ปากเปี้ยว หูไม่ได้ยิน จึงต้องมีการไปขอขมาผีฝาย (ป๋อเก้ ทาเรอนิธิ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2564)

ภาพที่ 5 การประกอบพิธีการแต่งงานที่โบสถ์ ภาพที่ 6 การประกอบพิธีเกี่ยวกับการทำฝายของคนกะเหรี่ยง
(ที่มา: Worachet, 2551) (ที่มา: สำนักสร้างสรรค์โอกาส, 2563)

5) ความเชื่อเกี่ยวกับการมัดมือ เป็นความเชื่อที่จัดขึ้นหลังการเก็บเกี่ยวข้าวแล้วเสร็จ ในช่วงเดือน พฤศจิกายน – เดือนธันวาคม เพื่อฉลองต้อนรับศักราชใหม่ และเพื่อเรียกขวัญให้กลับมา โดยมีเหตุจากในช่วง การทำไร่ทำนาขวัญอาจจะติดอยู่ตามไร่นา โดยหลังการมัดมือในช่วงเย็นจะมีพิธีที่เรียกว่า *เควเส่คีดำ* ซึ่งเป็น การขอมาเจ้าที่ และขอให้ช่วยมาปกป้องรักษาครอบครัวให้มีแต่ความสุขความเจริญ พ้นจากโรคภัยไข้เจ็บ (น้ามนต์ มณีศรี, ผู้ให้สัมภาษณ์, 27 พฤศจิกายน 2564)

6) ความเชื่อเกี่ยวกับการสรรเสริญพระเจ้าในศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก โดยความเชื่อว่า พระเยซูได้มาไถ่บาปให้กับมนุษย์ ดังนั้นจึงต้องมีการจัดพิธีสรรเสริญพระเจ้าทุกวัน ทั้งที่บ้านและที่โบสถ์ ซึ่งการสรรเสริญพระเจ้าที่โบสถ์จะมีบาทหลวงเป็นผู้นำสวด

ภาพที่ 7 พิธีมัดมือของคนกะเหรี่ยง
(ที่มา: สำนักข่าวแห่งชาติ, 2561)

ภาพที่ 8 การประกอบพิธีกรรมในโบสถ์บ้านห้วยตอง

7) ความเชื่อเกี่ยวกับผีนํ้า เกิดจากความเชื่อที่ว่า การไปข้ามแม่น้ำลำธารและเปลือยอาบน้ำที่ (ผีนํ้า) ที่สิงสถิตในแม่น้ำ แล้วเกิดอาการบาดเจ็บและล้มป่วย จึงทำให้ต้องมีพิธีเลี้ยงผีนํ้าด้วยการการนำไก่ 1 คู่ และ เหล้า มาประกอบพิธี ณ จุดริมแม่น้ำ พร้อมนำข้าวสารไปหว่านในน้ำ และพรมน้ำศักดิ์สิทธิ์ เพื่อเป็นการขอขมา ผีนํ้า และขอให้หายจากอาการเจ็บป่วย

8) ความเชื่อเกี่ยวกับการทอผ้าของผู้หญิงกะเหรี่ยง ในอดีตเชื่อว่าหากผู้หญิงคนใดทอผ้า ไม่เป็นจะทำให้ไม่มีสามี เพราะการทอผ้าต้องอาศัยระยะเวลาในการฝึกฝนและจะทอได้เฉพาะผู้หญิง ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะของกะเหรี่ยงผู้หญิงที่ทอผ้าออกมาเป็นชุดประจำของชาติของกลุ่มชาติพันธุ์ กะเหรี่ยงสะกอ

ภาพที่ 9 แสดงการประกอบพิธีต้นศาลเลี้ยงผีนํ้าของกะเหรี่ยง ภาพที่ 10 แสดงการทอผ้าของกะเหรี่ยงผู้หญิง

9) การดูแลสุขภาพและการรักษาอาการเจ็บป่วย ในอดีตจะดูแลสุขภาพและบำบัดรักษาอาการ เจ็บป่วยโดยหมอพื้นบ้าน ด้วยการนำสมุนไพร 35 ชนิด มามัดรวมกันเพื่ออบตัวผู้ป่วย รวมถึงการกินยาต้มสมุนไพร ที่หาได้ตามป่าและตามเขา ส่วนปัจจุบันเมื่อเจ็บป่วยจะรักษาด้วยการไปโรงพยาบาล

ภาพที่ 11 หม้อต้มสมุนไพรของหมอพื้นบ้าน

ภาพที่ 12 โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบลแม่วิน

10) ความเชื่อเกี่ยวกับการปลูกข้าวในนา เชื่อว่าข้าวมีคุณค่ามาก โดยมีพิธีเกี่ยวกับการทำนา 2 ครั้ง คือ ก่อนปลูกต้นข้าว และก่อนการตีข้าว ด้วยการนำข้าวไปปัดที่ไม้กางเขนแล้วสวดมนต์ พร้อมสรรเสริญพระเจ้าเพื่อขอพรจากพระเจ้าให้ช่วยปกป้องรักษาและดูแลให้นาให้ได้ผลผลิตที่ดี

ภาพที่ 13 แสดงการประกอบพื้นที่ในการทำนา

2. กระบวนการปรับเปลี่ยนการดำรงชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงสกอ บ้านห้วยตอง ตำบลแม่วิน อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า

1) ด้านอาชีพ มีการปรับเปลี่ยนอย่างมากตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 โดยเปลี่ยนจากเศรษฐกิจแบบยังชีพมาเป็นระบบการผลิตเพื่อส่งขาย อันเนื่องจากการเข้ามาของโครงการหลวง จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปลูกพืชแบบดั้งเดิมจากที่เคยปลูกแต่ข้าว ได้เปลี่ยนมาปลูกผักสลัด เสาวรส สตอเบอร์รี่ และปลูกดอกเบญจมาศเพื่อส่งให้กับโครงการหลวง รวมถึงการมีอาชีพอื่น ๆ เพิ่มขึ้น เช่น อยู่ซ่อมรถ ร้านค้าภายในชุมชน และการเป็นพนักงานโครงการหลวง อันนำไปสู่ความหลากหลายทางอาชีพเพิ่มขึ้น (อนุชิต เกษตรสุขใจ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2564)

2) ด้านการศึกษา ในอดีตจะไม่มีบังคับให้เรียนหนังสือ อาจเนื่องมาจากความยากลำบากในการไปโรงเรียน และการเข้าถึงการศึกษายังไม่ทั่วถึง ปัจจุบันรัฐบาลได้กำหนดว่าเด็กทุกคนต้องมีการศึกษาในระดับขั้นพื้นฐาน (มัธยมศึกษาปีที่ 3) ประกอบกับทุนสนับสนุนการศึกษาจากคริสตนิทายคาทอลิกที่เปิดโอกาสและสนับสนุนผู้ที่ตั้งใจเรียนได้มีโอกาสศึกษาในระดับที่สูงตามที่ต้องการ และกลับมาพัฒนาหมู่บ้านตนเอง

3) ด้านการปกครอง ในอดีตจะสืบทอดผู้นำจากรุ่นสู่รุ่น โดยไม่มีระเบียบกฎหมายเข้ามาเกี่ยวข้อง และคนที่สืบทอดต้องเป็นผู้ชายเท่านั้น แต่ปัจจุบันได้มีการเลือกตั้ง มีกฎหมายเข้ามาเกี่ยวข้อง และผู้นำสามารถเป็นได้ทั้งชายและหญิง

4) ด้านประเพณี ในอดีตจะเป็นการนับถือผี แต่ปัจจุบันนับถือศาสนาคริสต์ ด้วยในปี พ.ศ. 2499 โดยการนำของพ่อพะโคแคะในการเข้ารีตเป็นคาทอลิกครั้งแรก ซึ่งการเข้ารีตถือเป็นสิ่งใหม่สำหรับชาวบ้าน ในสมัยนั้น ประกอบกับจะต้องละทิ้งประเพณีและพิธีกรรมหลายอย่างจึงส่งผลให้ญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน เกือบทั้งหมดไม่เข้าใจและไม่เห็นด้วย อย่างไรก็ตามนายพะโคแคะยังคงยึดมั่นและเดินตามคริสต์ศาสนา ด้วยความศรัทธาในพระวรสารอย่างแรงกล้าและไม่ท้อแท้ต่อคำดูถูกดูหมิ่นของชาวบ้าน ทั้งยังมีความหวัง อย่างแรงกล้าที่จะเห็นเพื่อนบ้านชาวปกากะญอในหมู่บ้านเดินตามอย่าง

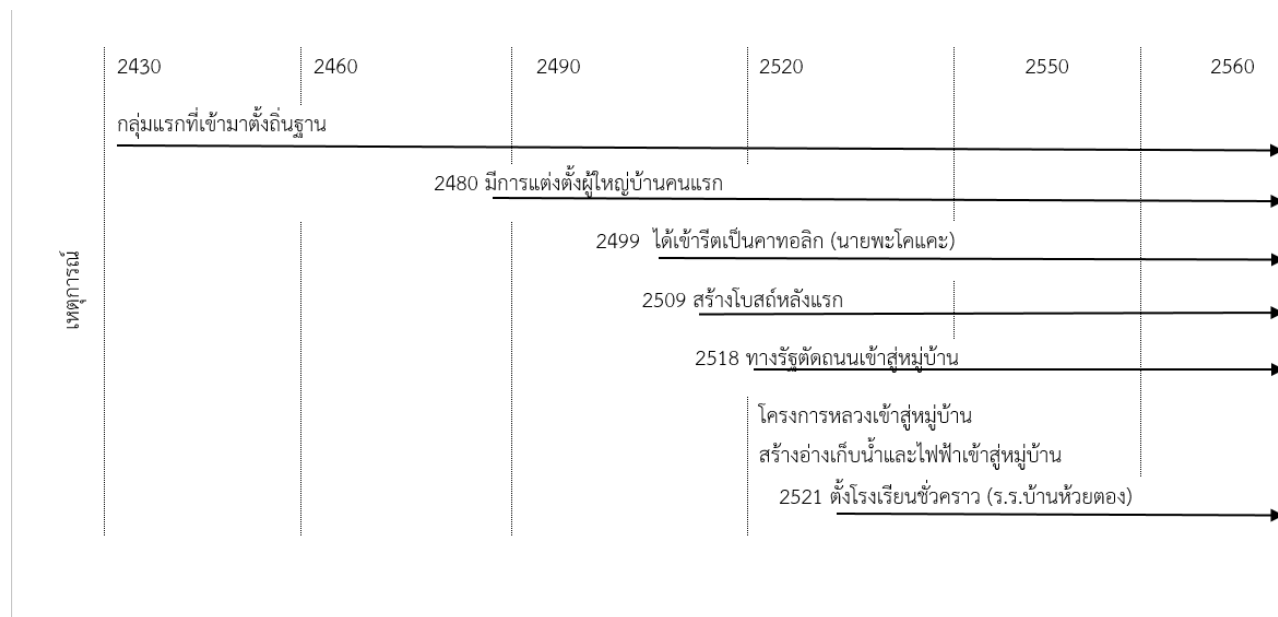
ในปี พ.ศ.2509 โดยการนำของคุณพ่อเช็กิน็อตและชาวบ้านได้ร่วมแรงร่วมใจช่วยกัน สร้างโบสถ์หลังแรก เพื่อเป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้แก่กลุ่มชาวบ้าน เนื่องจากชาวบ้านหวั่นต่อนับถือ ศาสนาคริสต์ทั้งหมู่บ้าน จึงทำให้ประเพณีและเทศกาลต่าง ๆ เกี่ยวเนื่องกับศาสนาคริสต์

5) ด้านเทคโนโลยี มีผลกระทบกับการปรับเปลี่ยนการดำรงชีวิตอย่างมาก โดยเฉพาะ การติดต่อสื่อสาร และการศึกษา จากอดีตจะเป็นการส่งข่าวสาด้วยกระดาก แต่ปัจจุบันได้ใช้โทรศัพท์ ในการติดต่อสื่อสารและการศึกษาเรียนรู้

6) ด้านการแต่งกาย เมื่อปรับเปลี่ยนจากอดีต คือ คนกะเหรี่ยงทุกช่วงวัยจะใส่ชุดประจำเผ่า ที่ได้จากการทอผ้าด้วยตนเอง แต่ปัจจุบันจะเป็นการแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่ได้มาจากภายนอกชุมชน โดยที่ไม่ได้ ทอเอง

7) สาเหตุจากภายในหมู่บ้าน อันเนื่องมาจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรภายในชุมชน ที่ส่งผลทำให้เกิดปัญหาเพิ่มมากขึ้น เช่น การคมนาคม การขโมย และการใช้สารเสพติด ความต้องการทางด้านวัตถุ ความต้องการหาเงินเพิ่มมากขึ้น เป็นต้น ซึ่งสาเหตุดังกล่าวได้นำไปสู่ความไม่สงบเรียบร้อยในชุมชน ปัญหา ครอบครัวยุคใหม่ ปัญหาการแตกซึ่งความสามัคคีของคนในชุมชน

8) สาเหตุภายนอก อันเนื่องจากการพัฒนาชุมชนของภาครัฐ เช่น ไฟฟ้า ประปา และถนนหนทาง ทำให้เกิดสิ่งอำนวยความสะดวกมากมาย เป็นเหตุให้ชุมชนปรับเปลี่ยนการดำรงชีวิต ด้วยมีความสะดวกสบาย ในการดำรงชีวิตมากขึ้น มีโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ จึงทำให้มีความสะดวก ลดระยะเวลาในการเดินทางไป โรงพยาบาล ทำให้สามารถรักษาอาการป่วยได้เร็วขึ้น รวมถึงการเข้ามาของวัฒนธรรมต่างถิ่นที่ส่งผลกระทบต่อ วัฒนธรรมการแต่งกาย ในอดีตจะใส่ชุดประจำเผ่าทั้งชายและหญิง แต่ปัจจุบันวัฒนธรรมของคนในเมืองเข้ามา ทำให้มีการแต่งกายต้องใส่เสื้อผ้าแบรนด์ต่าง ๆ ส่งผลให้มีการปรับการแต่งกายให้เป็นไปตามยุคสมัย และมีการใช้ ภาษาไทยในการพูดมากขึ้น (ประสิทธิ์ ตาดี, ผู้ให้สัมภาษณ์, 9 ธันวาคม 2564)

ตารางที่ 1 แสดงเส้นแบ่งเวลาการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงสะกอ บ้านห้วยตอง

พิธีกรรม	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
งานคริสต์มาส												
การระลึกถึงผู้ล่วงลับ												
การถือศีลอด												
การทำนา												
พิธีมิสซา												
พิธีผูกข้อมือควาย												
ประเพณีมัดมือ												
ประเพณีกินข้าวใหม่												

ตารางที่ 2 พิธีกรรมประจำปีของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงสะกอ บ้านห้วยตอง

การอภิปรายผลการวิจัย

1. ความเชื่อกับการดำรงชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงสะกอ บ้านห้วยตอง พบว่า มีความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับผีและคริสต์ศาสนาในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อบูชาสรรเสริญ เช่น ไห้ว ขอพร และขอขมาต่อสิ่งลี้ลับต่อพระเจ้าที่นับถือ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับการทำผายจะเช่น ไห้วผีผาย ความเชื่อเกี่ยวกับการมัดมือมีขอขมาเจ้าที่เจ้าทาง ความเชื่อเกี่ยวกับผีน้ำมีขอขมาผีน้ำ กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงสะกอจะเรียกว่าผีน้ำว่า นาที้ (ป้อเก้ ทาเรื่อนิธิ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2564) ความเชื่อเกี่ยวกับการปลูกข้าวในนา ด้วยการขอพรจากพระเจ้าให้ดูแลที่นา ความเชื่อเกี่ยวกับการสรรเสริญพระเจ้าในศาสนาคริสต์มีสวดสรรเสริญและขอพรจากพระเจ้า (สมบูรณ์ เกษมสุขใจ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2564) ทำให้เห็นว่า แต่เดิมกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงนั้นนอกจากจะมีความเชื่อในการนับถือผียังมีความเชื่อที่ในสิ่งเกี่ยวพันกับธรรมชาติและศาสนาอีกด้วย สอดคล้องกับแนวคิดของ ธวัช ปุณณทก (อ้างในสามารถ รอดสันเทียะ และคณะ, 2559) กล่าวว่า ความเชื่อ คือ การยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์นั้น ๆ หรือสังคมมนุษย์นั้น ๆ แม้ว่าพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้นไม่สามารถที่จะพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับและให้ความเคารพเกรงกลัวสิ่งเหล่านี้ เรียกว่า ความเชื่อ ฉะนั้นความเชื่อจึงมีขอบเขตกว้างขวางมาก ไม่เพียงแต่จะหมายถึงความเชื่อในดวงวิญญาณทั้งหลาย (Belief in spiritual beings) ภูตผี คาถาอาคม โชคลาง ไสยเวทต่าง ๆ ยังรวมถึงปรากฏการณ์ธรรมชาติที่มนุษย์ยอมรับนับถือ เช่น ต้นไม้ (ต้นโพธิ์ ต้นไทร) ป่าเขา เป็นต้น นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับการศึกษาของ จักรพันธ์ เพียรพนัสสัถ (2543) เรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านในพิธีกรรมของชุมชนกะเหรี่ยงที่กล่าวว่า ภูมิปัญญาในพิธีกรรมของชุมชนเผ่ากะเหรี่ยงเป็นความเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติที่สถิตอยู่ในธรรมชาติแวดล้อมกับวิถีชีวิตในด้านต่าง ๆ และสอดคล้องกับการศึกษาของ ศศิธร ศรีรัตน์ (2561) เรื่อง การเปลี่ยนแปลงและการคงอยู่ทางความเชื่อและพิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ตำบลสะเมิงใต้ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ กล่าวว่า กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงมีความเชื่อว่ามีพิธีกรรมเปิดเป็นพิธีกรรมที่บุคคลภายนอกสามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้ เช่น พิธีผูกข้อมือ พิธีเลี้ยงผีผาย พิธีเลี้ยงผีไร่ เป็นต้น ความเชื่อและพิธีกรรมมีส่วนประกอบที่สำคัญ คือ เหล้า ไก่ และหมูที่ใช้ประกอบการเลี้ยงผีต่าง ๆ

2. กระบวนการปรับเปลี่ยนการดำรงชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงสะกอ บ้านห้วยตอง พบว่า กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงบ้านห้วยตองมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตมาตลอดตามกาลเวลาและมีการปรับเปลี่ยนตามยุคสมัยเพื่อให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่ตึกว่าเดิมจึงส่งผลให้ในทุก ๆ ด้านของการดำรงชีวิตนั้นมีการปรับเปลี่ยนไป เช่น ปัจจุบันมีอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น โดยมีสาเหตุต่าง ๆ มาจากจำนวนการเพิ่มขึ้นของประชากร บทบาทของภาครัฐ และเทคโนโลยี (อนันต์สิทธิ์ คำมิพนาจร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 9 ธันวาคม 2564) สอดคล้องกับแนวคิดของ Popenoe (1993 อ้างใน ทองจันทร์ ลัดวิไล, 2556) ที่กล่าวว่าสาเหตุการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมมีสาเหตุจากสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและประชากร เทคโนโลยี วัฒนธรรมวัตถุ กระบวนการทางวัฒนธรรม และการพัฒนาเศรษฐกิจ อีกทั้งยังสอดคล้องกับการศึกษา ทวีศักดิ์ กิตติญาโน

(2561) เรื่องการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนกะเหรี่ยง บ้านพระบาทห้วยต้ม ตำบลนาทราย อำเภอเถลิง จังหวัดลำพูน พบว่า การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนกะเหรี่ยง บ้านพระบาทห้วยต้ม ตำบลนาทราย อำเภอเถลิง จังหวัดลำพูน เกิดจากสภาพวิถีชีวิตของชุมชนในอดีตและปัจจุบันประกอบด้วยด้าน ครอบครัว ด้านอาชีพ ด้านการศึกษา ด้านการปกครอง ด้านศาสนาและวัฒนธรรม และด้านเทคโนโลยี และมีสาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ในชุมชนประกอบด้วยสาเหตุภายใน ได้แก่ สาเหตุจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร ความต้องการทางด้านวัตถุ การยอมรับประเพณีและวัฒนธรรมใหม่ ๆ เข้ามาในชุมชน สาเหตุจากวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป เมื่อรับวัฒนธรรม ภายนอกเข้ามา ทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไปด้วย และสาเหตุจากความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

ทั้งนี้ อาจกล่าวได้ว่า ทุกชนชาติหรือทุกชาติพันธุ์ย่อมมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ให้สอดคล้อง ตามยุคสมัยอยู่แล้ว และในการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตนั้นก็เพื่อให้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของโลกภายนอก กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงสะกอ บ้านห้วยตอง ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ ก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยง การเปลี่ยนแปลงได้ และการปรับเปลี่ยนการดำรงชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงสะกอจะเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้นหรือ แย่ลงขึ้นอยู่กับปัจจัยภายใน และภายนอกของชุมชน รวมถึงความแตกต่างในวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ศาสนา ตลอดจนบริบทชุมชนของแต่ละพื้นที่

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้

1. องค์การบริหารส่วนตำบลแม่วินควรส่งเสริมและสนับสนุนการดำรงอยู่ในชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ กะเหรี่ยงสะกอบ้านห้วยตอง
2. องค์การบริหารส่วนตำบลแม่วินควรมีการรื้อฟื้นความเชื่อเพื่อถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลัง เพราะความเชื่อ บางอย่างได้สูญหายไปตามกาลเวลา เช่น การทอผ้าของผู้หญิง เป็นต้น

ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้

1. องค์การบริหารส่วนตำบลแม่วินควรศึกษากระบวนการรักษาสุขภาพของชุมชนบ้านห้วยตอง ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อนำไปสู่การบริหารจัดการการบำบัดรักษาโรคของกลุ่มชาติพันธุ์ กะเหรี่ยงสะกอ
2. องค์การบริหารส่วนตำบลแม่วินควรศึกษาประเพณี และวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงสะกอ บ้านห้วยตอง ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อการจัดทำฐานข้อมูลองค์ความรู้กลุ่มชาติพันธุ์ กะเหรี่ยงสะกอ

เอกสารอ้างอิง

- กมลชนก จันทรแดง, ขวัญฤทัย บุญเนตร และ นัฐพร อุตะมะ. (2561). *ความเชื่อ*. ลำปาง: วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีนครลำปาง.
- จักรพันธ์ เพียรพนัสลัก. (2543). *ภูมิปัญญาชาวบ้านในพิธีกรรมของชุมชนกะเหรี่ยง*. (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต) เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ฉัตรทิพย์ สุวรรณชิน และพนมพร จันทรปัญญา. (2558). การสร้างอัตลักษณ์ของผู้เรียนในระดับอุดมศึกษา. *วารสารปัญญาภิวัฒน์*. 7(2), 267-280.
- ทวีศักดิ์ กิตติญาณ (วรกิจเจริญวงศ์). (2561). การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนกะเหรี่ยง บ้านพระบาทห้วยต้ม ตำบลนาทราย อำเภอเถลิง จังหวัดลำพูน. *วารสารปัญญา*. 25(1), 51-63.
- ทองจันทร์ ลัดวิไล (2556). *การจัดการผลกระทบทางสังคม-วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมจากการเปลี่ยนแปลงกระบวนการทอผ้าพื้นบ้าน บ้านนาโยงใต้ เมืองน้ำตก แขวงหลวงพระบาง*. สืบค้นจาก: <https://cmudc.library.cmu.ac.th>
- มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี. (ม.ป.ป.). *บทที่ 8 ความเชื่อ (Beliefs) พิธีกรรม (Rituals) คาถาอาคม (Magic) ภาษา (Language) และคติชาวบ้าน (Folklore)*. สืบค้นจาก: <http://www.udru.ac.th>
- มูลนิธิโครงการหลวง. (2555). *ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงทุ่งหลวง*. สืบค้นจาก <https://royalprojectthailand.com/tungluang>
- ศศิธร ศรีรัตน์. (2561). *การเปลี่ยนแปลงและการคงอยู่ทางความเชื่อและพิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงตำบลสะเมิงใต้ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่*. (รายงานผลการวิจัย). เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอำเภอแม่วาง. (2564). *ข้อมูลทั่วไปของตำบลแม่วิน*. สืบค้นจาก <http://cm.nfe.go.th>
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. (2564). *กลุ่มชาติพันธุ์ : กะเหรี่ยง (ปกากะญอ)*. สืบค้นจาก <https://www.sac.or.th>
- สามารถ รอดสันเทียะ, ประมาณ เทพสงเคราะห์, สืบพงศ์ ธรรมชาติ และอุทิศ สังขรัตน์. (2559). วัฒนธรรมไทยที่ใช้เป็นฐานในการพัฒนาชุมชน : กรณีศึกษา ชุมชนบ้านกำแพงเพชร อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา. *วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ*. 11(2), 97-117.
- สำนักข่าวแห่งชาติ. (2561). *ชนเผ่ากะเหรี่ยงในอำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน จัดงานประเพณีผูกข้อมือเรียกขวัญเดือนเก้า*. สืบค้นจาก http://nwnt.prd.go.th/CenterWeb/News/NewsDetail?NT01_NewsID=TNART6108270010001

สำนักสร้างสรรค์โอกาส. (2563). “เลี้ยงฝ้าย” สืบทอดจิตวิญญาณชาวปกาเกอะญอ “บ้านขวัญคีรี”. สืบค้นจาก <https://opengrant.thaihealth.or.th/th/News/6/105/“เลี้ยงฝ้าย”-สืบทอดจิตวิญญาณชาวปกาเกอะญอ-“บ้านขวัญคีรี”.html>

Worachet. (2551). พิธีแต่งงานของชาวปกาเกอะญอ(กะเหรี่ยง) ณ บ้านแม่กลางหลวง ดอยอินทนนท์. สืบค้นจาก <http://topicstock.pantip.com/blueplanet/topicstock/2008/10/E7118954/E7118954.html>

ลิเกพื้นเมืองล้านนา

คณะ ส.สันคะยอม 2 อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

The Native Lanna Likay: Sor Sankhayom 2 group,

San Pa Tong District, Chiang Mai

ภูเดช แสนสา¹ และฐิตาภรณ์ ชุมภูศรี²

Phudet Sansa and Thitaporn Chomphusri

¹อาจารย์ และนักวิจัยสมทบ ศูนย์วิจัยด้านล้านนา สถาบันวิจัยสังคม

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

²นักกิจกรรมบำบัด เทศบาลตำบลหนองตอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

และทายาทเจ้าของคณะลิเก ส.สันคะยอม 2

วันที่รับบทความ : วันที่ 29 กันยายน 2565

วันที่ส่งบทความที่แก้ไข : วันที่ 20 ตุลาคม 2565

วันที่ตอบรับบทความเพื่อตีพิมพ์ : วันที่ 21 พฤศจิกายน 2565

บทคัดย่อ

ลิเกพื้นเมืองล้านนาเกิดขึ้นเมื่อเจ้าดารารัศมี พระราชชายา เสด็จกลับนครเชียงใหม่เป็นการถาวร ในปี พ.ศ. 2457 ปีต่อมาได้รับครุรอด ครูชั้น อักษรทับ ครูดนตรีและนาฏศิลป์ไทยมาเป็นครูสอนดนตรีไทย ฟ้อนรำ ละคร โขน รวมถึงลิเก ให้เจ้านายฝ่ายเหนือและข้าราชการภายในคุ้มท่าเจดีย์แก้ว (คุ้มริมปิง) โดยเริ่มแรก ได้จัดแสดงเป็นการภายในในพระตำหนักส่วนพระองค์ที่คุ้มท่าเจดีย์แก้ว และมีการนำมาจัดแสดงบูชาเสาอินทขิล ที่วัดเจดีย์หลวงเพียงปีละครั้ง ภายหลังพ่อบุญมี ปัญญาศ หนึ่งในผู้เล่นลิเกในคุ้มท่าเจดีย์แก้วได้สืบทอด ให้มิตรสหายและลูกศิษย์จัดแสดงร่วมกันในงานไล่ช้นดอกบูชาเสาอินทขิลประจำปีสืบทอดมา แต่บรรดามิตรสหาย และลูกศิษย์เกือบทุกคนไม่ได้้นำการแสดงลิเกมาเป็นอาชีพ เป็นการแสดงชั่วคราวในงานพิธีกรรมของเมือง เท่านั้น มีเพียงพ่อทองสุข ชุมภูศรี ที่ยึดแสดงลิเกเป็นอาชีพ เนื่องจากเคยเล่นลิเกกับคณะลิเก ส.ประเสริฐศิลป์ และได้จัดตั้งคณะลิเก ส.สันคะยอม 2 มาตั้งแต่ก่อนหน้านั้นแล้ว

ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 บรรยายากความนิยมชมลิเกในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดลำพูน เป็นไปอย่างคึกคัก ประกอบกับขณะนั้นเส้นทางรถไฟได้มาถึงจังหวัดเชียงใหม่หลายปีแล้ว จึงทำให้การเดินทาง สะดวกสบาย โดยเฉพาะการขนย้ายสัมภาระต่าง ๆ ดังนั้นจึงมีคณะลิเกไทยจากจังหวัดสุโขทัยและจังหวัดอื่น ๆ ในภาคกลางได้เดินทางขึ้นมาเปิดโรงลิเกจัดแสดงในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดลำพูนเป็นระยะ ๆ นักแสดง ลิเกและนักดนตรีไทยหลายคนที่ย้ายมาตั้งถิ่นฐานในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดลำพูนได้กลายเป็นครูสอนลิเก รวมถึงตีระนาดประกอบการเล่นลิเกให้กับคนท้องถิ่นจนคนท้องถิ่นสามารถตั้งคณะลิเกพื้นเมืองล้านนาอีกกว่า 20 คณะ ในช่วงทศวรรษ 2490 – 2500

ส่วนคณะ ส.สันคะยอม 2 ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2498 สืบต่อจากคณะ ส.ประเสริฐศิลป์ ที่ก่อตั้งเมื่อ ปี พ.ศ. 2490 ซึ่งผู้ก่อตั้งคณะ ส.ประเสริฐศิลป์ คือ พ่อน้อยแสน เตจ๊ะ บ้านสันคะยอม ได้เรียนลิเกกับพ่อมอย พ่อน้อยโม่ และพ่อมา ลิเกพื้นเมืองล้านนารุ่นเก่าบ้านสันป่าตอง ภายหลังพ่อทองสุข ชุมภูศรี ได้ฝากตัวเป็น ลูกศิษย์และเล่นลิเกกับพ่อน้อยแสน เตจ๊ะ เมื่อคณะ ส.ประเสริฐศิลป์ได้ยุบคณะ พ่อทองสุข ชุมภูศรี จึงได้ฟื้นฟูและ ก่อตั้งขึ้นมาอีกครั้งเป็น คณะ ส.สันคะยอม 2 สืบมาจนปัจจุบัน โดยสามารถแบ่งพัฒนาการของคณะ ส. สันคะยอม 2 ออกเป็น 2 ช่วง ได้แก่ ช่วงแรกบริหารคณะโดยพ่อทองสุข ชุมภูศรี ส่วนใหญ่ยังคงสืบทอด ตามลักษณะลิเกพื้นเมืองล้านนาแบบเดิม โดยเพิ่มสิ่งแปลกใหม่ด้านรูปแบบการแสดงเข้ามา เช่น รำอวยพร เต็นฟลอโชว์ ดนตรีลูกทุ่ง และลิเกเสียด และช่วงที่ 2 บริหารคณะโดย พ่อนิเวศน์ ชุมภูศรี ได้มีการปรับเปลี่ยน หลายอย่างเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและถูกใจผู้รับชมในยุคปัจจุบัน ทั้งแสงสีเสียง เครื่องดนตรี เครื่องแต่งกาย มีเวทีลิเก และลดบรรทุกขนย้ายอุปกรณ์การแสดงของตนเองที่สามารถรับทำการแสดงได้ทั้งภาคเหนือและ ทั่วประเทศ

คำสำคัญ: ลิเกพื้นเมืองล้านนา ส.สันคะยอม 2 เชียงใหม่ สันป่าตอง

ABSTRACT

The native Lanna Likay occurred when Princess Dara Rasami, the royal consort of Siam, returned to Chiang Mai permanently in 1914. The following year, she received Kru Rod and Kru Chat Aksorn Thap, Thai music and dramatic teacher to teach Thai classical music, drama, pantomime, including Likay for northern lords and courtiers in Khum Tha Chedi Kiew (Khum Rim Ping). Likay was initially performed inside the royal palace, Khum Tha Chedi Kiew and the Inthakhin pillar worship at Wat Chedi Luang only once a year. Later, Mr. Boonmee Panyayot, one of the Likay actors in the Chedi Kiew, inherited it for his friends and disciples to join performing in the annual ceremony of putting flower to worship Inthakhin pillars every year. However, almost all friends and disciples did not bring Likay performances as their career. It was just a temporary performance at the city ceremony. Only Mr. Thongsuk Chumphusri who took Likay as his career because he used to play Likay with the Likay Sor Prasertsilp group and had set up Sor San Kayom 2 group since then.

During the period after World War II, the atmosphere of Likay's popularity in Chiang Mai and Lamphun was bustling. In addition, at that time, the railway line had arrived in Chiang Mai for many years. The journey is, therefore, convenient especially for transporting luggages. Therefore, during that time, Thai Likay groups from Sukhothai and other provinces in the central region had travel to set up a Likay stage in Chiang Mai and Lamphun periodically. Many Likay actors and musicians who have settled in Chiang Mai and Lamphun had become Likay teachers including playing xylophone for local Likay performances. Until the folk people could establish more than 20 indigenous Lanna Likay group during the 1947-1957.

As for the Sor San Kayom 2 group, it was established in 1955 as a successor to the Sor Prasertsilp group which was established in 1947, the founder of the Sor Prasertsilp was Mr. Noi Saen Taeja, Ban San Kayom, who studied Likay with Mr. Moi, Mr. Noi Mong and Mr. Ma, a native Lanna Likay actors at Ban San Pa Thong. Later, Mr. Thongsuk Chomphusri entrusted himself to be a disciple and performed Likay with Mr. Noi Saen Taeja. When the Sor Prasertsilp group disbanded, the Thongsuk Chomphusri's group then revived and re-established as the Sor Sankhayom 2 group, continuing to the present day. The development of the Sor San Kayom 2 was divided into 2 periods that were: the first periods, the group was administered by Mr. Thongsuk Chomphusri, most of them still inherited the traditional Lanna style. There were some new forms added in

the performance, such as blessing dance, floor dance, folk music and Likaysert. The second period, the group was administered by Mr. Niwet Chomphusri, with many adjustments made to increase efficiency and appealing to modern audiences including light, sound, musical instruments and costumes. The group had its own stage and a truck to transport performance equipment that can be employed both in the northern areas and all over the country.

KEYWORDS: The Native Lanna Likay Sor Sankhayom 2 Group San Pa Tong

บทนำ

ลิเกแบบสยาม หรือที่เรียกว่า “ลิเกไทย” ได้มีการรับรู้ในกลุ่มเจ้านายล้านนามาตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2440 จนกระทั่งมีการนำขึ้นมาจัดแสดงในล้านนา และถูกปรับให้เป็นลิเกพื้นเมืองล้านนา จนกลายเป็นมหรสพชนิดใหม่ ที่ได้รับความนิยมของชาวล้านนา โดยเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดลำพูน ในช่วงทศวรรษ 2450 โดยเกิดจากการที่เจ้าดารารัศมี พระราชชายา โปรดให้นำคณะลิเกไทยขึ้นมากำหนดการแสดงในงานฉลองกุฎพระอัฐิเจ้าหลวงเชียงใหม่ วัดสวนดอก ในปี พ.ศ. 2452 และเมื่อเสด็จกลับมาประทับที่จังหวัดเชียงใหม่เป็นการถาวร ในปี พ.ศ. 2457 พระองค์ได้รับครุฑนตรีและนาฏศิลป์ไทยให้มาสอนการแสดงและดนตรี รวมถึงลิเกให้กับเจ้านายและข้าราชการบริพารในคุ้มท่าเจดีย์แก้ว ขณะเดียวกันตั้งแต่ช่วงนี้เป็นต้นมาได้มีคณะลิเกไทยจากภาคกลางเดินทางขึ้นมาเปิดวิกแสดงลิเกในภาคเหนือเป็นระยะ ๆ ทำให้ก่อเกิดมีคนท้องถิ่นสนใจฝึกหัดเล่นลิเก จนสามารถตั้งคณะลิเกพื้นเมืองล้านนาของคนท้องถิ่นจำนวนหลายสิบคณะในเวลาต่อมา และจำนวนหลายคณะนั้น ยังคงสามารถสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน รวมถึงคณะลิเกพื้นเมืองล้านนา ส.สันคยะอม 2 อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

สายธารการก่อกำเนิดลิเกพื้นเมืองล้านนา

ดั้งเดิมลิเกเป็นการสวดทางศาสนา เพื่อสรรเสริญพระผู้เป็นเจ้าของชาวฮีบรูเมื่อหลายพันปีก่อน เรียกว่า “ซากุฮูร” (Zakhur) ต่อมาชาวมุสลิมในเปอร์เซีย (อิหร่าน) รับมาปรับใช้สวดรำลึกถึงพระอัลเลาะห์ของศาสนาอิสลามนิกายชีอะห์ เรียกตามภาษาอาหรับว่า “ซิกิร” (Zikr) หรือ “ซิกิร” (Zikir)¹ และกลายเสียงเป็น “ดฮิกิร” (Dhikir) เมื่อชาวเปอร์เซียเข้าไปเผยแพร่ในอินเดียยุคราชวงศ์โมกุลเรียกว่า “ดฮิกิร” จนกระทั่งเผยแพร่มาถึงหมู่เกาะสุมาตรา เกาะชวา และแหลมมลายูเรียกว่า “ดจิกิร” (Dikr) ใช้วิธีการนั่งล้อมวงกับพื้น ตีกลองรำมะนาประกอบจังหวะ เมื่อแพร่กระจายขึ้นมาถึงเมืองปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสตูล ซึ่งได้เรียกตามสำเนียงภาษามลายูถิ่นที่ “ดจิกิ” (Dikay) และชาวมุสลิมบริเวณนี้ได้ถูกเกณฑ์เข้ามาอยู่กรุงเทพมหานคร ในยุคต้นรัตนโกสินทร์ ชาวสยามจึงเรียกตามแบบภาษาไทย โดยในระยะแรกออกเสียงว่า “ยี่เก” และต่อมาได้กลายเสียงเป็น “ลิเก” (Like)² ส่วนชาวล้านนาออกเสียงตามแบบภาษาล้านนา กลายเป็น “อี่เก”

ต่อมาช่วงทศวรรษ 2430 การสวดจิกิของศาสนาอิสลามในกรุงเทพมหานครที่ใช้กลองรำมะนาเป็นเครื่องหลักตีประกอบจังหวะ ได้ผสมผสานกับการสวดพระมาลัยของพุทธศาสนา กลายเป็นยี่เกสิบสองภาษา ยี่เกรำมะนา และยี่เกปี่พาทย์ โดยผู้แสดงร้องรำเจรจาเอง และเปลี่ยนจากวงรำมะนาเป็นวงปี่พาทย์³ เมื่อลิเกได้รับความนิยม ขุนนางสยามจำนวนหนึ่งได้เปิดโรงลิเกหรือวิกลิเกเก็บเงินค่าเข้าชม โรงลิเกที่มีชื่อเสียงและเป็นแห่งแรก

¹ นงคณูช ไพโรพพิบูลยกิจ. (2541). *ลิเก*. กรุงเทพฯ : คอมแพคท์พรีนธ์, หน้า 9.

² สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2539). *ลิเก*. กรุงเทพฯ : ศุภสภาลาดพร้าว, หน้า 2.

³ พลادتัย สิริธัญญกิจ. (ม.ป.ป.). *ลิเก*. กรุงเทพฯ : บันทึกละคร, หน้า 17.

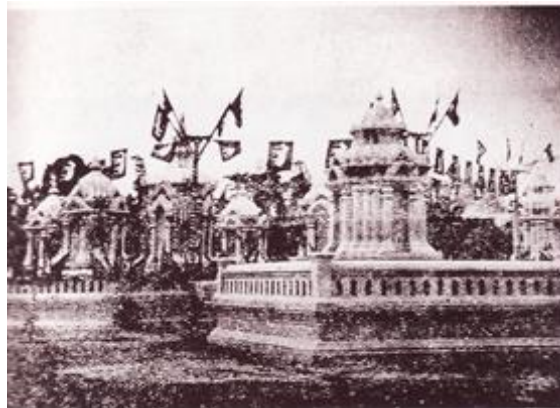
ในช่วง พ.ศ. 2439 – 2441 คือ โรงลิเกพระยาเพชรปानी (ตรี) ตั้งอยู่ภายในบ้านของพระยาเพชรปानी หน้าวัดราชนัดาราม กรุงเทพมหานคร เริ่มแรกทำการแสดงยังไม่มีท่ารำ ต่อมาพระยาเพชรปानी ได้ไปขอตัวละครจากโรงละครของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล พ.ศ. 2364 – 2437) ให้มาสอนท่ารำ คิดเครื่องแต่งตัวขึ้นใหม่ โดยให้นุ่งเยียรบับ สวม ใส่สังวาล แพรสายสะพาย และใช้ปี่พาทย์แทนกลองรำมะนา เริ่มใช้ผู้หญิงแสดงปรับบทแสดงแบบละคร โดยในช่วงนี้ยังไม่มีกลอนตัน จะเป็นการแสดงเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ที่นำเค้าโครงเรื่องมาจากละครนอก และเรื่องแรกที่ทำแสดง คือ เรื่องลักษณวงศ์ นอกจากนั้นยังมีเรื่อง ไชยเชษฐ์ แก้วหน้าม้า เกศสุริยง มณีพิชัย คาวิ และอิเหนา หลังจากนั้นก็มีมีการเปิดโรงลิเกตามแบบพระยาเพชรปानीอีกหลายโรง เช่น โรงลิเกของขุนวิจารณ์ โรงลิเกของหม่อมสุภาพ กฤษดากร (หม่อมในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์ ตั้งขึ้นประมาณ พ.ศ. 2447) โรงลิเกของหลวงสันตนาการกิจ และโรงลิเกบ้านข้าวหลาม เป็นต้น มีคณะลิเกที่ตั้งขึ้นตามมาอีกหลายคณะได้ออกเร่เปิดวิกการแสดงตามงานวัดหรือโรงบ่อนพนันตามหัวเมืองต่างๆ ทั่วไปอย่างกว้างขวาง⁴ และในช่วงนี้เจ้านายชั้นสูงในประเทศราชล้านนาที่ติดต่อกับกรุงเทพมหานครก็รับรู้การเกิดขึ้นของลิเก แม้ว่าขณะนั้นยังไม่ปรากฏหลักฐานมีการเดินเร่ขึ้นมาเปิดวิกแสดงลิเกถึงในหัวเมืองประเทศราชล้านนา ดังปรากฏในวรรณกรรมคำเรื่องหงส์หิน ที่แต่งโดยเจ้าสุริยวงศ์ (เจ้าน้อยคำตัน สิริโรส พ.ศ. 2400 – 2478) นครเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2444 และยังปรากฏเรียกชื่อว่า “ยี่เก” ตามแบบสยาม “...อาญาไปป่าวร้อง พวกคนถี เกริพาทย์ฆ้อง ลัพพะเครื่องเหล่น นานา บ่หื้อห่างตา มโนรา ละครฟ้อนเดิน ยิ่งชอวอนตามจักแต่งเหล่น ยี่เก นันโห่ร้อง...”⁵

ส่วนลิเกพื้นเมืองล้านนาปรากฏหลักฐานว่า ได้เกิดขึ้นเมื่อครั้งเจ้าดารารัศมี พระราชชายา (พ.ศ. 2416 – 2476 ราชธิดาพระเจ้าอินทวิชยานนท์ (เจ้านานอินทนนท์) พระเจ้านครเชียงใหม่องค์ที่ 7 ราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน และพระราชชายาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์สยามรัชกาลที่ 5 ราชวงศ์จักรี) เสด็จกลับมาประทับอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่เป็นการถาวรใน พ.ศ. 2457 ขณะที่ก่อนหน้านี้เจ้าดารารัศมี พระราชชายา ได้ว่าจ้างลิเกแบบสยามให้ขึ้นมาจัดแสดงในล้านนาเป็นครั้งแรก จำนวน 2 โรง ในงานฉลองกุฏิพระอัฐิเจ้าหลวงเชียงใหม่ วัดสวนดอก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พร้อมกับการแสดงของจีน และสยามแบบอื่น ๆ เช่น จิ้ว 2 โรง ลำตัด และเพลงฉ่อย โดยทำการแสดงเป็นระยะเวลา 15 วัน 15 คืน ระหว่างวันที่ 15 – 30 ตุลาคม พ.ศ. 2452⁶ เมื่อคณะลิเกแสดงในงานฉลองกุฏิพระอัฐิเจ้าหลวงเชียงใหม่เสร็จแล้ว สันนิษฐานว่า ไม่ได้เดินทางกลับทันที แต่ยังคงเปิดโรงทำการแสดงตามเส้นทางที่กลับ ทำให้ชาวจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดลำพูนได้ชมการแสดงลิเกอย่างกว้างขวาง หลังจากนั้นจึงเริ่มมีคณะลิเกแบบสยามออกเร่ขึ้นมาเปิดวิกทำการแสดงในล้านนาเป็นระยะ ๆ

⁴ สุริยา สมุทคุปต์, พัฒนา กิตติอาษา และศิลปกิจ ตันขันติกุล. (2541). แต่งองค์ทรงเครื่อง: “ลิเก” ในวัฒนธรรมประเทศไทย. นครราชสีมา: หอไทยศึกษานิตน์, หน้า 61-65.

⁵ มณี พยอมยงค์. (2513). ประวัติวรรณคดีล้านนา. เชียงใหม่: คนเมืองการพิมพ์, หน้า 169.

⁶ แสงดาว ณ เชียงใหม่, เจ้า. (2517). พระประวัติพระราชชายา เจ้าดารารัศมี. เชียงใหม่: กลางเวียง, หน้า 202.

ภาพที่ 1 คุ่มท่าเจดีย์แก้ว (ซ้าย) และงานพิธีฉลองกุฏิพระอัฐิเจ้าหลวงเชียงใหม่ วัดสวนดอก พ.ศ. 2542 (ขวา)
(ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2564 และ ดารารัศมีสายใยรักสองแผ่นดิน, 2542)

จนกระทั่งอีก 5 ปีต่อมา ภายหลังเจ้าดารารัศมี พระราชชายา ได้เสด็จกลับมาประทับอยู่จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการถาวร ประกอบกับครูรอด อักษรทับ (พ.ศ. 2431 – 2517)⁷ พร้อมกับครูชั้น อักษรทับ (สุนทรวาทิน)⁸ ผู้เป็นภรรยา ได้เดินทางเสี่ยงโชคด้วยรถไฟสายเหนือถึงจังหวัดนครสวรรค์ หลังจากนั้นต่อขบวนถึงสถานีรถไฟลำปาง ที่ขณะนั้นยังดำเนินงานเจาะอุโมงค์รถไฟขุนตาน จึงเดินเท้าและผลัดกันอุ้มธิดาคนแรก (ครูเจ็ด อักษรทับ) อายุ 2 ขวบ และใช้วัวต่างบรรทุกห่อหิ้ว กระจาด และเครื่องใช้ต่าง ๆ เดินทางมาถึงจังหวัดเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2458 เริ่มแรกได้เข้าบ้านข้างวิกศรีเวียงประกอบอาชีพรับจ้างตีระนาดลิเกเล่นตามวิก ต่อมาเมื่อมีเสียงร่ำลือถึงมีระนาดฝีมือดีเล่นตามวิกก็เลยไปถึงคุ่มท่าเจดีย์แก้ว เจ้าดารารัศมี พระราชชายา จึงรับสั่งให้ครูรอด และครูชั้น อักษรทับ เข้าเฝ้า และรับเป็นครูดนตรีและนาฏศิลป์เพื่อสอนเจ้านายและข้าราชการบริพารภายในคุ่มท่าเจดีย์แก้ว ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา⁹ ขณะเดียวกันลิเกจากภาคกลางหลากหลายคณะก็ยังคงเดินทางออกเร่ขึ้นมามีการแสดง และตั้งถิ่นฐานในจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดลำพูน เป็นระยะ ๆ เช่น คณะศรีประเสริฐ ของครูสะอั้ง โสพิส เดิมเป็นนายทหาร และเคยสังกัดกรมศิลปากร ได้นำคณะลิเกออกมาทำการแสดงครั้งแรกที่บ้านร่องเขียว ตำบลประตูป่า อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ประมาณ พ.ศ. 2470 - 2472 ภายหลังได้สมรสและตั้งถิ่นฐานอยู่จังหวัดลำพูน และถ่ายทอดการเล่นลิเกให้คนท้องถิ่นในจังหวัดลำพูนและจังหวัดเชียงใหม่ จนคนในท้องถิ่นสามารถตั้ง

⁷ ลูกศิษย์รองเสวกเอก หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง พ.ศ. 2424 – 2497) ครูดนตรีไทยในวังบางค้อแหลมของพลเอก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ (พ.ศ. 2425 – 2475) ต้นราชสกุล “ยุคล”

⁸ ธิดาของนายชื่น สุนทรวาทิน และหลานของครูซ้อย สุนทรวาทิน โดยครูซ้อยเป็นครูดนตรีและนาฏศิลป์ที่เคยสอนอยู่พระตำหนักของ เจ้าดารารัศมี พระราชชายา ภายในพระบรมมหาราชวัง กรุงเทพมหานคร ระหว่าง พ.ศ. 2433 – 2438

⁹ สงกรานต์ สมจันทร์. (2563). *ประวัติดนตรีล้านนา*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). เชียงใหม่: ส.อินฟอร์เมชันเทคโนโลยี, หน้า 158 – 159.

คณะลิเกขึ้นเอง¹⁰ ลิเกท้องถิ่นที่ตั้งขึ้นใหม่เมื่อทำการแสดงบางคณะยังคงใช้ภาษาไทยตามแบบครูลิเกภาคกลาง และบางคณะก็ปรับเป็นภาษาล้านนา กล่าวได้ว่า ลิเกพื้นเมืองล้านนามาจาก 2 สายธาร ทั้งที่สืบทอดปรับมาจาก คณะลิเกพื้นเมืองสยามที่ขึ้นมาเปิดวิกแสดง และสืบทอดมาจากคุ่มท่าเจดีย์ก๊วที่ปรับโดยครูดนตรีและนาฏศิลป์ จากวังของเจ้านายสยาม

ลิเกพื้นเมืองล้านนาจากคุ่มสู่ช่วงวัด

ครุรอด และครูชั้น อักษรทับ เมื่อเป็นครูดนตรีและนาฏศิลป์ในคุ่มท่าเจดีย์ก๊วได้ถ่ายทอดความรู้ ตามขนบเดิมและประดิษฐ์ใหม่ ทั้งดนตรีไทย ปี่พาทย์ โขน หุ่นกระบอก ละคร รวมถึงลิเก พร้อมกับได้ขยายขยาย ไปสอนในคุ่มหลวงของเจ้าหลวงแก้ววาร์ฐ (เจ้าน้อยอินทแก้ว ณ เชียงใหม่) เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์สุดท้าย (พ.ศ. 2454 – 2482) และภายหลังได้ชักชวนน้องชายทั้ง 2 คน คือ จำโท ฉัตร สุนทรวาทีน (พ.ศ. 2436 – 2486) และครูช่อ สุนทรวาทีน (พ.ศ. 2439 – 2500) ขึ้นมาร่วมช่วยสอนดนตรีไทยที่จังหวัดเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2476 หนึ่งในผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดลิเกจากครุรอด และครูชั้น อักษรทับ คือ พ่อบุญมี ปัญญาศ (พ.ศ. 2447 - 2516) บ้านลุ่มช้าง ซึ่งเป็นต้นเครื่อง (พ่อครัว) ในคุ่มท่าเจดีย์ก๊ว ที่ได้ติดตามมารดาที่ทำหน้าที่เป็นนางต้นเครื่องในคุ่มท่าเจดีย์ก๊วตั้งแต่วัยเยาว์ นอกจากนั้นยังมีอีกหลายคน เช่น เจ้าน้อยคำตัน ณ เชียงใหม่ เจ้าเครือแก้ว ณ เชียงใหม่ (พ.ศ. 2454-2546) ครูนวลวี เสนาคำ (พ.ศ. 2463 – 2552) ธิดาพ่อหลวง เจ้าบัวเกียง ชันทนต์คำ) ครูขจรกลิน และครูสำรวย เป็นต้น

เริ่มแรกลิเกพื้นเมืองล้านนาที่ครุรอด และครูชั้น อักษรทับ ดำเนินการสอนให้เจ้านายฝ่ายเหนือและ ข้าราชการบริวารได้จัดแสดงเป็นการภายในเพื่อพระสำราญส่วนพระองค์ที่คุ่มท่าเจดีย์ก๊ว โดยเรื่องที่น่าสนใจมาเป็นบท เล่นลิเกภายในคุ่มท่าเจดีย์ก๊ว เช่น พระลักษมณ์พระราม (รามเกียรติ์) พรหมจักร หงส์หิน เจ้าเงาะนางรจนา (สังข์ทอง) และบัวระวงศ์หงส์อำมาตย์ เป็นต้น โดยบทร้องและบทพูดจะเป็นภาษาล้านนา (คำเมือง) ผสมภาษาไทย แต่งกายด้วยการนุ่งผ้าด้าย (โจงกระเบน) และห้อยลูกเต๋อยประดับที่คอ โดยภายหลังโปรดให้มีการนำลิเก มาจัดแสดงในงานประเพณีบูชาเสาอินทขิลที่วัดเจดีย์หลวง ตลอดระยะเวลา 7 วัน 7 คืน เมื่อมีการรื้อฟื้นบูชา เสาอินทขิลขึ้นอีกครั้งประมาณในปี พ.ศ. 2467 และว่างเว้นไปในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ระหว่าง พ.ศ. 2483 – 2488 ประกอบกับพ่อบุญมี ปัญญาศ อดีตต้นเครื่อง และผู้เล่นลิเกในคุ่มท่าเจดีย์ก๊วได้รับเป็นร่างทรงของ เจ้าพ่อหลักเมืองเชียงใหม่ (เสาอินทขิล) ได้ประทับทรงหลายองค์ตั้งแต่เจ้าอารักษ์พญามังราย เจ้าพ่อหม่อนพันปี

¹⁰ อรัญ ยูเบงค์ และสมคิด ชัยวัฒน์. (2532). *ค่านิยมทางสังคมและศาสนาต่อการแสดงลิเกในล้านนา*. (รายงานผลการวิจัย). เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยพายัพ, หน้า 31.

เจ้าพ่อช้างเผือก เจ้าพ่อสิงโต เจ้าพ่อสิงห์ด่านน้อย และเจ้าพ่อจันทวงศ์วาร เป็นต้น¹¹ จึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในงานบูชาเสาอินทขิล

เมื่อมีการจัดงานใส่ขันดอกบูชาเสาอินทขิลประจำปี พ่อบุญมี ปัญญาศจึงได้รวบรวมผู้เล่นลิเกในกลุ่มที่เคยเล่นในคุ้มท่าเจดีย์แก้ว บรรดามิตรสหายและลูกศิษย์ที่เป็นร่างทรงด้วยกันมาเล่นลิเกบูชาเสาอินทขิล เชื่อกันว่า บรรดาพรหมศาสตร์ทุกแขนงมารวมกันอยู่ในเสาอินทขิล เมื่อมีงานประเพณีบูชาเสาอินทขิลช่างและศิลปินทุกแขนงต้องมาขอพรขอสติปัญญาจากเสาอินทขิล จะตั้งโรงลิเกที่ใดต้นไม้อย่างหลวง ด้านทิศใต้ของหออินทขิลด้วยความเชื่อสืบทอดกันมาว่า พญากุมภภัณฑ์ตนด้านทิศใต้เสาอินทขิลเป็นเจ้าผีสางไสยการแสดงค่าว จ้อย ซอ ลิเก บรรดาประรำขอ ปี่พาทย์ล้านนา และโรงลิเกพื้นเมืองล้านนา จึงแสดงบูชาอยู่ใกล้กับพญากุมภภัณฑ์ตนอยู่ด้านทิศใต้ ส่วนพญากุมภภัณฑ์ตนทิศเหนือเป็นเจ้าผีสางไสยการงานช่างฝีมือ บรรดาช่างฝีมือทุกแขนงจึงจะมาไหว้พญากุมภภัณฑ์ตนด้านทิศเหนือ ผู้ที่เล่นลิเกร่วมกันเป็นประจำในงานใส่ขันดอกบูชาเสาอินทขิลได้แก่

(1) พ่อบุญมี ปัญญาศ (พ.ศ. 2447 - 2513 ร่างทรงเจ้าพ่อหลักเมืองเชียงใหม่) บ้านล้ามช้าง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ รับบทพญาเจ้าเมือง

(2) พ่อตุ่น กองศรีนวล (ถึงแก่กรรม พ.ศ. 2515 ร่างทรงเจ้าพ่อคู่ช้าง เจ้าพี่ศรีฟ้า) บ้านพระคง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน รับบทเป็นตำรวจ (เป็นอดีตข้าราชการตำรวจ) และรับบทได้หลากหลายตัวละคร

(3) พ่อปิ่น แสงสี (ร่างทรงเจ้าน้อยเพชรลังกา) บ้านศรีชุม อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน รับบทนางเอก ด้วยมีรูปร่างเล็กบอบบางเหมือนสตรี

(4) พ่อร้อยศรีหมื่น ปาลี (ชื่อในวงการช่างซอ ศรีหมื่น ปลายราง ร่างทรงเจ้าพ่อหาญเขื่อนคำ เจ้าพ่อศรีวิชัย) บ้านเชียงแสน อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ รับบทยักษ์ ผู้ร้าย และตัวโกง

(5) พ่อสุน (ร่างทรงเจ้าพี่สุริโย) บ้านเชียงขวาง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ รับบทเป็นลูกท้าวลูกพญา

(6) พ่อทองสุข ชุมภูศรี (พ.ศ. 2472 - 2535 ร่างทรงเจ้าพวงมะลิ) บ้านสันคะยอม อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ รับบทเป็นตัวชูโรง ทั้งบทแม่เฒ่า แม่นางเอก ตัวตลก ตัวร้าย และคนใช้

(7) พ่อหนานใจ (ร่างทรงเจ้าข้อมือเหล็ก) บ้านปากเหมือง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ รับบททั่วไป

(8) เจ้าน้อยคำตัน ณ เชียงใหม่ บ้านน้ำทิ้ง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ รับบททั่วไป¹²

¹¹ นิชาภา นิตติศุภภูมิ. (2560). *การอนุรักษ์และสืบสานประเพณีบูชาบรรพบุรุษชาตริย์เมืองเชียงใหม่ ณ แจ่งศรีภูมิ จังหวัดเชียงใหม่*. (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, หน้า 55.

¹² สัมภาษณ์พระครูปลัดมานพ ชยจุฑาโณ (ฟังสืบทอดมาจากพ่อปิ่น แสงสี) วัดยางทอง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 19 ตุลาคม พ.ศ. 2564

มีพ่อครูคำสุข คณะแพทยล้านนา วงเชียงยืน บ้านเชียงยืน (ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่) เป็นผู้ตีระนาดลิเก แต่บางปีหากผู้ตีระนาดตกลองวงเชียงยืนติดภารกิจ จะมีผู้ตีระนาดตกลองมาจากคณะแพทยล้านนาวงกุ๋เสื่อ บ้านกุ๋เสื่อ (ตำบลยางเนิ้ง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่) หรือวงน้ำใจสามัคคี บ้านน้ำใจ (ตำบลดอนแก้ว อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่) และบางครั้ง พ่อต๋น กองศรีนวล จะทำหน้าที่เป็นผู้ตีกลองลิเก โดยผู้แสดงลิเกทั้งหมดทั้งที่เคยเล่นในคุ้มท่าเจดีย์แก้วและบรรดาลูกศิษย์ที่เรียนสืบทอดจากพ่อบุญมี ปัญญาศ เกือบทั้งหมดจะรับเล่นชั่วคราวในครั้งมีงานบูชาเสาอินทขิลเป็นหลัก มีเพียงพ่อทองสุข ชุมภูศรี ที่แสดงเป็นอาชีพ และได้ตั้งเป็นคณะลิเกทำการแสดงอย่างจริงจัง เนื่องจากเล่นลิเกกับคณะ ส.ประเสริฐศิลป์ มาตั้งแต่ พ.ศ. 2490 และได้ตั้งคณะลิเก ส.สันคะยอม 2 มาก่อนหน้า ในปี พ.ศ. 2498

พื้นเพของตระกูลชุมภูศรี ผู้ก่อตั้งคณะลิเก ส.สันคะยอม 2 มีต้นตระกูลมาจากเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ในราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนองค์หนึ่งกับหม่อมชาวไทเขินสันป่าตอง มีราชบุตรชื่อ “เจ้าน้อยชมภู” (ต้นตระกูล “ชุมภูศรี” และ “ชมภูรัตน์”) ส่วนบรรพบุรุษอีกสายหนึ่งเป็นชาวจีนในตระกูลโค้ว เดิมตั้งถิ่นฐานอยู่เมืองนครสวรรค์ ต่อมาประมาณช่วงทศวรรษ 2420 พ่อหมวก แซ่โค้ว ได้ย้ายจากเมืองนครสวรรค์ขึ้นมาประกอบอาชีพค้าขายอยู่ที่เมืองตาก มีบุตรธิดาที่ปรากฏชื่อ 1 คน คือ พ่อน้อยแก้ว หมวกตาก (ภายหลังเปลี่ยนจาก “แซ่โค้ว” เป็นนามสกุล “หมวกตาก”) ประกอบอาชีพหมอยาสมุนไพรรักษาประกอบคาถาเสกเป่า ได้สมรสกับแม่ฮ้อยคำป้อ บ้านศรีชุม ตำบลบ้านเรือน อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน จึงได้ตั้งถิ่นฐานอยู่กับภรรยาที่บ้านศรีชุม มีบุตรธิดาจำนวน 6 คน บุตรชายคนโต คือ พ่อน้อยบุญปัน สมรสกับแม่ฮ้อยคำเอ้ย ชุมภูศรี (ธิดาพ่อฮ้อยตีบ - แม่ฮ้อยอ่อน ชุมภูศรี) บ้านเรือน ตำบลบ้านเรือน อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน พ่อน้อยบุญปันได้ย้ายมาตั้งถิ่นฐานอยู่กับภรรยาที่บ้านเรือน และใช้นามสกุลชุมภูศรีตามครอบครัวของภรรยาที่มีเชื้อสายและฐานะดี¹³ มีบุตรธิดา 3 คน คือ (1) พ่อทองสุข ชุมภูศรี (พ.ศ. 2472 - 2535) ผู้ก่อตั้งคณะลิเก ส.สันคะยอม 2 (2) แม่วรรณ ชุมภูศรี (พ.ศ. 2477 - 2533) นางเอกคนแรกของคณะ ส.สันคะยอม 2 และ (3) แม่บานเย็น เตจ๊ะ (เกิด พ.ศ. 2487) นางเอกคนที่ 2 ของคณะลิเก ส.สันคะยอม 2 จนกระทั่ง พ.ศ. 2490 พ่อน้อยบุญปัน - แม่ฮ้อยคำเอ้ย ชุมภูศรี ได้ย้ายครอบครัวมาตั้งถิ่นฐานใหม่ที่บ้านสันคะยอม ตำบลมะขามหลวง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ดังนั้นทายาทในรุ่นหลานเหลนจึงถือกำเนิดและเติบโตอยู่ในอำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ สืบมาจนถึงปัจจุบัน

¹³ ธิดาคนที่ 5 ของพ่อน้อยแก้ว แม่ฮ้อยคำเอ้ย ชุมภูศรี ชื่อแม่ฮ้อยแก้ว สมรสกับพ่ออานวย กล้าพัด (พ.ศ. 2477 - 2560) นักจัดรายการวิทยุ ค่าวฮ่ำ กวีล้านนา เจ้าของละครซอสังกัดห้างรัตนเวช และผู้ก่อตั้งวงดนตรีพื้นเมืองประยุกต์ “อานวยโซว์” (ภายหลังหย่าร้าง)

การส่งทอดลิเกพื้นเมืองล้านนา จากคณะ ส.ประเสริฐศิลป์ (พ.ศ. 2490 – 2497) สู่ ส.สันคยอม 2 (พ.ศ. 2498 – ปัจจุบัน)

เมื่อเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ได้สงบลง เปิดโอกาสให้ชาวบ้านชาวเมืองกลับมาใช้ชีวิตได้ตามปกติ การแสดงลิเกจึงเริ่มกลับมาได้รับความนิยมในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดใกล้เคียงอีกครั้ง ขณะที่ก่อนหน้านี้ ในปี พ.ศ. 2471 เริ่มมีลิเกทางวิทยุที่สามารถรับฟังได้ทั่วประเทศ มีคณะลิเกมาแสดงเพื่อถ่ายทอดทางสถานีวิทยุ หลายคณะ เช่น คณะลิเกของคุณสุชิน เทวะผลิน คณะลิเกของคุณฉลาด คำมูลคดี และคณะลิเกของคุณพิณ ปัญญาพล เป็นต้น ประกอบกับในปี พ.ศ. 2495 รัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เห็นว่าการแสดงลิเก เป็นสื่อสำคัญที่เข้าถึงชาวบ้านอย่างแท้จริง ด้วยความนิยมชมชอบของชาวบ้านในขณะนั้นจึงทำให้มีผู้เล่นลิเก เป็นอาชีพกว่า 4,000 คน ทางรัฐบาลจึงมีนโยบายส่งเสริมการแสดงลิเก โดยวัตถุประสงค์หลักเพื่อต่อต้าน คอมมิวนิสต์ และได้จัดการประกวดลิเกต่อต้านคอมมิวนิสต์ชิงถ้วยทองคำประจำปี ขณะนั้นมีคณะลิเกที่มีชื่อเสียง หลายคณะเข้าร่วมการประกวด เช่น คณะลิเกของคุณเสน่ห์ โกมารชุน คณะลิเกของคุณฉลาด คำมูลคดี และ คณะลิเกหอมหวาน 1 ของคุณหอมหวาน นวลศิริ เป็นต้น¹⁴

การตื่นตัวของวงการแสดงลิเกในระยะช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้มีคณะลิเกจากจังหวัดสุโขทัย และหลายจังหวัดในภาคกลางได้เดินทางมาเปิดโรงเพื่อทำการแสดงในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดลำพูน เป็นระยะ ๆ มากกว่าในช่วงที่ผ่านมา รวมถึงมีสมาชิกคณะลิเกและวงดนตรีไทยจากภาคกลางหลายคนได้เสี่ยงโชค เดินทางขึ้นมาตั้งถิ่นฐานใหม่ในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดลำพูน เช่น พ่อเล็ก ผู้ตีระนาดลิเกชาวจังหวัดพิจิตร ย้ายมาอยู่ในอำเภอเมืองเชียงใหม่ พ่อทองเจือ ผู้ตีระนาดย้ายจากภาคกลางมาอยู่บ้านแม่ขั๊ก อำเภอหางดง จังหวัด เชียงใหม่ และบางคนได้เดินทางขึ้นมารับงานตีระนาดลิเกที่จังหวัดเชียงใหม่เป็นระยะ ๆ เช่น พ่อทองสุข บ้านน้ำใส ตำบลชัยชุมพล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นต้น¹⁵ ชาวบ้านในเชียงใหม่และลำพูนจำนวนหนึ่งที่มีความสนใจ จึงได้ฝากตัวเป็นศิษย์ร่วมเล่นลิเกหรือเรียนตีระนาดลิเกด้วย ภายหลังลูกศิษย์ที่เป็นคนในท้องถิ่นได้มาจัดตั้ง คณะลิเกขึ้นเองอีกหลายคณะในช่วงทศวรรษ 2490 – 2500¹⁶ จากงานวิจัยของมหาวิทยาลัยพายัพ พบว่า ในช่วงทศวรรษ 2500 ที่ลิเกได้รับความนิยมสูงสุดในล้านนา มีคณะลิเกที่ตั้งขึ้นใหม่ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดลำพูน จำนวน 180 – 20 คณะ¹⁷ ด้วยบรรยากาศความนิยมชมชอบการแสดงลิเกมีมากขึ้น ในช่วง พ.ศ. 2498 พ่อน้อยแสน เตจ๊ะ (ประมาณ พ.ศ. 2469 - 2538) บ้านสันคยอม ตำบลมะขามหลวง อำเภอ

¹⁴ พลาติสัย สิทธิธัญกิจ. (2545). *ลิเกไทย*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, หน้า 61 – 62.

¹⁵ สัมภาษณ์พ่อสุเทพ อินคอม (พระเอกลิเกและตีระนาดลิเก) อายุ 84 ปี บ้านเตาไ้ ตำบลทุ่งรวงทอง อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2564.

¹⁶ ธนพพร นุตสาระ. (2558). *ลิเกล้านนา*. กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, หน้า 39.

¹⁷ อรัญ ยูแบงค์ และสมคิด ชัยวัฒน์. (2532). *ค่านิยมทางสังคมและศาสนาต่อการแสดงลิเกในล้านนา*. (รายงานผลการวิจัย). เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยพายัพ, หน้า 80.

สันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ จึงได้ชักชวนเพื่อนรุ่นพี่รุ่นน้องเริ่มฝึกเรียนลิเกที่วัดสันคะยอม โดยเชิญพ่อมอย (เกิดช่วงทศวรรษ พ.ศ. 2410) บ้านหลังตลาดสันป่าตอง พ่อน้อยมิ่ง (พ่อนิ้วมิ่ง) และพ่มา ลีเกรุ่นเก่า ที่ใช้ภาษาล้านนาและเพลงพื้นในอำเภอสันป่าตองมาเป็นครูผู้ฝึกสอนลิเกโดยไม่มีค่าจ้างสอน เมื่อเริ่มเรียนพ่อมอย เป็นผู้ขึ้นชั้นตั้งครูลิเกให้ แล้วจึงสอนพื้นฐานการเล่นลิเก สอนร้องเพลงพื้น สอนคำว้าย และสอนพ่อนรำ ช่วงที่ฝึกลิเกได้ใช้กลองแอวที่มีอยู่ในวัดสันคะยอมตีประกอบจังหวะ ขณะนั้นยังไม่มีไฟฟ้าเมื่อเรียนตอนกลางคืน จึงต้องจุดขี้ยา (ชัน) ให้แสงสว่าง เมื่อเรียนลิเกจนคล่องแล้ว และเป็นช่วงที่มีอายุ 21 ปี จึงได้ตั้งคณะลิเกพื้นเมือง ล้านนาขึ้นในปี พ.ศ. 2490 ชื่อว่า “คณะ ส.ประเสริฐศิลป์” โดยตัวอักษรย่อ ส. มาจากชื่อ “แสน” ของผู้ก่อตั้ง พระอธิการตีบ นนโท (พ.ศ. 2460 – 2540) เจ้าอาวาสวัดสันคะยอม ได้จัดซื้อกลองลิเกหุ้มด้วยหนังกระป๋องและระนาด พื้นเมืองมอบให้¹⁸ มีผู้เล่นนำ 4 คน คือ พ่อน้อยแสน เตจ๊ะ พ่ถาวร ใจคำ พ่ดวง และพ่คำปัน ทั้ง 4 คน เล่นสมทบบาทเป็นทีโดดเด่นจึงเรียกฉายาว่า “จุมปาสี่ต้น” โดยพ่อน้อยแสน เตจ๊ะ รับบทพระเอก สามารถเล่า คำว้ายได้อย่างไพเราะ และใช้เพลงพื้นในการแสดง ซึ่งคณะ ส.ประเสริฐศิลป์ ได้รับการแสดงอยู่ประมาณ 7 ปี จึงได้ยุบคณะเลิกทำการแสดงในปี พ.ศ. 2497

พ่ทองสุข ชุมภูศรี (พ.ศ. 2427-2535) เป็นลูกศิษย์และสมาชิกคณะ ส.ประเสริฐศิลป์ ของพ่อน้อยแสน เตจ๊ะ โดยฝากตัวเป็นลูกศิษย์เพื่อเรียนลิเก ตั้งแต่ พ.ศ. 2490 ขณะนั้นอายุได้ 18 ปี ซึ่งในปีนั้นครอบครัวของพ่ทอง สุข ชุมภูศรี ได้ย้ายจากบ้านเรือน อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน มาตั้งถิ่นฐานใหม่ที่บ้านสันคะยอม อำเภอ สันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อคณะของครูได้ปิดตัวลงใน พ.ศ. 2497 พ่ทองสุข ชุมภูศรี จึงได้ฟื้นฟูตั้งคณะลิเก ขึ้นอีกครั้ง เมื่อ พ.ศ. 2498 ขณะอายุได้ 26 ปี และได้ตั้งชื่อขึ้นใหม่ว่า “ส.สามัคคีบันเทิงสันคะยอม 2” ด้วยชื่อคณะมีความยาวเกินไปจึงทำให้ภายหลังได้ลดชื่อให้สั้นลงเป็น “ส. สันคะยอม 2” ซึ่งคำว่า “2” มาจากการนับจากที่คณะ ส.ประเสริฐศิลป์ ที่ตั้งเป็นคณะแรก เมื่อแรกตั้ง คณะ ส.สันคะยอม 2 ได้รับกลองลิเกหุ้มหนัง กระป๋องสืบทอดมาจากคณะ ส.ประเสริฐศิลป์ จำนวน 1 ลูก รวมถึงได้ซื้อระนาดพื้นเมือง และเครื่องลิเกเพิ่มเติมจาก พ่อนิคม บ้านไร่ อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ และวาดผ้าฉากลิเกขึ้นใหม่ เมื่อก่อตั้งขึ้นแล้ว และได้ทำการแสดงผ่านมาหลายปี ทำให้คณะลิเก ส.สันคะยอม 2 เป็นที่ประทับใจของผู้ชม ในยุคนั้นจนมีคำกล่าวว่า “ตั้งแต่ ประจวบคีรีขันธ์ล่องลงมาถึงดอยหล่อ คณะลิเก ส.สันคะยอม 2 เป็นอันดับ 1”¹⁹ จึงทำให้คณะลิเก ส.สันคะยอม 2 ขยายขึ้น จนมีสมาชิกร่วมแสดงในแต่ละงานไม่ต่ำกว่า 50 คน

¹⁸ จักรพันธ์ ปัญญา. (2547). *การศึกษาพลวัติเครื่องแต่งกายเครื่องทรงลิเก กรณีศึกษาคณะ ส.สันคะยอม 2 บ้านสันคะยอม อำเภอ สันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่*. (รายงานผลการวิจัย). เชียงใหม่ : คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, หน้า 58.

¹⁹ สัมภาษณ์พ่หล้า เตจ๊ะ อายุ 84 ปี และแม่บ้านเย็น เตจ๊ะ อายุ 77 ปี บ้านเลขที่ 34 หมู่ที่ 3 บ้านสันคะยอม ตำบลมะขามหลวง อำเภอ สันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2564.

ภาพที่ 2 กลองลิเกของคณะ ส.สันคะยอม 2 สืบทอดจากคณะ ส.ประเสริฐศิลป์
(ที่มา: นิเวศน์ ชุมภูศรี, 2563)

การที่พ่อทองสุข ชุมภูศรี เป็นช่างทรง จึงทำให้ได้ร่วมพิธีกรรมฟ้อนผ้อยู่เป็นประจำ ทั้งในเขตอำเภอ สันป่าตอง อำเภอแม่วาง อำเภอหางดง และอำเภอเมืองเชียงใหม่ ต่อมาประมาณ พ.ศ. 2500 ขณะที่พ่อทองสุข อายุได้ 28 ปี ได้รู้จักกับพ่อบุญมี ปัญญาศ ร้างทรงเจ้าพ่อหลักเมืองเชียงใหม่ (เสาอินทขิล) จึงได้ฝากตัวเป็น ลูกศิษย์เพื่อเรียนลิเกตามแบบฉบับคุ่มท่าเจดีย์แก้ว ที่พ่อบุญมี ปัญญาศ ได้รับถ่ายทอดมาจากพ่อครูรอด - แม่ครูชั้น อักษรทับ ครูสอนดนตรีและนาฏศิลป์ไทยประจำคุ่มท่าเจดีย์แก้วของเจ้าดารารัศมี พระราชชายา เมื่อครั้งพ่อบุญมี ปัญญาศ ปฏิบัติหน้าที่เป็นต้นเครื่อง และเล่นลิเกภายในคุ่มท่าเจดีย์แก้ว จึงทำให้พ่อบุญมี ปัญญาศ (ช่างทรงเจ้าพ่อหลักเมืองเชียงใหม่) บ้านล้ามช้าง พ่อตุ่น กองศรีนวล (ช่างทรงเจ้าพ่อภูช้าง เจ้าฟ้าศรีฟ้า) บ้านพระคง และพ่อทองสุข ชุมภูศรี (ช่างทรงเจ้าพวงมะลิ) บ้านสันคะยอม มีความสนิทสนมจนคนทั่วไปเรียกว่า “สามก้อนเส้า” ต่อมาพ่อทองสุข ชุมภูศรี ได้มาร่วมเล่นลิเกกับกลุ่มของพ่อบุญมี ปัญญาศ ในงานประเพณี ใส่ขันดอกบูชาเสาอินทขิลเป็นประจำทุกปี จนกระทั่งพ่อบุญมี ปัญญาศ (พ.ศ. 2447 – 2516) ถึงแก่กรรม เมื่อ พ.ศ. 2516 ซึ่งในระยะแรกพ่อทองสุข ชุมภูศรี ยังคงนำสมาชิกคณะลิเก ส.สันคะยอม 2 มาร่วมเล่นลิเก กับกลุ่มสหายและลูกศิษย์ลิเกของพ่อบุญมี ปัญญาศ เพื่อถวายบูชาเสาอินทขิลเหมือนครั้งที่พ่อบุญมี ปัญญาศ ยังมีชีวิตอยู่ จนกระทั่งกลุ่มสหายและลูกศิษย์รุ่นใหญ่ทยอยถึงแก่กรรม จึงทำให้ห่างหายไปไม่ได้มาร่วมกันแสดง ถวายบูชาเสาอินทขิล แต่พ่อทองสุข ชุมภูศรี (พ.ศ. 2472 – 2535) ยังคงทำหน้าที่เป็นช่างทรงหลัก ในงานประเพณีใส่ขันดอกบูชาเสาอินทขิลสืบต่อจากพ่อบุญมี ปัญญาศ จนกระทั่งพ่อทองสุขถึงแก่กรรม เมื่อ พ.ศ. 2535 จึงมีแม่ดวงแก้ว พิกุล (พ.ศ. 2463 – 2562) ช่างทรงเจ้าพ่อบุญสม บ้านหนองผึ้ง ตำบล หนองผึ้ง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ทำหน้าที่เป็นช่างทรงหลักในงานประเพณีใส่ขันดอกบูชาเสาอินทขิลสืบต่อมา จนถึงแก่กรรมในปี พ.ศ. 2562²⁰

²⁰ สัมภาษณ์พระครูปลัดมานพ ขยทุทโธ (พี่สืบทอดมาจากพ่อปิ่น แสงสี) วัดยางทอง อำเภอต๋อยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 19 ตุลาคม พ.ศ. 2564

ลำดับสืบสายครุฑพื้นเมืองล้านนาของคณะ ส.สันคะยอม 2

ครุฑพื้นเมืองล้านนา อำเภอสันป่าตอง

1. พ่อมอย (บ้านอยู่หลังตลาดสันป่าตอง) พ่อน้อยโม่่ง และพ่อมา บ้านสันป่าตอง
2. พ่อน้อยแสน เตจ๊ะ บ้านสันคะยอม
3. พ่อทองสุข ชุมภูศรี บ้านสันคะยอม

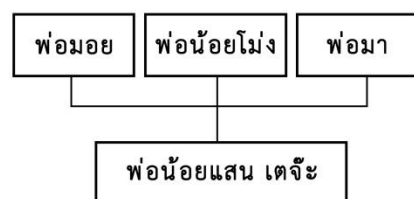
ครุฑพื้นเมืองล้านนา อำเภอเมืองลำปาง

1. พ่อครูรอด อักษรทับ และแม่ครูชั้น อักษรทับ (สุนทรวาทิน) อำเภอเมืองลำปาง
2. พ่อบุญมี ปัญญาศ บ้านลำปาง (อำเภอเมืองเชียงใหม่)
3. พ่อทองสุข ชุมภูศรี บ้านสันคะยอม

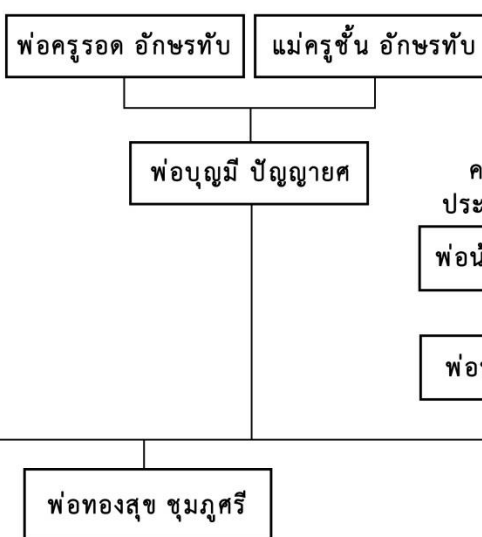
ครุฑจ้อยขอ ใช้ประกอบการแสดงลิเก

1. พ่อน้อยเตจ่า ควายหาย บ้านท่าเตื่อ (อำเภอสันป่าตอง)
2. พ่อน้อยศรีหมื่น ปาลี บ้านเชียงแสน (อำเภอสารภี)
3. พ่อทองสุข ชุมภูศรี บ้านสันคะยอม

ครุฑพื้นเมืองล้านนา อำเภอสันป่าตอง

ครุฑพื้นเมืองล้านนา อำเภอเมืองลำปาง

ภาพที่ 3 แผนผังสืบสายครุฑพื้นเมืองล้านนาของคณะ ส.สันคะยอม 2

(ที่มา: ภูเดช แสนสา และฐิตาภรณ์ ชุมภูศรี)

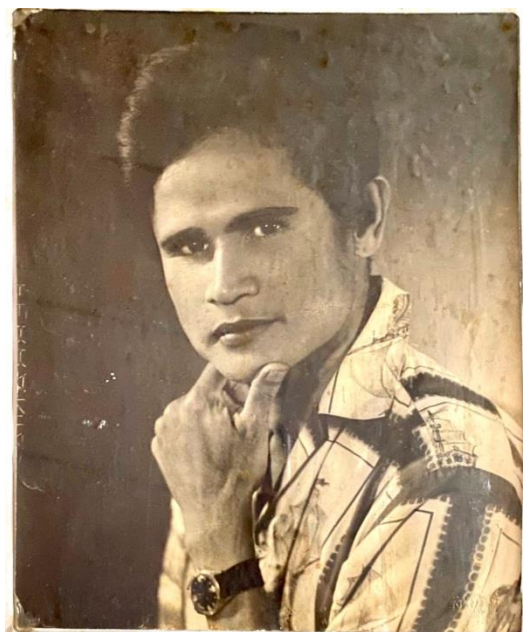
พัฒนาการการแสดงลิเกพื้นเมืองล้านนาของคณะ ส.สันคะยอม 2 (พ.ศ. 2498 - ปัจจุบัน)

พัฒนาการการแสดงลิเกพื้นเมืองล้านนาของคณะ ส.สันคะยอม 2 ผู้เขียนได้แบ่งออกเป็น 2 ช่วง ได้แก่

1. ส.สันคะยอม 2 ภายใต้การบริหารของพ่อทองสุข ชุมภูศรี พ.ศ. 2498 - 2535 (37 ปี) และ
2. ส.สันคะยอม 2 ภายใต้การบริหารของพ่อนิเวศน์ ชุมภูศรี พ.ศ. 2535 - ปัจจุบัน (30 ปี)

ส.สันคะยอม 2 ภายใต้การบริหารของพ่อทองสุข ชุมภูศรี พ.ศ. 2498 - 2535

ในช่วงที่พ่อทองสุข ชุมภูศรีเป็นหัวหน้าคณะลิเก ส.สันคะยอม 2 ยังเป็นยุคริเริ่มก่อตั้งจึงได้เรียนลิเกพื้นเมืองล้านนาที่สืบทอดกันภายในท้องถิ่นอำเภอสันป่าตอง และเรียนเพิ่มเติมจากลิเกแบบฉบับคุ้มท่าเจดีย์แก้ว นอกจากนี้พ่อทองสุข ชุมภูศรี ยังได้เคยร่วมเล่นกับคณะลิเกพื้นเมืองไทใหญ่ (เล่นลิเกโดยใช้ภาษาไทใหญ่) ของพ่อน้อยตาคำ บ้านกาด (บ้านหกแยก) ตำบลบ้านกาด อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ ทำให้ได้เรียนรู้วิธีการเล่นลิเกพื้นเมืองแบบไทใหญ่มาด้วย พ่อทองสุข ชุมภูศรี ได้รับสืบทอดชั้นครูลิเก ซึ่งเป็นชั้น 36 มาจากพ่อน้อยแสนเต๊ะ และได้รับชั้นหลวงหรือชั้น 108 ซึ่งเป็นชั้นครูร่างทรงอีก 1 ชั้น จากแม่ฮ้อยปุก ร่างทรงเจ้าพ่อแท่นคำ และเจ้าน้อยสังข์ทอง บ้านทุ่งเสี้ยว ตำบลบ้านกลาง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ นอกจากนี้ยังมีชั้นครูสักยันต์อยู่ยงคงกระพันคาถาอาคมเมตตามหานิยมอีก 1 ชั้น ซึ่งได้รับสืบทอดมาจากพ่อหนานทอง บ้านวังปาน ตำบลสบเตี๊ยะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ และพ่อหนานทอง ได้เป็นเจ้าพิธีทำการปั้นเศียรพ่อแก่ประจำคณะลิเก ส.สันคะยอม 2

ภาพที่ 4 พ่อทองสุข ชุมภูศรี (ซ้าย) และพ่อนิเวศน์ ชุมภูศรี (ขวา)
(ที่มา: นิเวศน์ ชุมภูศรี, 2560)

โดยมีเรื่องที่น่าสนใจมาทำการแสดง ทั้งเรื่องในวรรณกรรมล้านนาที่มาจากปัญญาชาดก (คณะพระเถระเมืองเชียงใหม่ รจนาเป็นชาดกนอกนิบาต จำนวน 50 เรื่อง ในช่วง พ.ศ. 2000 – 2200) เช่น บั้วระวงศ์ หงส์อำมาตย์ (เล่น 2 คืนจบ) หงส์หิน (เล่น 2 คืนจบ) มหาวงศ์แดงอ่อน วรรณพราหมณ์ ลักษณะวงศ์เกสร จมปาตีตัน สุวรรณโมกษะ (หมาขนคำ) เจ้าสุวตรางบัวคำ กำพรวัวตอง สังข์ทอง โปราบาวน้อย อ้ายร้อยชอด กำกาดำ จันทคาปูจี นางสิบสอง พญาอรินทุม เต้าน้อยยองคำ และสุนนมโนรา เป็นต้น และเล่นเรื่องในนิยายที่มาจากวรรณกรรมร่วมสมัยและเรื่องเล่าภายในท้องถิ่น เช่น พันท้ายนรสิงห์ แสงเทียน วังบัวบาน บึงบัวทอง ผาวังชู สาวเครือฟ้า ลูกชัว ลูกรักลูกชัง เรียมสะอื้น (ขวัญเรียม) บ้านเก่าเรือนรัก สาวบ้านนา น้ำตาลูกทุ่ง ปลาตะเพียนทอง และคู่ข้างนางไ้ เป็นต้น ส่วนเรื่องที่คณะ ส.สันคยะยอม 2 ห้ามเล่นโดยไม่ได้ประกอบพิธีบวงสรวง คือ พญาอรินทุม เต้าน้อยยองคำ และพันท้ายนรสิงห์ หากจะเล่นต้องล้อมราชาวัตร ถวายหัวหมู ทำพิธีบวงสรวง 7 วันก่อนเล่น หากไม่ทำการบวงสรวงเชื่อว่าคณะลิเกจะแตกแยกและทะเลาะวิวาทกัน ดังนั้นเมื่อตกลงจะทำการแสดงเรื่องไหนแล้ว ก่อนการแสดงผู้กำกับบทลิเกจะนำเอาบทมาเล่าให้ฟังและแบ่งให้แต่ละคนรับบทบาทการแสดง ระหว่างแสดงหากเล่นมุกตลกห้ามมีคำลามก โดยเฉพาะพระเอกนางเอกห้ามมีคำพูดลามก ขณะทำการแสดงเป็นเด็ดขาด ในอดีตหากแสดงแล้วพูดลามกเรียกว่า “โจ๊กเลอทุ่ง” จะมีการแจ้งตำรวจมาจับได้ทันที²¹ เพราะเป็นนโยบายของรัฐบาลในขณะนั้นที่จะทำการควบคุมไม่ให้มีการแสดงตลกลามก เพื่อให้ลิเกเป็นศิลปวัฒนธรรมไทยที่ดี²²

สมาชิกคณะลิเกในอดีตจะเล่นประจำคณะ หากคณะไหนคนเล่นขาดจนหาคนเล่นไม่ได้ ถึงที่สุดแล้วถึงไปขออนักแสดงจากคณะอื่นมาช่วยเล่นเป็นการเฉพาะ โดยสมาชิกผู้นั้นต้องได้รับการอนุญาตจากหัวหน้าคณะเท่านั้น ในช่วงที่พ่อทองสุข ชุมภูศรี เป็นหัวหน้าคณะ มีสมาชิกในวงลิเกไม่ต่ำกว่า 50 คน อาทิ พ่อบุญช่วย บั้วระวงศ์ (รับบทพระเอก) บ้านสันริมปิง จังหวัดลำพูน แม่วรรณ ชุมภูศรี (รับบทนางเอกและตัวโกง) บ้านสันคยะยอม แม่บานเย็น เตจ๊ะ (รับบทนางเอก) บ้านสันคยะยอม พ่อหล้า เตจ๊ะ (รับบทตัวตลก) บ้านสันคยะยอม พ่อวิจิตร เตจ๊ะ (รับบทตัวตลก) พ่อน้อยเป็ง เพ็ญจันทร์ พ่อดวง กันทะมาลา พ่อมา ปัญญาดี พ่อมูล ปัญญาดี พ่อมี เตจ๊ะ แม่ลูน เตจ๊ะ แม่แก้ว แม่ไทย แม่หล้า แม่มอญ พ่อตีบ พ่อเหมย พ่อแสง พ่อสิงห์ (รับบทตัวโกง) พ่อคำปัน แม่เทพ บ้านทุ่งเสี้ยว แม่เกต บ้านสันคยะยอม แม่ลอย บ้านหนองแฝก อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ แม่บัวไหล บ้านหนองแฝก (รับบทนางเจ้า) พ่อสมศักดิ์ บ้านกวน พ่อสนธยา บ้านน้ำโจ้ พ่อสอน บ้านน้ำโจ้ (ภายหลังย้ายไปอยู่บ้านกรรยาที่อำเภอสี จังหวัดลำพูน) และพ่อประดิษฐ์ เป็นต้น

²¹ สัมภาษณ์พ่อหล้า เตจ๊ะ อายุ 84 ปี และแม่บานเย็น เตจ๊ะ อายุ 77 ปี, (อ้างแล้ว).

²² อรัญ ยูแบงค์ และสมคิด ชัยวัฒน์. (2532). *ค่านิยมทางสังคมและศาสนาต่อการแสดงลิเกในล้านนา*. (รายงานผลการวิจัย). เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยพายัพ, หน้า 78.

ผู้ที่เคยตีระนาดให้คณะ ส.สันคะยอม ตั้งแต่รุ่นแรกจนถึงรุ่นปัจจุบัน เช่น (1) พ่อหล้า บ้านต้นผึ้ง อำเภอสนป่าตอง (2) พ่อทองเจือ บ้านแม่ซึก อำเภอหางดง (3) พ่อรอด บ้านน้ำใจ อำเภอสารภี (4) พ่อแก้ว บ้านน้ำใจ อำเภอสารภี (5) พ่อบุญส่ง เลิศจิตต์ บ้านห้วยแก้ว อำเภอแม่วาง (6) พ่อสนธยา เลิศจิตต์ (น้องชาย พ่อบุญส่ง เลิศจิตต์) บ้านห้วยแก้ว อำเภอแม่วาง (7) พ่อทองดี บ้านหนองแฝก อำเภอสารภี (8) พ่อสุเทพ อินคอม บ้านเตาไห อำเภอแม่วาง และ (9) พ่อสุวิทย์ ต่ายพูล (บุตรของพ่อสวัสดิ์ ต่ายพูล และพ่อสวัสดิ์ ต่ายพูล เป็นลูกศิษย์ของครูอด อักษรทับ) บ้านวังสิงห์คำ อำเภอเมืองเชียงใหม่

การแต่งตัวนักแสดงลิเกในยุคนี้ พระเอกจะนุ่งโจงกระเบน (ผ้าด้อย) เสื้อสีแดง สีบานเย็น สีเหลือง หรือสีน้ำเงิน ประดับธนูไหล่ สวมสายสังวาล ส่วนนางเอกจะนุ่งซิ่นแบบจีบหน้านาง สวมเสื้อแขนกระบอก รัดเข็มขัด ห่มสะไบ สวมกำไล ใส่ตุ้มหู หากเป็นแม่นางเอกจะนุ่งซิ่นแบบจีบหน้านาง สวมเสื้อแขนกระบอก²³ ช่วงก่อตั้งคณะลิเก ส.สันคะยอม 2 พ.ศ. 2498 คณะลิเกจะรับงาน เวลาละ 80 – 100 บาท (1 เวลา คือ 10.00 – 17.00 น. หรือ 20.00 – 24.00 น.) ค่าตัวผู้แสดงนำ ผู้ตีระนาด ตีกลอง คนละ 3 บาท ผู้แสดงประกอบคนละ 1.50 บาท ในช่วงช่วงทศวรรษ 2500 คณะลิเกรับงาน เวลาละ 200 – 350 บาท ค่าตัวผู้แสดงนำ คนละ 6 – 8 บาท ผู้แสดงประกอบ คนละ 3 – 5 บาท ช่วงทศวรรษ 2510 คณะลิเกรับงานเวลาละ 800 – 1,500 บาท และขยับเพิ่มเป็น 1,800 – 2,000 บาท ค่าตัวผู้แสดงนำ คนละ 15 – 25 บาท ค่าตัวผู้แสดงประกอบ คนละ 10 – 15 บาท และขยับเพิ่มค่าตัวผู้แสดงนำ คนละ 40 – 50 บาท และช่วงทศวรรษ 2520 คณะลิเกรับงาน เวลาละ 2,500 – 3,500 บาท ค่าตัวผู้แสดงนำ คนละ 70 – 100 บาท จนกระทั่งในปัจจุบันค่าตัวนักแสดงนำ คนละประมาณ 500 บาท

เมื่อจะเดินทางไปทำการแสดง ทางเจ้าภาพจะต้องเตรียมและสร้างโรงลิเกที่มีชื่อหน้า – หลัง ยาว 12 คอก (ประมาณ 6 เมตร) สานไม้ไผ่ประกบกันแล้วใช้ฟางข้าวหรือกาบไผ่สอดด้านใน ใช้สำหรับล้อมผนัง ทำปีกพาไลยื่นออกไป 2 ข้าง (ซ้าย-ขวา) เพื่อให้คนตีระนาดและคนตีกลอง มีการกั้นห้องมิดชิด เฉพาะด้านหลังโรง ลิเกจะยกสูงจากพื้นดิน 1.50 เมตร หลังคามุงด้วยหญ้าคาหรือใบตองตึง และเตรียมสำหรับข้าวให้นักแสดง จำนวน 12 ขัน หากมีการแสดงไม่ไกลมากหรืออีกฝั่งแม่น้ำปิงบริเวณจังหวัดลำพูน จะใช้เกวียนบรรทุกเครื่องแสดง และนักแสดง ส่วนการแสดงที่ห่างไกลออกไป เช่น จังหวัดเชียงราย เมื่อมีงานปอยหลวง (ฉลองถาวรวัตถุ) ทางวัดจะจัดเตรียมสร้างโรงลิเกให้ โดยนำไม้มาตีเป็นรั้วล้อมรอบ และทางเจ้าภาพจะจัดเตรียมฟืน ฟริก เปลือก และข้าวสารมาให้ทางคณะลิเกทำกินเอง เก็บค่าเข้าชม คนละ 1 บาท หากไม่ซื้อก็นั่งชมข้างนอกอยู่ไกล ๆ บางคน ไม่มีเงินซื้อตัวเข้าชม แต่อยากชมมากก็นำผักเขียวหรือพืชผักและผลผลิตที่เพาะปลูกไว้นำมาแลกตัวเข้าชม และในอดีตที่ไปแสดงลิเกเป็นประจำทุกปี คือ งานมูลนิธิกวงแม่แม่สาย ตำบลเวียงพางคำ อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ซึ่งทางมูลนิธิจะโทรเลขมาแจ้งล่วงหน้าก่อน 1 เดือน โดยจะเดินทางไปแสดงพร้อมกับวงดนตรี

²³ จักรพันธ์ ปัญญา. (2547). การศึกษาลวดลายเครื่องแต่งกายเครื่องทรงลิเก กรณีศึกษาคณะ ส.สันคะยอม 2 บ้านสันคะยอม อำเภอสนป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่. (รายงานผลการวิจัย). เชียงใหม่ : คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, หน้า 60.

ลูกทุ่งคำเมือง วง ซี.เอ็ม. (ก่อตั้งประมาณ พ.ศ. 2499) และวงดนตรีลูกทุ่งคำเมือง วงศรีสมเพชร ของคุณศิริพงษ์ ศรีโกไสย (ยาบุญ พ.ศ. 2487– 2541) และคุณประสิทธิ์ ศรีสมเพชร (ก่อตั้ง พ.ศ. 2507 ซึ่งแยกมาจาก วง ซี.เอ็ม.) ที่อยู่ในอำเภอเมืองเชียงใหม่²⁴ จะจัดงานในช่วงฤดูหนาว ประมาณเดือนธันวาคม – มกราคม เป็นเวลา 7 วัน 7 คืน

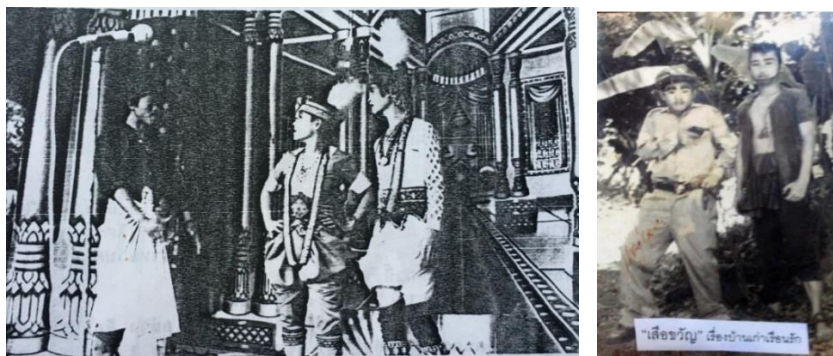
นอกจากนี้เมื่อหมดจากการรับเหมางานแสดงที่มีเจ้าภาพว่าจ้างแล้ว ทางคณะลิเกจะถือโอกาสเปิดวิก จัดแสดงตามจังหวัดต่าง ๆ ทั่วภาคเหนือ อาทิ จังหวัดแม่ฮ่องสอน เช่น อำเภอแม่สะเรียง อำเภอแม่ลาน้อย และ อำเภอขุนยวม จังหวัดน่าน เช่น อำเภอปัว อำเภอท่าวังผา อำเภอนาน้อย และอำเภอนาหมื่น จังหวัดแพร่ เช่น อำเภอเมือง (บ้านมหาโพธิ์ บ้านห้วยม้า) อำเภอหนองม่วงไข่ อำเภอลอง อำเภอวังชิ้น อำเภอสอง และอำเภอสูงเม่น จังหวัดลำปาง เช่น อำเภอแจ้ห่ม อำเภอวังเหนือ อำเภองาว อำเภอเกาะคา และอำเภอเถิน จังหวัดลำพูน เช่น อำเภอเมือง อำเภอบ้านโฮ้ง และอำเภอลี้ จังหวัดเชียงราย เช่น อำเภอแม่สาย อำเภอเชียงแสน อำเภอพาน และอำเภอเทิง จังหวัดพะเยา เช่น อำเภอเวียงชัย อำเภอดอกคำใต้ อำเภอเชียงคำ อำเภอปง อำเภอเชียงม่วน และอำเภอจุน และจังหวัดสุโขทัย บริเวณอำเภอทุ่งเสลี่ยม ตลอดที่เดินทางแสดงตั้งแต่ออกจากบ้านช่วงเดือนเกี๋ยง (ประมาณเดือนสิงหาคม) จะตระเวนทำการแสดงเสร็จและกลับเข้าบ้านเดือน 7 (ประมาณเดือนเมษายน) ผู้แสดงได้ค่าตัว เวลาละ 25 บาท เล่น 1 วัน 1 คืน (2 เวลา) ได้ 50 บาท หากเก็บเงินและใช้อย่างประหยัดจะเหลือเงินเก็บกลับบ้านคนละประมาณ 2,000 บาท ขณะนั้นราคาข้าวสารถึงละ 15 บาท ก๋วยเตี๋ยวหรือขนมจีนน้ำเงี้ยว ชามละ 1.50 บาท และปลาทุตัวละ 25 สตางค์²⁵

สิ่งที่เป็นปรากฏการณ์ใหม่ซึ่งเป็นที่กล่าวขานถึงคณะลิเก ส.สันคะยอม 2 อีกประการ คือ การแสดงที่เรียกว่า “ลิเกเสิด” เกิดจากในช่วง พ.ศ. 2520 พ่อบุญช่วย บัระวงศ์ ผู้กำกับบทลิเก และพระเอกลิเกของคณะ ส.สันคะยอม 2 ได้ชมการแสดงลิเกจากภาคกลางตอนบนของคณะละเมียดดาวรุ่งที่ขึ้นมาเปิดวิกลิเกในภาคเหนือ โดยทำการแสดงเรื่อง สาวเครือฟ้า ลูกเครือฟ้า และวังบัวบาน ซึ่งลิเกคณะนี้ได้ใช้การร้องเพลงไทยเดิมอัตราสองชั้นหรือเพลงพื้น โดยไม่ร้องเพลงราชานิเกลิง และเดินเรื่องแบบละคร ไม่ร่าเริงร่าออกเน้นการเจรจา และการแสดงตลก รวมถึงฉากจะใช้ผ้ามาเปิด-ปิด และตัวละครแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าปัจจุบันตามเนื้อเรื่อง ไม่สวมเครื่องประดับเพชรพลอย ส่วนดนตรีประกอบยังใช้ระนาดลิเก พ่อบุญช่วย บัระวงศ์ได้นำลิเกเสิดมาแสดงที่คณะ ส.สันคะยอม 2 เป็นครั้งแรก โดยมีเนื้อเรื่องที่แสดงนำมาจากการได้ชมคณะละครแม่ลำไยดัดแปลงเป็นเรื่อง “สาวบ้านน่าน้ำตาลูกทุ่ง” เป็นที่นิยมของผู้ชมว่าเป็นของแปลกใหม่ หลังจากนั้นลิเกพื้นเมืองล้านนาอีกหลายคณะก็นำลิเกเสิดไปทำการแสดง แต่ได้รับความนิยมอยู่เพียงช่วงเวลาหนึ่งก็กลับมาเล่นลิเกในรูปแบบเดิม นอกจากนี้คณะ ส.สันคะยอม ๒ ยังมีฉากลูกเล่นที่ดึงดูดผู้ชม ทั้งฉากเหาะทำด้วยแผ่นไม้ผูกมัดสลึง หรือฉากคิงคองยักษ์ โดยใช้ไม้ไผ่ทำเป็นโครงปิดหุ้มด้วยกระดาษสีเป็นตัวคิงคอง ใส่ดวงไฟ

²⁴ ญาณเทพ อารมณฺ์อุ่น. (2554). *วิเคราะห์บทเพลง จรัส มโนเพ็ชร*. (วิทยานิพนธ์). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, หน้า 35.

²⁵ สัมภาษณ์พ่อหล้า เตจ๊ะ อายุ 84 ปี และแม่บ้านเย็น เตจ๊ะ อายุ 77 ปี, (อ้างแล้ว).

ภายในดวงตา 2 ข้าง ใช้เชือกดึงให้ตาคึงคองยักษ์ขยับซ้ายขวาได้ พอถึงช่วงเวลาเปิดฉากพื้นขึ้นทำการแสดงผู้ชมก็ตื่นเต้นชอบใจ²⁶

ภาพที่ 5 คณะลิเก ส.สันคะยอม 2 แสดงเรื่อง ปลาตะเพียนทอง ที่วัดแม่สารบ้านตอง
อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน วันที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2529 (ซ้าย)

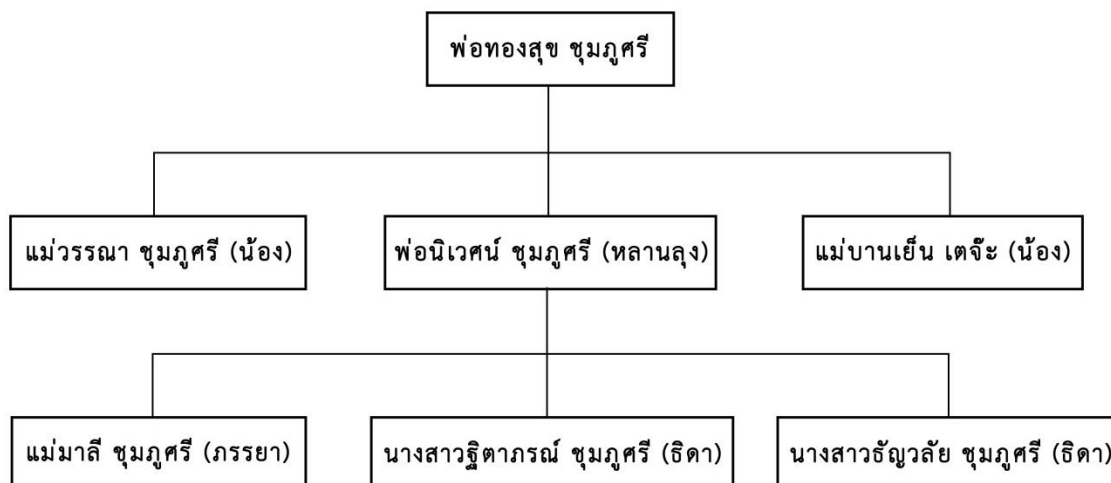
การแสดงลิเกเสียดวงตาของคณะ ส.สันคะยอม 2 พ.ศ. 2520 (ขวา)

(ที่มา: คำนิยมทางสังคมและศาสนาต่อการแสดงลิเกในล้านนา, 2531 และบุญช่วย บัวระวงศ์, 2520)

ส.สันคะยอม 2 ภายใต้การบริหารของพ่อนิเวศน์ ชุมภูศรี พ.ศ. 2535 - ปัจจุบัน

พ่อนิเวศน์ ชุมภูศรี (เกิด พ.ศ. 2500) เป็นบุตรชายคนเดียวของพ่อบุญช่วย ปารมีธง (บุตรแม่แต่มากาบ) บ้านพันตาเก็น ตำบลตันธง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน กับแม่วรรณ ชุมภูศรี ด้วยพ่อทองสุข ชุมภูศรี พี่ชายของแม่วรรณ ชุมภูศรี ได้ครองตนเป็นโสดและไม่มีทายาท จึงรับพ่อนิเวศน์ ชุมภูศรี มาเลี้ยงดู จึงทำให้มีโอกาสได้เติบโตมากับคณะลิเก ส.สันคะยอม 2 และได้เริ่มการแสดงลิเกครั้งแรกเมื่ออยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ต่อมาจึงได้เป็นกำลังหลักบริหารคณะลิเกตั้งแต่วัยบั้นปลายชีวิตของพ่อทองสุข ชุมภูศรี จนกระทั่งพ่อทองสุข ชุมภูศรี ถึงแก่กรรมในปี พ.ศ. 2535 พ่อนิเวศน์ ชุมภูศรี จึงได้บริหารคณะลิเก ส.สันคะยอม 2 อย่างเต็มตัวสืบมาจนถึงปัจจุบัน โดยทำหน้าที่ทั้งผู้บริหาร ขนส่งเวทีอุปกรณ์การแสดง ตัดแต่งเวทีควบคุมแสงสีเสียง และบางโอกาสได้ร่วมแสดงลิเกหรือตีกลองลิเกอีกด้วย

²⁶ สุจินดา ไชยากุลสรกร. (2560). องค์ความรู้ที่เข้มแข็งในการจัดการศิลปะการแสดงลิเกล้านนาของคณะลิเกมีชัยนาฏศิลป์ อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่. (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, หน้า 65 – 66 และ 81.

ภาพที่ 6 แผนผังการสืบสายครูลิเกพื้นเมืองล้านนาภายในตระกูลชุมภูศรี
(ที่มา: ภูเดช แสนสา และฐิตาภรณ์ ชุมภูศรี)

ในช่วงที่พ่อนิเวศน์ ชุมภูศรี รับช่วงบริหารสืบต่อมาได้มีการปรับปรุงพัฒนาในหลายด้าน อาทิ ในช่วงปลายทศวรรษ 2530 เริ่มเปลี่ยนการแต่งกายให้คล้ายลิเกไทยภาคกลาง โดยพระเอกสวมเสื้อผ้ากำมะหยี่ปักด้นเงิน ดิ้นทอง นุ่งกางเกงขาสั้นเย็บสำเร็จ ส่วนนางเอกและนางรองสวมชุดยาวแบบชุดราตรี เป็นผ้าอัดพลีทประดับประดาอย่างประณีตด้วยกระจกแก้วและปักด้นเงินดิ้นทอง จะเกิดความระยิบระยับเมื่อกระทบแสงไฟ แม่นางเอกตัวอวบ หรือตัวโกงจะสวมชุดระบำอินเดียหรือชุดรัดรูปกระโปรงยาวทรงกระบอก นางรับใช้สวมชุดสำหรับแบบอินเดีย และตัวประกอบทั่วไปยังมีการนุ่งขึ้นสวมเสื้อแขนกระบอก²⁷ รวมถึงการปรับปรุงทำผ้าฉากลิเกขึ้นใหม่อีกหลายครั้ง ทั้งฉากท้องพระโรง ฉากกระท่อม ฉากป่า และฉากภายในบ้าน การเพิ่มแสง สี และเสียงให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น สั่งทำและจัดซื้อระนาดพื้นเมือง กลองเต่งถึง กลองปึงโป่ง และกลองทัด เพื่อให้ได้เสียงที่ไพเราะกังวานตลอดการจัดทำเวทีลิเกแบบเคลื่อนที่เป็นของคณะ และจัดซื้อรถบรรทุกสำหรับขนเวทีอุปกรณ์การแสดงของคณะเอง²⁸ ส่วนเรื่องที่นิยมนำมาแสดงลิเกในช่วงนี้ ยังคงมีเรื่องที่เป็นวรรณกรรมชาดกล้านานอกนิบาตและนิยายร่วมสมัย วรรณกรรมชาดกล้านา ได้แก่ สุวรรณบุพผาราชาจักรแก้ว (โครงเรื่องคล้ายสังข์ทอง) วงศ์สวรรค์

²⁷ จักรพันธ์ ปัญญา. (2547). การศึกษาลวดลายเครื่องแต่งกายเครื่องทรงลิเก กรณีศึกษาคณะ ส.สันคะยอม 2 บ้านสันคะยอม อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่. (รายงานผลการวิจัย). เชียงใหม่: คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, หน้า 136 - 138.

²⁸ สัมภาษณ์พ่อนิเวศน์ ชุมภูศรี อายุ 64 ปี บ้านเลขที่ 239 หมู่ที่ 10 บ้านเหล่า ตำบลทุ่งต้อม อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2564.

จันทวาส จุมปาสดัน บัระวงศ์สุริยา หงส์หิน เล็บมือแดงแดงอ่อน (มหาวงศ์แดงอ่อนหรืออ้ายรอดขอด) ชิวหาลิ้นคำ สียอดกุมาร และลักษณวงศ์พราหมณ์เกสร ส่วนเรื่องร่วมสมัย ได้แก่ ลูกทรี กฏแห่งกรรม และ สาวเหนือเปือรัก²⁹

บทลิเกพื้นเมืองล้านนา ส.สันคยอม 2 สู้บทะเลจรจอกแก้ว

ปฐมเหตุบทลิเกพื้นเมืองล้านนาของคณะ ส.สันคยอม 2 ได้ไปสู้บทะเลจรจอกแก้วของสถานีโทรทัศน์ กองทัพบกช่อง 7 เริ่มจากพระโสภณวชิรธรรม (ครูบาศรีนวล หรือพระสาธิต ฐานวโร พ.ศ. 2480 – 2530) เจ้าอาวาสวัดวชิรธรรมสาธิตวรวิหาร (วัดทุ่งสาธิต) กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีบ้านเกิดอยู่บ้านหวาย ตำบลมะกอก อำเภอบางช้าง จังหวัดลำพูน โดยพระโสภณวชิรธรรม ได้บูรณะวัดขึ้นใหม่จากวัดร้าง ในปี พ.ศ. 2506 ซึ่งที่เดิมสร้างโดยคหบดีชาวเวียงจันทน์ เมื่อ พ.ศ. 2399 จึงได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสวัดวชิรธรรมสาธิตวรวิหาร รูปแรก (พ.ศ. 2506 – 2530) และอีก 2 ปีต่อมา เมื่อ พ.ศ. 2508 พระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าอยู่หัว รัชกาลที่ 10 ขณะนั้น ยังทรงเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวชิราลงกรณ์ ทรงรับวัดทุ่งสาธิตไว้ในพระอุปถัมภ์ เป็นพระอารามหลวง ชั้นโท และได้พระราชทานนามใหม่ว่า วัดวชิรธรรมสาธิตวรวิหาร (ปัจจุบันเป็นวัดประจำรัชกาลที่ 10) ต่อมาในปี พ.ศ. 2509 พระโสภณวชิรธรรมได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ ซึ่งทางวัดได้จัดงานฉลองสมณศักดิ์ และทำการได้ คัดเลือกว่าจ้างการแสดงจากภาคเหนือที่มีชื่อเสียงในขณะนั้นไปทำการแสดง จำนวน 3 คณะ ได้แก่ ลิเกพื้นเมือง ล้านนา คณะ ส.สันคยอม 2 อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ปี่พาทย์ล้านนา วงวัดพระเจ้าเหลื่อม อำเภอบางช้าง จังหวัดเชียงใหม่ และวงกลองตี่โนงพร้อมช่างฟ้อนเล็บจากบ้านล้ามช้าง อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่ คณะช่างฟ้อน นำโดย ธิตา 2 คนของพ่อบุญมี ปัญญายศ ที่เป็นช่างฟ้อน นางละคร และโขน (รับบทตัวพระ ตัวนาง) ในคุ้มและพระตำหนักเจ้าดารารัศมี พระราชชายา ภายหลังเมื่อพระองค์สิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. 2476 จึงได้ออกมาอยู่กับคณะละครของร้อยเอก หลวงสำเร็จณรงค์ (ทองคำ รัตนัย) นายกเทศมนตรีนครเชียงใหม่คนที่ 7 (พ.ศ. 2490 – 2492) ที่มีโรงละครอยู่บ้านล้ามช้าง³⁰

ทางวัดวชิรธรรมสาธิตวรวิหารได้หารถไฟ จำนวน 3 ตู้ ให้เดินทางจากสถานีรถไฟจังหวัดเชียงใหม่ ไปลงที่สถานีรถไฟหัวลำโพง จากนั้นทางวัดจะจัดรถมารับที่สถานีรถไฟ แต่เนื่องจากช่วงที่ไปจัดแสดงตรงกับฤดูฝน น้ำท่วมวัด ดังนั้นทางวัดจึงต้องหาเรือมารับอีกทอดจึงจะเดินทางเข้าไปถึงวัด ทั้งคณะลิเก ส.สันคยอม 2 วงแห่ปี่พาทย์ล้านนา วงวัดพระเจ้าเหลื่อม และช่างฟ้อนเล็บบ้านล้ามช้าง ได้ทำการแสดง 15 วัน 15 คืน ในส่วนของคณะลิเกแสดงเฉพาะช่วงกลางวัน ได้รับค่าจ้างราคา 20,000 ซึ่งทางวัดเลี้ยงอาหารนักแสดง

²⁹ ธนพพร นุตสาระ. (2558). *ลิเกล้านนา*. กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, หน้า 102.

³⁰ สัมภาษณ์นางสาวณิชาภา นิตติคุณภูมิ (เหลนพ่อบุญมี ปัญญายศ) นักวิจัยสมทบ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ วันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2564.

ทุกมือ และช่วงว่างจากการแสดงในตอนกลางวันได้พาไปเที่ยวชมท้องสนามหลวง และแหล่งท่องเที่ยวทั่วกรุงเทพมหานคร การแสดงลิเกครั้งนี้มีพ่อบุญช่วย บัวระวงศ์ (เกิด พ.ศ. 2478) บ้านสันริมปิง จังหวัดลำพูน เป็นผู้กำกับบทลิเก และพ่อถาวร ใจคำ บ้านมะขามหลวง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นผู้กำกับฉากลิเก โดยแสดงจำนวน 8 เรื่อง ได้แก่ บัวระวงศ์หงส์อำมาตย์ 2 คีน หงส์หิน 2 คีน จุมปาสีตัน (จำปาสีตัน) 2 คีน มหาวงศ์แดงอ่อน 2 คีน วรรณพราหมณ์ 2 คีน ลักษณะวงศ์เกสร 2 คีน บึงบัวทอง 2 คีน และพญาอรินทุม 1 คีน โดยมีนักแสดงประกอบด้วย พ่อบุญช่วย บัวระวงศ์ รับบทพระเอก แม่บ้านเย็น เตจ๊ะ รับบทนางเอก พ่อเหลา มังยะสุ รับบทตัวตลกนำ (ตัวโจ๊กเอก) พ่อหล้า เตจ๊ะ รับบทตัวตลก ส่วนคนอื่นจะรับบทอื่นๆ เช่น พ่อสุเทพ อินคอม และแม่สุขแสง แก้วเงิน ซึ่งมีผู้แสดงทั้งหมดจำนวน 50 คน ในการแสดงครั้งนี้เพื่อให้สื่อสารกับผู้ชมได้อย่างเข้าใจง่ายจึงได้ปรับให้ใช้ภาษาไทยในการแสดง ส่วนบทจ้อยและบทชวยยังคงให้เป็นภาษาล้านนา ส่วนฉากลิเกของคณะ ส.สันคะยอม 2 พบว่าเป็นที่ตื่นตาตื่นใจของผู้ชม ด้วยมีฉากเหาะ โดยใช้ไม้กระดานผูกติดกับลวดสลิงชักอยู่หลังฉากให้ไม้กระดานเคลื่อนไปอย่างช้า ๆ และเรื่องที่นิยมใช้ฉากเหาะ คือ เรื่องหงส์หิน ตอนแม่เฒ่าเข้าเมือง

ช่วงที่ทำการแสดงลิเกได้มีผู้กำกับภาพยนตร์และนักร้องนักแสดงชื่อดังมาร่วมชมติดต่อกันหลายวัน และที่มานั่งชมการแสดงลิเกเป็นประจำ ได้แก่ คุณเสน่ห์ โกมารชุน (พ.ศ. 2466 – 2514) คุณดอกดิน กัญญามาลย์ (พ.ศ. 2467 – 2561)³¹ และคุณเชอรี เสวตนันท์ (สวลี ผกาพันธุ์ พ.ศ. 2474 – 2561) เมื่อได้ชมการแสดงเกิดความประทับใจจึงติดต่อขอบทที่ใช้เล่นลิเกพื้นเมืองล้านนา จำนวน 2 เรื่อง คือ จุมปาสีตัน และนางสิบสอง โดยมีคุณเสน่ห์ โกมารชุน ได้ทำการตั้งโต๊ะนั่งจัดบันทึกบทลิเกจากคณะ ส.สันคะยอม 2 ภายในวัดทุ่งสาธิต วชิรธรรม ในภายหลังบทลิเกทั้ง 2 เรื่องได้ถูกนำไปปรับเป็นบทละครโทรทัศน์และออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์สี กองทัพบกช่อง 7³² จุมปาสีตันได้ปรับใช้ชื่อใหม่ว่า “4 ยอดกุมาร” ออกอากาศครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ. 2526 และได้ถูกนำไปปรับเขียนเป็นบทละคร โดยคุณวณิช จรุงกิจอนันต์ (พ.ศ. 2491 – 2553) ซึ่งถ่ายทำด้วยกล้องวิดีโอของบริษัทดาราวีดีโอ กำกับโดยคุณมานพ สัมมาบัติ (ออกอากาศ ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2534 ใช้ชื่อเรื่องว่า “ดิน น้ำ ลม ไฟ” ออกอากาศ ครั้งที่ 3 พ.ศ. 2544 ใช้ชื่อเรื่อง “สี่ยอดกุมาร” และออกอากาศ ครั้งที่ 4 พ.ศ. 2559 – 2560 ตอนที่ 1 - 10 ใช้ชื่อเรื่องว่า “ดิน น้ำ ลม ไฟ” ตั้งแต่ตอนที่ 11 เป็นต้นไปใช้ชื่อเรื่อง “4 ยอดกุมาร”) และนางสิบสองยังคงใช้ชื่อเดิม ส่วนภาคต่อใช้ได้ชื่อใหม่ว่า “พระรถเมรี” และภาคต่อจากพระรถเมรีชื่อ “พระสุธนมโนราห์” ซึ่งนางสิบสองได้ออกอากาศครั้งแรกทางสถานีโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง 7 พ.ศ. 2531 (ครั้งที่ 2 ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 5 พ.ศ. 2538 ครั้งที่ 3 ทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 7

³¹ คุณดอกดิน กัญญามาลย์ เป็นผู้กำกับการแสดงลิเกดาราเรื่องทหารเสือราชินี ถวายพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ณ โรงละครแห่งชาติ พ.ศ. 2518.

³² สัมภาษณ์พ่อหล้า เตจ๊ะ อายุ 84 ปี และแม่บ้านเย็น เตจ๊ะ อายุ 77 ปี, (อ้างแล้ว).

พ.ศ. 2543 ครั้งที่ 4 ฉายเป็นการทุนทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 3 พ.ศ. 2552 และครั้งที่ 5 ทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 7 HD พ.ศ. 2562)

ลำดับการแสดงลิเกพื้นเมืองล้านนาคณะ ส.สันคยอม 2

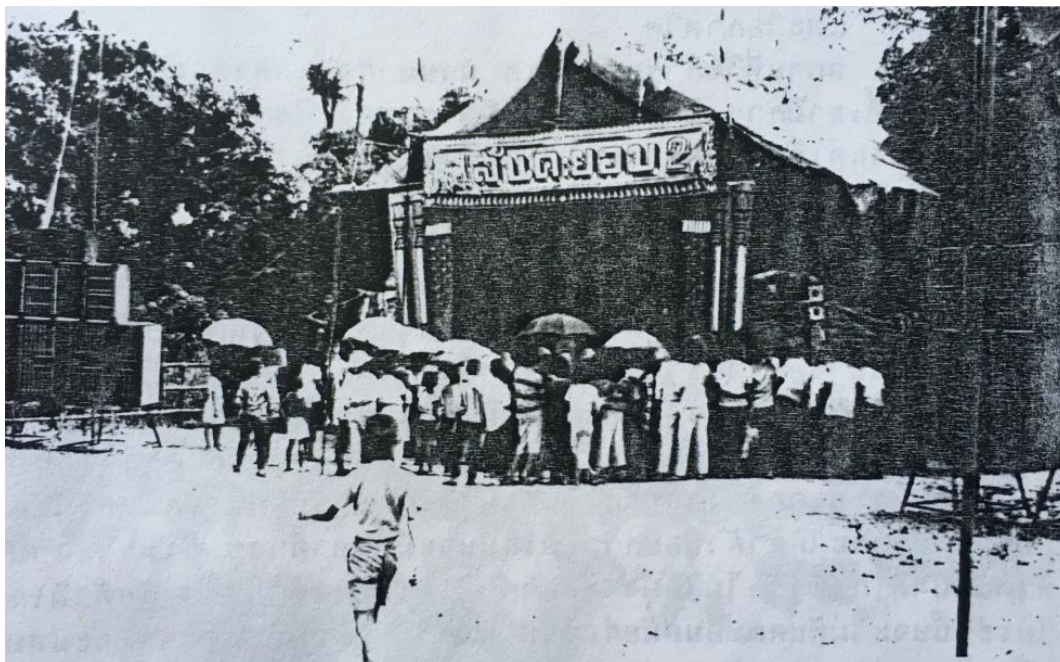
ปัจจุบันในการแสดงในแต่ละสถานที่ ทางคณะลิเกจะเป็นผู้จัดเตรียมเวทีการแสดงเอง โดยจะเดินทางไปถึงสถานที่จัดงานก่อนวันแสดง 1 วัน เพื่อตั้งเวทีลิเก โดยมีลำดับการแสดง ดังนี้

(1) เริ่มแรกจะต้องตั้งโครงเหล็กและแผ่นเวทีการแสดงให้เรียบร้อย แล้วจึงทำการเบิกโรงลิเก โดยนำกลองตะโพน และรูปภาพของผู้ก่อตั้งคณะลิเกวางบนเวที บริเวณหน้าเวที จากนั้นนำกระທบใบตอง จำนวน 1 อัน ทำพิธีเบิกโรง ซึ่งนำไปวางไว้ที่มุมเวทีทั้ง 4 มุม และตรงกลางบริเวณหน้าเวทีอีก 1 จุด โดยมีผู้ที่ทำพิธีเบิกโรงเรียกว่า “คนกำขันตั้ง” ในขณะที่ทำพิธีเบิกโรงจะห้ามไม่ให้ผู้ใดเดินขึ้นไปอยู่บนโรงลิเกหรือร่นวายุไกล่ ๆ ขณะที่ทำพิธีเมื่อทำพิธีเบิกโรงเสร็จจะทำการตีกลองตะโพนจำนวน 3 ครั้ง จากนั้นจึงให้นักแสดงทุกคนขึ้นเวทีลิเกได้ตามปกติ

(2) ในการทำการแสดงทั้งภาคเช้าและภาคกลางคืน ก่อนเริ่มทำการแสดงจะต้องมีพิธีไหว้โรงก่อนทุกครั้ง โดยจะทำการบรรเลงโหมโรง เพลงสาธุการ ซึ่งผู้ถือขันตั้งจะทำพิธีกล่าวคำไหว้ครูขึ้นขึ้นตั้งครูลิเก (ขึ้นกำนล) และนักแสดงจะกล่าวคำไหว้ครูพร้อมกัน ขณะที่ทำพิธีไหว้โรงจะไม่อนุญาตให้นักแสดงหรือบุคคลที่อยู่ในโรงลิเกเดินออกมาหน้าเวทีที่ใช้แสดง ทุกคนจะต้องอยู่ในอาการสำรวมเรียบร้อยจนกว่าเพลงจะบรรเลงเสร็จ เมื่อทำพิธีไหว้ครูเสร็จจึงจะเริ่มทำการแสดงต่อไป

(3) เมื่อทำการแสดงในภาคเช้าจะมีการออกแขก โดยการร้องเพลงออกแขก 1 – 2 เพลง หากในภาคค่ำจะเพิ่มการรำถวายมือ เพื่อเป็นการแสดงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำสถานที่ที่ทำการแสดง และเมื่อออกแขกเสร็จ จึงเริ่มทำการแสดง โดยฉากแรกจะเป็นนักแสดงผู้ชายออกแสดงก่อนจากนั้นจึงทำการแสดงตามเนื้อเรื่องต่อไป ซึ่งก่อนจะออกทำการแสดงนักแสดงทุกคนจะทำการไหว้ขอพรพ่อแม่ และขอพรนักแสดงที่อาวุโสกว่าทุกครั้งก่อนเริ่มออกหน้าฉาก และไหว้เคารพทั้งพ่อแม่อีกครั้งหลังเมื่อเข้ามาหลังเวทีในฉากแรกที่ออกแสดงของแต่ละคน

(4) เมื่อทำการแสดงจบเรื่องแล้ว นักดนตรีจะบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี และเพลงมหาชัย เป็นการอำลา เพื่อทำการกล่าวคำลาครูและปลดขันตั้งครูลิเกและเมื่อจบเพลงนักแสดงทุกคนจะทำการไหว้ขอโหสิกรรมครูดนตรี นักดนตรี และนักแสดง โดยนักแสดงที่อายุน้อยกว่าจะไหว้ขอโหสิกรรมนักแสดงที่อาวุโสกว่าตามลำดับ หากรุ่นเดียวกันก็กล่าวคำว่า “สื่อน้อ” (โหสิ) แล้วจึงทำการเก็บอุปกรณ์และเวทีลิเกตามลำดับต่อไป

ภาพที่ 7 คณะลิเก ส.สันคยอม 2 ทำการแสดงที่วัดแม่สารบ้านตอง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
วันที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2529

(ที่มา: คำนิยมทางสังคมและศาสนาต่อการแสดงลิเกในล้านนา, 2531)

เพลงพื้น ขับเสภา จ้อย และขอ ของคณะลิเก ส.สันคยอม 2

ลิเกพื้นเมืองล้านนา (ลิเกเหนือ) นิยมใช้เพลงพื้น (เพลงไทยเดิมอัตราสองชั้น) ส่วนลิเกไทย (ลิเกใต้) จะนิยมใช้มอญราชนิเกลิงกับสองไม้³³ เพลงพื้นที่ใช้ในการแสดงลิเกจะมีหลากหลายเพลงและหลากหลายทำนอง ขึ้นอยู่กับนักแสดงแต่ละคนจะเลือกร้องเพลงแบบไหน และเนื้อหาในแต่ละทำนองสามารถดัดแปลงเนื้อร้องได้ตามแต่ละบทบาท และเนื้อเรื่องในการแสดง ตัวอย่างเพลงออกแขกเพลงพื้นบางท่อนเป็นเพลงที่ใช้ร้องก่อนเปิดทำการแสดง จะเป็นเพลงทำนองขึ้นเดียว เช่น

(ออกแขก) ฟังค่างามนอนฟังแล้วเร้าร้อนในดวงฤทัย (ลูกคู่รับ)

ฟังคำรำไปหัวใจจะขาดรอน ๆ (ลูกคู่รับ)

คิดถึงเธอมายามเมื่อเวลาศิลปินจะนอน (ลูกคู่รับ)

สายันต์ตะวันรอนมิวายเป็นห่วงคนสวยแม่เอย (ลูกคู่รับ)

แม่ฝรั่งข้างรั้วแม่จะสุขข้างขั้วไวกอยใคร (ลูกคู่รับ)

³³ สัมภาษณ์พ่อสุเทพ อินคอม (พระเอกลิเกและตี่ระนาดลิเก) อายุ 84 ปี บ้านเตาไห ตำบลทุ่งรวงทอง อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 26 กันยายน พ.ศ. 2564.

พี่มาเวียนอยู่ใต้ต้นสวอยเอ๋ยไม่หล่นลงมาสักใบ (ลูกคู่รับ)

แม่จะหล่นก็หล่นสวอยเอ๋ยไม่พ่นมือชาย (ลูกคู่รับ)

.....

(ออกแขก) โอ้ละน้อ..เสนอลิเก สนุกฮาเฮ วันนี้ลิเกสันคะยอมเขามา อย่ามัวลังเล มาชมลิเกดีกว่า น้องพี่จ
รับมา เชิญท่านบรรชา มาชมลิเกคนไทย

โอ้ละน้อ...คุณน้าคุณนาย เชิญเทิดหญิงชาย พวกเราจะได้รู้เรื่องเจริญ อย่ามัวลังเล มาชมลิเกพร้อมเกลอ
น้องพี่อย่าหมางเมิน ขอกราบเชื้อเชิญ หญิงชายชวนชม(หญิงชายชวนชม)

ดาวดีดาวโดด (ดาวดีดาวโดด) ตัวโกงรูปร่างก็เก้ (รูปร่างก็เก้) เอ็ง เออ เอ่อ เอ้ย (เอ็ง เออ เอ่อ เอ้ย)
เอ็ง เออ เอ่อ เอ้ย (เอ็ง เออ เอ่อ เอ้ย) พี่อย่าล้งเลหลลล๊ ขอเชิญน้องพี่ทุกคน ฮาเฮ ลิเกสากล จะขอเล่นจนสิ้นใจ
เอ๋ย.....

เพลงกล่าว (จำหน้าเดียว)

(1) เพลงสาริกา

จะกล่าวถึง ตัวของเรา นั่งอยู่ (ระนาดรับ) แสนมีสุข ทุกวันมา (ทำนองเอย)
ตัวเรานี้ (ระนาดรับ)
แต่ว่าเรา นั้นยังมี พ่อและแม่ (ระนาดรับ) พ่อและแม่ คอยเอาใจ (ทำนองเอย)
ทุกวันนี้ (ระนาดรับ)

(2) เพลงมะลิเลื้อย

หวนคะนึ่งนั่งคิด..ดวงจิต..กลุ้ม (ระนาดรับ)
อยู่ทุกวันทำงานไม่หยุด เอ่อ...เอ๋ย... เลยหนอเรา (ระนาดรับ)
ถึงเวลาต้องทำงาน นึกเหลือเกิน (ระนาดรับ)
อนาถแท้ชีวิต (ทำนองเอย) พรหมลิขิตสร้าง (ระนาดรับ)

(3) เพลงสูงสุดสอย

(ทำนองเอย) โอ้เจ้าดวงพวงปทุม เมื่อแรกยังตูม (ทำนองเอย) เสียทั้งคู่ แม่พุ่มพวง ฉันรักเจ้าดวงเรณู
เดี๋ยวนี้แลดูแปลกนัยนา (ระนาดรับ)
เสียแรงที่หวังตั้งใจไว้ก่อน เมื่อยามอ่อน ๆ (ทำนองเอย) ก่อนกว่าใคร ๆ แผลงภูเจ้ากรรมนั้นมาทำเสียได้
เกสรดอกไม้ ทิ้งไว้โรยรา (ระนาดรับ)

(4) เพลงเขมรปากท่อ

(ทำนองเอย) นังอยู่ยังปรางทอง (ทำนองเอย) ตัวของเรา ไอนางเจ้า (ทำนองเอย) อยู่ในเมือง (ทำนองเอย) มีสุขใจ (ระนาดรับ)

(ทำนองเอย) ดีใจนักที่ได้มา (ทำนองเอย) ในวันนี้ แสนเปรมปรีดิ์ (ทำนองเอย) เหลือคณา (ทำนองเอย) งามสมองค์ (ระนาดรับ)

(5) เพลงต้มยำ

นังอยู่ยัง (ทำนองเอย) ในเวียงวัง (ทำนองเอย) แสนสุขุรา (ระนาดรับ)

อยู่กับพ่อบิดาที่รัก (ทำนองเอย) ทุกวันมา (ระนาดรับ)

โอ้วพอรักช่างเอาใจ (ทำนองเอย) ตัวของเรา (ระนาดรับ)

ให้สุขสรในทุกวัน (ทำนองเอย) ตัวเรานี้ (ระนาดรับ)

(6) เพลงฝั่งโขง

แสงทองส่องฟ้า (ทำนองเอย) สง่างาม (ระนาดรับ)

เหลืออร่าม งามตา (ระนาดรับ)

มองนภาให้ชื่นชม (ระนาดรับ)

สุข...สมใจ (ระนาดรับ)

(ทำนองเอย) คล้ายวิมาน (ระนาดรับ)

(7) เพลงไฟสวาท

ไฟทุกอย่างทั่วในโลกา ช่างร้อนหนักหนา ไม่เท่าไฟโลกันตร์ (ระนาดรับ)

แต่ไฟรักช่างทรमान หัวใจไหวหวั่น ฉันทะวง (ระนาดรับ)

ชีวิตนี้ฉันคง ต้องทรमान (ระนาดรับ)

หัวใจของฉันทคนอุ้มชู หดหู่อยู่เดียวดาย (ระนาดรับ)

เพลงโศก ใช้ประกอบการแสดงในฉากที่เสียใจ ร้องให้ นักแสดงสามารถดัดแปลงเนื้อร้องได้ตามต้องการ

(1) โศกดาวทอง

(ทำนองเอย) คิดไปใจหาย ไม่วายโศก (ทำนองเอย) เหมือนเดือนดับ (ทำนองเอย) ลับโลก (ทำนองเอย) มองไม่เห็น (ระนาดรับ)

(ทำนองเอย) มองเห็นแม่ มาสิ้นใจ (ทำนองเอย) น้ำตาไหล (ทำนองเอย) อาบน้ำ (ทำนองเอย) แสนปวดร้าว (ระนาดรับ)

(2) โศกดาวทองแปลง

ชีวิตเราแสนเศร้า มีดมน เหมือนคน เหมือนคนที่สิ้นความหมาย คิดแล้วอยากจะตาย เออ เอ๊ย ไปเสีย
ดวงฤดีแทบขาดแล้ว (ทำนองเอ๋ย) จะทำอะไร (ระนาดรับ)

เอ๋ย...คงจะเป็น เพราะเวรกรรม เออ เอ๋ย แต่ปางก่อน (ทำนองเอ๋ย) ย้อนถึงเรา แสนจะเศร้ายิ่งนัก
(ทำนองเอ๋ย) ใจจะขาดแล้ว (ระนาดรับ)

(3) เพลงอิเหนา

โอ้...เรา เศร้าใจนัก ออกแทบหัก (ทำนองเอ๋ย) สิ้นสลาย (ระนาดรับ)

โอ้ หัวใจกล้ำกลืน ต้องทนฝืนชะตา โอ้ ชีวแทบดับ ล่วงลับไป (ระนาดรับ)

โอ้ หนอดวงใจ โอ้ ใครๆจะเหมือน มันแฉฉื่อน ไม่เหมือนเดิม (ระนาดรับ)... (ท่อน 1)

(4) เพลงอิเหนาแปลง

เวรกรรม ปางไหน (ทำนองเอ๋ย) กรรมมาทัน (ทำนองเอ๋ย) ให้เราเศร้าใจ (ทำนองเอ๋ย) คงเป็นกรรม
แต่ปางก่อน กรรมนั้นตามมาย้อน สะท้อนอุรา (ทำนองเอ๋ย) น้ำตานอง...(ท่อน 1)

(5) โศกทยอย

โอ้วชีวิต (ทำนองเอ๋ย) ของตัวเรา (ระนาดรับ)

(ทำนองเอ๋ย) จะทำอะไร (ระนาดรับ)

(ทำนองเอ๋ย) ในวันนี้ (ระนาดรับ)

(ทำนองเอ๋ย) แสนเศร้าใจ (ระนาดรับ)... (ท่อน 1)

(6) โศกธรณีกรรแสง

แสน สงสาร ตัวเรา เออ เอ๋ย จะทำอะไร (ทำนองเอ๋ย) โอ...โอ้ ว่าพี่ มาจากกันไป (ซ้ำ)

(ทำนองเอ๋ย) ในวันนี้ (ทำนองเอ๋ย) ให้เราเศร้าใจ (ระนาดรับ)... (ท่อน 1)

(7) โศกกระทม

นี่แหละหนอ น้ำใจของคน (ระนาดรับ) (ทำนองเอ๋ย) ทำได้ลงคอ (ระนาดรับ)

ตัวเราหนอ ตัวเราหนอ จะทำอะไร (ระนาดรับ) เออ เอ๊ย ไปเสียนี้ โอ้ดวงชีวิ แทบขาดรอน

(ระนาดรับ)... (ท่อน 1)

เพลงเดิน ส่วนใหญ่จะเป็นทำนองสองไม้ ทำนองเพลงลูกทุ่ง และทำนองอื่นๆ ตัวอย่าง เช่น

(1) เพลงสองไม้

ไม่อยู่ช้า รีบเดินทาง เอ๋ย รีบเดินทาง ในคราวนี้ อย่าช้าที นะพวกเรา (ระนาดรับ)

(2) เพลงวรเชษฐ์

ถ้าฉนั้น ชวนกันไป (ทำนองเอ)

อย่ารอช้า เข้าสู่กลางพนา (ทำนองเอ)

เหมือนใจหวัง (ระนาดรับ)

(3) เพลงแขกตีหม้อ

เออ เอ้อ เอิง เอย ได้เวลา (ระนาดรับ)

เออ เอ้อ เอิง เอ้ย จะรีบไป (ระนาดรับ)

ขึ้นเผือก ภูวนัย (ระนาดรับ)

เอ็ง เออ เอ้อ เอย ที่ท้องพระโรง (ระนาดรับ)

เพลงอื่นๆ ระหว่างการดำเนินเรื่อง สามารถปรับเนื้อร้องตามบทบาทหรือสถานการณ์ในเรื่องที่แสดงได้

(1) เพลงสร้อยสน

(ทำนองเอ) ขอวิงวอน วอนทเวา (ทำนองเอ) ดลบันดาล (ระนาดรับ)

ให้เรา (ทำนองเอ) สมในหวัง (ทำนองเอ)

ในวันนี้ (ระนาดรับ)

(2) เพลงจำแลง

จะจำแลง แปลงกาย (ทำนองเอ) เป็นสาวงาม (ซ้ำ)

สวยอร่าม งามจริงทุกสิ่งอัน เอ้ย โอ้ ละหน่ย โอละหน่ย หน่ยเอย (ระนาดรับ)

(ทำนองเอ) เป็นสาวงาม (ระนาดรับ)

(3) เพลงร่วมอณู

สะดุ้งตื่น ฟั่นกาย (ทำนองเอ) เป็นอย่างไร (ระนาดรับ)

ให้แปลกใจ ของตัวเรา เอ้อ เอิง เอ้ย ในวันนี้

ดวงฤดีอยากจะรู้ (ทำนองเอ) เปิดอะไร (ระนาดรับ)

(4) เพลงตะลุมโปง

เมื่อมองไปเห็น เจ้าคือใคร จากไหนกันมา นึกแปลกอุรา ของตัวเรา (ระนาดรับ)

เอย แปลกใจเรานัก (ทำนองเอ) เจ้าเป็นใคร เกิดอะไร จึงอยู่ที่นี่ (ระนาด)

(ทำนองเอ) ให้แปลกใจจริง (ทำนองเอ) จากไหนกันมา (ทำนองเอ) เจ้าเป็นคือใคร (ระนาดรับ)

(5) เพลงทำนองแห่ฉิมพลี

นอน นอน นอนเสียเถื่อนนอน (ระนาดรับ) นอน นอน นอน นอนนอนพีกล่อมให้นอน (ระนาดรับ)

ฉิมพลีพิมานมาดสุดสาวทให้อาวรรณ ฟีนี่จะกล่อมนอนนอน ให้นอนนอนหลับสบาย (ระนาดรับ)

นอน นอน นอน เสียเถื่อนนอน (ระนาดรับ) นอน นอน นอน นอนนอนพีกล่อมเจ้านอน (ระนาดรับ)

นอกจากเพลงพื้นที่ใช้เป็นหลักแล้ว การแสดงลิเกของคณะ ส.สันคะยอม 2 ยังมีขับเสภา จ้อย และขอ ประกอบด้วย บทขับเสภานิยมใช้ประกอบเรื่องสาวเครือฟ้า ช่วงสาวเครือฟ้าฆ่าตัวตายจะขับเพลงโศก ขับเพลงโศกลาวทอง ขับเพลงธรณีกันแสง ขับผี ขับเพลงอิเหนา ขับเพลงสองม้ากลาย และขับเพลงอิเหนาแปลง เป็นต้น การจ้อยมีทั้งจ้อยเดี่ยวและจ้อยถามตอบ มีจ้อยบทยาวและจ้อยบทสั้น ๆ ที่เรียกว่า “จ้อยว่อง” จ้อยบทยาว เช่น จ้อยในเรื่องกำพราบัวทอง จะจ้อยตอนสุดท้ายที่นางบัวทองถูกน้ำร้อนลวกตายเรียกว่า “จ้อยกำพราบัวทอง” จ้อยว่องนิยมจ้อยในตอนชมสวนหรือเดินป่า เช่น จ้อยเดือนแจ่มส่องใส และจ้อยข้าวเจ้าเม็ดแน่น เป็นต้น ส่วนการขับขอประกอบการแสดง เช่น ตอนที่เดินชมสวนกับเจ้าหญิงหรือแม่นางจะขอทำนองน้อยไชยา ขอช่วงบทจำหน้าเตียงขอจะยกมือสาทำนองขอพม่า และขอลาตอนกลางคืนใช้ทำนองขออื้อ³⁴

ภาพที่ 8 การแสดงลิเกของคณะ ส.สันคะยอม 2 พ.ศ. 2542 (ซ้าย)

การแสดงลิเกเรื่องวรรณพราหมณ์ของคณะลิเก ส.สันคะยอม 2 พ.ศ. 2549 (ขวา)

(ที่มา: มาลี ชุมภูศรี และต๋นแก้ว ดวงฤทธิ์, 2564)

³⁴ สัมภาษณ์แม่ต๋นแก้ว ดวงฤทธิ์ อายุ 66 ปี บ้านเลขที่ 55/1 หมู่ที่ 3 บ้านห้วยทราย ตำบลห้วยทราย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 17 ตุลาคม พ.ศ. 2564.

ข้อห้ามและข้อปฏิบัติของคณะลิเก ส.สันคยอม 2

คณะลิเก ส.สันคยอม 2 มีครูเป็นพ่อแก่หรือตาชิว เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพประจำคณะ ด้วยคณะ ส.สันคยอม 2 เป็นคณะใหญ่ ในอดีตมีสมาชิกคณะร่วมแสดงแต่ละงานไม่ต่ำกว่า 50 คน จึงมีข้อห้ามและข้อปฏิบัติหลักของคณะมาตั้งแต่ก่อตั้ง ดังต่อไปนี้

(1) ห้ามนอนหลับบนตั่งลิเก เพราะอยู่ตรงสายตาพ่อแก่ เชื่อว่าพ่อแก่จะอำ ต้องเว้นเป็นทางตรงกลาง เพื่อให้ครูบาอาจารย์ดูแลรักษา

(2) ผู้หญิงให้นอนในโรงลิเก ผู้หญิงโสดให้นอน 2 ข้างหิ้งพ่อแก่ ผู้ชายให้นอนข้างนอกโรงลิเก ยกเว้นนักแสดงที่เป็นสามีภรรยา หากนอนคู่กันให้นอนข้างในสุดของโรงลิเก

(3) ห้ามข้ามผ้าฉากหรือไม้ชิงฉากลิเก

(4) ห้ามข้ามอุปกรณ์การแสดง ทั้งระนาด กลอง ฉิ่ง ฉาบ และดาบ

(5) สมาชิกในคณะได้ถึงแก่กรรม ให้ทำการบอกกล่าวขอขมาพ่อแก่ให้แก่ผู้ตาย

(6) ข้าวสารรับแรกและน้ำต้องถวายพ่อแก่ก่อนทุกครั้ง สำหรับถัดไปก็นำไปให้ผู้อาวุโสของคณะตามลำดับ

(7) ห้ามปัสสาวะตรงเสากลางโรงลิเก

(8) ถ้าไม่ได้บวงสรวง 7 วัน ห้ามเล่นเรื่องพญาอรินทุม เต้าน้อยองค์คำ และพันท้ายนรสิงห์ เชื่อว่าคณะลิเกจะแตกแยกทะเลาะวิวาทกัน

(9) เมื่อแสดงเสร็จให้กราบขอขมาผู้แสดงอาวุโสกว่าทุกคน และหากรุ่นเดียวกันให้ขอโหสิกรรมแก่กัน

(10) งดเว้นการนั่งกอดเข้าขณะอยู่บนเวที

(11) งดเว้นการเดินผ่านหน้าเวทีขณะทำพิธีโหมโรง

(12) ห้ามแต่งตัวบริเวณหน้าหิ้งพ่อแก่

(13) ไม่นั่งห้อยขาบนเวที

(14) ไม่เดินขึ้นบนเวทีหรือรื้อนวยบริเวณเวทีขณะทำการเบิกโรง

(15) ไม่นอนหลับขณะที่บรรเลงเพลงสาธุการ

(16) ห้ามนอนหลับช่วงตีรวลกลองส่งตะวัน (รวสามลา) ในเวลา 18.00 น.

(17) ไม่คว่าน้ำกระຈกที่ใช้แต่งหน้า

(18) กลองตีสัญญาณ เรียกรับประทานอาหารตี 6 ครั้ง เรียกประชุมตี 9 ครั้ง และเกิดเหตุการณ์ผิดปกติตีรวลกลอง

ภาพที่ 9 ไขว้ครูลิเกพื้นเมืองล้านนาคณะ ส.สันคะยอม 2 เมื่อ พ.ศ. 2542
(ที่มา: นิเวศน์ ชุมภูศรี, 2542)

สถานะคณะลิเกพื้นเมือง ส.สันคะยอม 2 ในปัจจุบัน

ในปัจจุบันคณะลิเกพื้นเมืองล้านนา ส.สันคะยอม 2 ยังคงรับแสดงลิเกพื้นเมืองล้านนาทั่วภาคเหนือและทั่วประเทศ โดยมีพ่อนิเวศน์ ชุมภูศรี เป็นหัวหน้าคณะ ทำหน้าที่ด้านพิธีกรรม ควบคุมการติดตั้งเวทีแสงสีเสียง และร่วมแสดงด้วยในบางโอกาส นายชัยชนะ ชุมภูศรี บุตรชายคนโตช่วยในเรื่องติดตั้งเวทีและควบคุมแสงสีเสียง ส่วนธิดา 2 คน คือ นางสาวฐิตาภรณ์ ชุมภูศรี และนางสาวธัญวลัย ชุมภูศรี จะรับแสดงทั้งบทนางเอกและบทบาทอื่น ๆ ส่วนภรรยา คือ แม่มาลี ชุมภูศรี ทำหน้าที่ติดต่อประสานงาน ดูแลนักแสดง และร่วมแสดงด้วยในบางโอกาส ปัจจุบันในการทำการแสดงแต่ละงานจะมีสมาชิกคณะลิเก ส.สันคะยอม 2 ประมาณ 15 - 20 คน มีเครื่องเสียง เครื่องไฟ เวที และรถบรรทุกเวทีอุปกรณ์การแสดงประจำของคณะ จึงทำให้มีความสะดวกสามารถออกเดินทางทำการแสดงได้ทั่วประเทศ และติดต่อการแสดงได้ที่หมายเลขโทรศัพท์ 081 2870087 หรือ 089 8557415 เฟซบุ๊ก (Facebook) ลิเกคณะ ส.สันคะยอม สอง และที่อยู่บ้านเลขที่ 239 หมู่ที่ 10 บ้านเหล่า ตำบลทุ่งต้อม อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ 50120

ภาพที่ 10 เวทีและการแสดงลิเกพื้นเมืองล้านนาคณะ ส.สันคะยอม 2 ในปัจจุบัน (พ.ศ. 2563)

(ที่มา: นิเวศน์ ชุมภูศรี, 2563)

สรุป

ลิเกพื้นเมืองล้านนาคณะ ส.สันคะยอม 2 เป็นลิเกที่ผสมผสานทั้งลิเกที่ปรับมาจากลิเกพื้นเมืองสยามที่เดินทางออกเร่เปิดวิกในจังหวัดเชียงใหม่ กับลิเกที่ปรับโดยครุดนตรีและนาฏศิลป์ไทยคุ่มท่าเจดีย์กั้วของเจ้าดารารัศมี พระราชชายา ได้ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2498 โดยพ่อทองสุข ชุมภูศรี บ้านสันคะยอม อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ที่เป็นลูกศิษย์สืบทอดมาจากคณะ ส.ประเสริฐศิลป์ ของพ่อแสน เตจ๊ะ บ้านสันคะยอม ที่ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2490 เป็นคณะลิเกที่ได้รับความนิยมเดินทางเปิดวิกทำการแสดงทั่วทุกจังหวัดในภาคเหนือ และมีโอกาสได้เดินทางไปทำการแสดงที่กรุงเทพมหานคร จนกลายเป็นตำนานบทลิเกสู่บทละครจอแก้ว ทั้งเรื่องสี่ยอดกุมาร (ดินน้ำลมไฟ) และนางสิบสอง (พระรถเมรี พระสุนทรโมรธา) เรื่องที่นำมาแสดงลิเกมีทั้งวรรณกรรมชาดกนอกนิบาตล้านนาและเรื่องเล่าท้องถิ่นนิยายร่วมสมัย ปัจจุบันมีการสืบทอดบริหารคณะลิเกเป็นรุ่นที่ 2 โดยพ่อนิเวศน์ ชุมภูศรี ซึ่งมีศักดิ์เป็นหลานลุงของพ่อทองสุข ชุมภูศรี ในอดีตครั้งที่ลิเกได้รับความนิยมอย่างกว้างขวางมีสมาชิกทำการแสดงไม่ต่ำกว่า 50 คน ปัจจุบันด้วยข้อจำกัดหลายประการจึงได้ลดจำนวนลงในการแสดงแต่ละงานประมาณ 15 – 20 คน นอกจากนี้ทางด้านอุปกรณ์การแสดงได้มีการปรับปรุงและพัฒนาให้ถูกใจผู้ชม ทั้งผ้าฉากลิเก เครื่องดนตรีประกอบลิเก แสงสีเสียง และเวที ตลอดจนมีรถบรรทุกสำหรับขนเวที อุปกรณ์การแสดงของคณะตนเอง ขณะเดียวกันแม้ว่าจะทำการปรับปรุงพัฒนาให้มีความทันสมัยหลายประการแต่หัวใจสำคัญของการแสดงลิเกพื้นเมืองล้านนายังคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของคณะลิเก ส.สันคะยอม 2 ตามที่อนุรักษสืบทอดมา ทั้งการใช้เพลงพื้น การขับเสภา จ้อย และขอทำนองต่าง ๆ ในการแสดงแต่ละครั้ง

เอกสารอ้างอิง

- จักรพันธ์ ปัญญา. (2547). *การศึกษาลวดลายเครื่องแต่งกายเครื่องทรงลี้เก กรณีศึกษาคณะ ส.สันคะยอม 2 บ้านสันคะยอม อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่*. (รายงานผลการวิจัย). เชียงใหม่: สาขาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ญาณเทพ อารมณฺ์. (2554). *วิเคราะห์บทเพลง จรัส มโนเพ็ชร*. (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: สาขาวิชา ภาษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- นิชาภา นิธิศยภูมิ. (2560). *การอนุรักษ์และสืบสานประเพณีบูชาบรรพบุรุษเมืองเชียงใหม่ ณ แจ่งศรีภูมิ จังหวัดเชียงใหม่*. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). เชียงใหม่: สาขาวิชาการจัดการศิลปะและ วัฒนธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ธนพร นุตสาระ. (2558). *ลี้เกล้านนา*. กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.
- นงค์นุช ไพโรพบุญกิจ. (2541). *ลี้เก*. กรุงเทพฯ: คอมแพคท์พรีนซ์
- พลาดิสัย สิทธิธัญกิจ. (ม.ป.ป.). *ลี้เก*. กรุงเทพฯ: บ้านกสิกรรม
- พลาดิสัย สิทธิธัญกิจ. (2545). *ลี้เก*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- มณี พยอมยงค์. (2513). *ประวัติวรรณคดีล้านนา*. เชียงใหม่: คนเมืองการพิมพ์.
- สงกรานต์ สมจันทร์. (2563). *ประวัติดนตรีล้านนา*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). เชียงใหม่: ส.อินฟอร์เมชั่นเทคโนโลยี.
- สัมภาษณ์นางสาวนิชาภา นิธิศยภูมิ นักวิจัยสมทบ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ วันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2564.
- สัมภาษณ์แม่ต๋นแก้ว ดวงฤทธิ์ อายุ 66 ปี บ้านเลขที่ 55/1 หมู่ที่ 3 บ้านห้วยทราย ตำบลห้วยทราย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 17 ตุลาคม พ.ศ. 2564.
- สัมภาษณ์พ่อนิเวศน์ ชุมภูศรี อายุ 34 ปี บ้านเลขที่ 239 หมู่ที่ 10 บ้านเหล่า ตำบลทุ่งต้อม อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2564.
- สัมภาษณ์แม่บ้านเย็น เตจ๊ะ อายุ 77 ปี บ้านเลขที่ 34 หมู่ที่ 3 บ้านสันคะยอม ตำบลมะขามหลวง อำเภอ สันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2564.
- สัมภาษณ์พระครูปลัดมานพ ชยวุฒโฒ วิทยาทอง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 19 ตุลาคม พ.ศ. 2564.
- สัมภาษณ์พ่อหล้า เตจ๊ะ อายุ 84 ปี บ้านเลขที่ 34 หมู่ที่ 3 บ้านสันคะยอม ตำบลมะขามหลวง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2564.
- สัมภาษณ์พ่อสุเทพ อินคอม อายุ 84 ปี บ้านเตาไห ตำบลทุ่งรวงทอง อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2564.

สุจินดา ไชยากุลสรกร. (2560). *องค์ความรู้ที่เข้มแข็งในการจัดการศิลปะการแสดงลิเกล้านนาของคณะลิเกมีชัยนาฏศิลป์ อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่*. (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). เชียงใหม่: สาขาจัดการการศิลปะและวัฒนธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2539). *ลิเก*. กรุงเทพฯ: CURSALAD PRAE.

สุรียา สมทศุบัติ, พัฒนา กิตติอาษา และศิลปกิจ ตี๋ขันติกุล. (2541). แต่งองค์ทรงเครื่อง : “ลิเก” ในวัฒนธรรมประเทศไทย. นครราชสีมา : ห้องไทยศึกษานิตน์.

แสงดาว ณ เชียงใหม่. เจ้า. (2517). *พระประวัติพระราชชายา เจ้าดารารัศมี*. เชียงใหม่: กลางเวียง.

อรัญ ยูแบงค์ และสมคิด ชัยวัฒน์. (2532). *ค่านิยมทางสังคมและศาสนาต่อการแสดงลิเกในล้านนา*. (รายงานผลการวิจัย). เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยพายัพ.

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิ

รองศาสตราจารย์ ดร.ภิญญพันธุ์	พจนะสาวัดย์	มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
รองศาสตราจารย์ อัญชลี	โสมดี	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุนทร	คำยอด	มหาวิทยาลัยแม่โจ้
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เหรียญทอง	สิงห์จามุวงศ์	มหาวิทยาลัยนเรศวร
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฟ้ารุ่ง	มีอุดร	มหาวิทยาลัยนเรศวร
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัฐวัฒน์	โสมดี	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ธนุพงษ์	ลมอ่อน	มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ฐาปกรณ์	เครือระยา	มหาวิทยาลัยแม่โจ้
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วราภรณ์	ภูมิสี	มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นันทิยา	สมสรวง	มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พรสวรรค์	จันทะวงศ์	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ บุรณพันธุ์	ใจหล้า	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ รัตนะ	ตาแปง	มหาวิทยาลัยพะเยา
ดร.ศุภลิตี	ตะนา	มหาวิทยาลัยนเรศวร
อาจารย์ชนาธินาถ	ไชยภู	มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต

การเสนอบทความเพื่อตีพิมพ์

1. วัตถุประสงค์ของการจัดพิมพ์วารสาร

1.1 เพื่อเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็นในสหสาขาวิชาทางด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ อาทิ สังคมวิทยา ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ โบราณคดี ปรัชญา ศาสนา อักษรศาสตร์ ภาษาวรรณกรรม ศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น

1.2 เพื่อเป็นแหล่งรวบรวมและเผยแพร่องค์ความรู้ผ่านผลงานวิจัยและผลงานวิชาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

1.3 เพื่อส่งเสริมให้อาจารย์ นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไป ได้มีโอกาสเผยแพร่ผลงานวิจัยและผลงานวิชาการเพื่อนำไปสู่การสร้างสรรค์ บูรณาการ และต่อยอดองค์ความรู้ ในการสร้างคุณค่าแก่ชุมชน

2. ข้อตกลงเบื้องต้น

2.1 บทความทุกบทความจะได้รับการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer review) ในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง 3 ท่าน ในลักษณะ Double-blinded Review โดยผู้ทรงคุณวุฒิไม่ทราบว่าผู้เขียนเป็นใคร และผู้เขียนไม่ทราบว่าผู้ทรงคุณวุฒิเป็นใคร ทั้งนี้ การพิจารณารับบทความเพื่อลงตีพิมพ์หรือไม่ได้ตีพิมพ์ อยู่ที่ดุลพินิจของบรรณาธิการ ซึ่งถือเป็นอันสิ้นสุด

2.2 บทความ ข้อความ ภาพประกอบ และตารางข้อมูลต่าง ๆ ที่ตีพิมพ์ในวารสาร “ช่วงฝน” เป็นความคิดเห็นส่วนตัวของผู้เขียน กองบรรณาธิการไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป และไม่ใช้ความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการวารสาร “ช่วงฝน” โดยถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนแต่เพียงผู้เดียว

2.3 บทความจะต้องไม่เคยตีพิมพ์ที่ไหนมาก่อน และไม่อยู่ระหว่างการพิจารณาของวารสารฉบับอื่น หากตรวจสอบพบว่าการตีพิมพ์ซ้ำซ้อนกัน ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนแต่เพียงผู้เดียว และจะไม่ได้รับการพิจารณาให้ลงตีพิมพ์ในวารสาร “ช่วงฝน” อีกต่อไป

2.4 ผู้เขียนจะต้องปฏิบัติตามระเบียบและนโยบายของวารสาร “ช่วงฝน” อย่างเคร่งครัด หากไม่ยินยอมแก้ไขหรือไม่ดำเนินการตามคำแนะนำ บรรณาธิการมีสิทธิ์ที่จะไม่รับตีพิมพ์บทความอีกต่อไป

2.4 บทความที่ส่งถึงกองบรรณาธิการ ขอสงวนสิทธิ์ที่จะไม่ส่งคืนผู้เขียน

3. ประเภทของผลงานที่ตีพิมพ์ในวารสาร

3.1 บทความวิจัย (Research article) เป็นบทความที่มีการค้นคว้าอย่างมีระบบและมีความมุ่งหมายที่ชัดเจน เพื่อให้ได้ข้อมูลหรือหลักการบางอย่างที่จะนำไปสู่ความก้าวหน้าทางวิชาการหรือการนำวิชาการมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ เช่น มีการกำหนดปัญหาที่ชัดเจนสมเหตุสมผล โดยจะต้องระบุวัตถุประสงค์ที่เด่นชัดแน่นอน มีการรวบรวมข้อมูล พิจารณาวิเคราะห์ ตีความ และสรุปผลการวิจัยที่สามารถให้คำตอบหรือบรรลุมุ่งวัตถุประสงค์

3.2 บทความวิชาการ (Academic article) เป็นการเขียนทางวิชาการซึ่งมีการกำหนดประเด็นที่ต้องการอธิบายหรือวิเคราะห์อย่างชัดเจน และการวิเคราะห์ประเด็นดังกล่าวต้องถูกต้องตามหลักวิชาการ และสามารถสรุปผลการวิเคราะห์ในประเด็นนั้นได้ ซึ่งจะเป็นการนำความรู้จากแหล่งต่าง ๆ มาประมวลร้อยเรียงเพื่อวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ โดยผู้เขียนได้แสดงทัศนะทางวิชาการของตนไว้อย่างชัดเจนด้วย

4. การพิจารณาบทความ

4.1 กองบรรณาธิการจะแจ้งให้ผู้ส่งบทความทราบ เมื่อได้รับบทความเรียบร้อยแล้วสมบูรณ์ทางระบบ Thaijo

4.2 กองบรรณาธิการจะตรวจสอบหัวข้อและเนื้อหาของบทความ โดยพิจารณาถึงความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์และประเภทของบทความ ตลอดจนรูปแบบการจัดพิมพ์บทความ การอ้างอิง และไบบลิโอกราฟี หากไม่ครบถ้วน กองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิ์ที่ไม่รับตีพิมพ์บทความดังกล่าว

4.3 กรณีที่กองบรรณาธิการพิจารณาเห็นควรรับบทความไว้พิจารณาตีพิมพ์ ทางกองบรรณาธิการจะดำเนินการส่งบทความเพื่อทำการกลั่นกรองในขั้นตอนต่อไป ด้วยการส่งบทความให้กับผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาที่เกี่ยวข้องตรวจสอบคุณภาพของบทความว่าอยู่ในระดับที่เหมาะสมจะลงตีพิมพ์หรือไม่ ในลักษณะ Double-blinded Review โดยผู้ทรงคุณวุฒิไม่ทราบว่าผู้เขียนเป็นใคร และผู้เขียนไม่ทราบว่าผู้ทรงคุณวุฒิเป็นใคร (1 บทความ / 3 ผู้ทรงคุณวุฒิ)

4.4 เมื่อผู้ทรงคุณวุฒิได้พิจารณาถ้อยแถลงบทความแล้ว ทางกองบรรณาธิการจะตัดสินใจโดยอิงตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิว่า บทความควรจะนำลงตีพิมพ์หรือไม่ หรือเห็นควรที่จะส่งให้ผู้เขียนนำกลับไปแก้ไขตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิก่อน และนำส่งบทความดังกล่าวกลับมาพิจารณาอีกครั้งหนึ่ง หรือปฏิเสธการลงตีพิมพ์ ทั้งนี้ ผู้เขียนจะต้องแก้ไขบทความตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ ภายใน 45 วัน หลังจากได้รับบทความพร้อมคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิกลับคืน

4.5 กองบรรณาธิการจะนำบทความที่ผ่านการแก้ไขตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิเข้าสู่กระบวนการตีพิมพ์ต่อไป

5. การจัดเตรียมบทความ

บทความวิจัยและบทความวิชาการที่เสนอเพื่อตีพิมพ์ในวารสาร “ช่วงฝน” จะต้องเป็นบทความที่ไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่ที่ไหนมาก่อน และไม่อยู่ระหว่างการพิจารณาของวารสารฉบับอื่น ทั้งนี้ บทความดังกล่าวจะต้องพิมพ์ด้วยโปรแกรม Microsoft Word โดยมีความยาวของบทความไม่เกิน ๒๐ หน้า (นับรวมรูปภาพ ตาราง แผนภูมิ เอกสารอ้างอิง) ลงในกระดาษ A4 พิมพ์หน้าเดียว ด้วยรูปแบบอักษร TH SarabunPSK เท่านั้น ทั้งนี้ บทความจะต้องประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ตามลำดับ ดังต่อไปนี้

5.1 บทความวิจัย

5.1.1 ชื่อเรื่อง ชื่อ – นามสกุล สังกัด (ภาษาไทย – ภาษาอังกฤษ) และอีเมล

5.1.2 บทคัดย่อและคำสำคัญ (ภาษาไทย-ภาษาอังกฤษ) บทคัดย่อความยาว 200 - 250 คำ และคำสำคัญไม่เกิน 4 คำ

5.1.3 บทนำ

5.1.4 วัตถุประสงค์การวิจัย

5.1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

5.1.6 ผลการวิจัย

5.1.7 สรุปผลการวิจัย

5.1.8 อภิปรายผล

5.1.9 ข้อเสนอแนะการวิจัย (ถ้ามี)

5.1.10 เอกสารอ้างอิง (ดำเนินการตามที่กำหนดในระเบียบนี้)

5.2 บทความวิชาการ

5.2.1 ชื่อเรื่อง ชื่อ – นามสกุล สังกัด (ภาษาไทย – ภาษาอังกฤษ) และอีเมล

5.2.2 บทคัดย่อและคำสำคัญ (ภาษาไทย-ภาษาอังกฤษ) บทคัดย่อความยาว 200 - 250 คำ และคำสำคัญไม่เกิน 4 คำ

5.2.3 บทนำ

5.2.4 เนื้อหา ควรมีจัดโครงสร้างของเนื้อหาสาระที่จะนำเสนอ โดยจัดลำดับให้เหมาะสม และการนำเสนอเนื้อหาควรมีความต่อเนื่องกัน เพื่อให้ผู้อ่านได้เข้าใจในสาระนั้นอย่างง่าย

5.2.5 บทสรุป

5.2.6 เอกสารอ้างอิง (ดำเนินการตามที่กำหนดในระเบียบนี้)

5.3 ข้อกำหนดในการจัดเตรียมบทความ

5.3.1 ใช้อักษร TH SarabunPSK พิมพ์บทความ A4 พิมพ์หน้าเดียว

5.3.2 ตั้งค่านำกระดาษ โดยมีระยะห่างจากขอบกระดาษ ทั้งด้านบน 1.25 นิ้ว ด้านล่าง 1.0 นิ้ว ด้านซ้าย 1.25 นิ้ว และด้านขวา 1.0 นิ้ว และมีระยะห่างระหว่างบรรทัด เท่ากับหนึ่งช่วงบรรทัดของ เครื่องคอมพิวเตอร์

5.3.3 การจัดวางหัวข้อให้เป็นไปตามลำดับความสำคัญของหัวข้อ ดังนี้

ก. การลำดับหัวข้อให้ใช้ระบบตัวเลขกำกับ ตามด้วยเครื่องหมายจุด (.) หลังตัวเลข และ เว้น 2 ช่วงตัวอักษร ก่อนเริ่มคำหรือข้อความต่อไป ดังนี้ 1.//.....

ข. การจัดวางหัวข้อให้เป็นไปตามลำดับความสำคัญของหัวข้อ ดังต่อไปนี้

หัวข้อใหญ่ ให้วางชิดขอบหน้า ซึ่งหัวข้อใหญ่จะไม่ใส่ตัวเลขกำกับ และ คำอธิบายของหัวข้อใหญ่ให้ขึ้นบรรทัดใหม่ โดยย่อหน้า 1.50 เซนติเมตร และเว้นบรรทัด 1 ช่วงบรรทัดของ เครื่องคอมพิวเตอร์

หัวข้อย่อย ให้เริ่มอักษรตัวแรกของหัวข้อใหญ่หรือเลขกำกับหัวข้อ โดยเว้นจาก ขอบกระดาษ 1.50 เซนติเมตร และคำอธิบายของหัวข้อย่อยจะอยู่ในบรรทัดเดียวกัน หรือจะขึ้นย่อหน้าใหม่ก็ได้ ตามความเหมาะสม กรณีที่หัวข้อย่อยไม่มีตัวเลขกำกับหัวข้อ ให้เริ่มหัวข้อย่อยหรือเลขกำกับหัวข้อย่อย โดยให้ อักษรตัวแรกตรงกับหัวข้อย่อย

หัวข้อย่อย กรณีที่หัวข้อย่อยมีเลขกำกับหน้าหัวข้อ ให้เริ่มหัวข้อหรือเลขกำกับ ของหัวข้อย่อยที่อักษรตัวแรกของหัวข้อย่อย ทั้งนี้ หัวข้อย่อยควรใช้การย่อหน้าในระบบเดียวกัน และไม่ควรมีหัวข้อย่อยมากเกินไป ดังต่อไปนี้

1. //

1.1 //

1.1.1 //

5.3.4 คำอธิบายในแต่ละหัวข้อ หากขึ้นย่อหน้าใหม่ให้ย่อหน้าตรงกับอักษรตัวแรกของหัวข้อนั้น ๆ ส่วนข้อความในบรรทัดต่อมาให้ชิดขอบหน้าตามปกติ

5.3.5 การใช้เครื่องหมายวรรคตอน เช่น เครื่องหมายจุลภาค (,) ทวิภาค (:) และอัฒภาค (;) ให้พิมพ์ต่อเนื่องกับอักษรตัวหน้า และเว้น 1 ช่วงตัวอักษรก่อนข้อความต่อไป เช่น (ยุพิน เข็มมุก, 2559, 15 – 19)

5.3.6 หมายเลขหน้า ให้ใส่ไว้ตำแหน่งด้านบนขวา ตั้งแต่ต้นจนจบบทความ

5.3.7 รายละเอียดในต้นฉบับ ให้พิมพ์ตามข้อกำหนด ดังต่อไปนี้

1. ชื่อเรื่อง (Title)

- ภาษาไทย ขนาด 18 พอยต์ (point), ตัวหนา และกึ่งกลางหน้ากระดาษ
- ภาษาอังกฤษ (ตัวอักษรพิมพ์ใหญ่) ขนาด 18 พอยต์ (point), ตัวหนา และกึ่งกลางหน้ากระดาษ

2. ชื่อ – นามสกุลของผู้เขียน (ทุกคน)

- ชื่อผู้เขียน ภาษาไทย (ตัวหนา) ภาษาอังกฤษ (ตัวธรรมดา) ขนาด 14 พอยต์ (point) ชิดขวา
- ระบุตำแหน่งทางวิชาการ สาขาวิชา ภาควิชา คณะ มหาวิทยาลัย หรือรายละเอียดของหน่วยงานที่สังกัด (ของผู้เขียนทุกคน) โดยให้ระบุหมายเลขที่ชื่อ – นามสกุล และกำหนดไว้ทางเชิงอรรถในหน้านั้น ๆ ขนาด ขนาด 12 พอยต์ (point) (ตัวธรรมดา)
- อีเมลของผู้เขียนบทความ 1 คน ที่จะเป็นผู้ติดต่อกับกองบรรณาธิการ ขนาด 14 พอยต์ (point) (ตัวธรรมดา) ชิดขวา

3. บทคัดย่อ

- ชื่อ “บทคัดย่อ” และ “Abstract” ขนาด 16 พอยต์ (point) (ตัวหนา) กึ่งกลางกระดาษ
- ข้อความบทคัดย่อภาษาไทย ขนาด 14 พอยต์ (point) (ตัวธรรมดา) ชิดซ้าย ย่อหน้า 0.5 นิ้ว

- ข้อความบทคัดย่อภาษาอังกฤษ ขนาด 14 พอยต์ (point) (ตัวธรรมดา)

ชิดซ้าย ย่อหน้า 0.5 นิ้ว

4. **คำสำคัญ (Keyword)** เว้นจากบทคัดย่อ 1 ช่วงบรรทัดของเครื่องคอมพิวเตอร์
ควรเลือกคำสำคัญที่เกี่ยวข้องกับบทความ ประมาณ 4 คำ ภาษาไทย – ภาษาอังกฤษ ขนาด 14 พอยต์ (point)
(ตัวธรรมดา)

5. รายละเอียดบทความ

- หัวข้อใหญ่ ขนาด 16 พอยต์ (point) (ตัวหนา) ชิดซ้าย
- หัวข้อรอง ขนาด 14 พอยต์ (point) (ตัวหนา) ชิดซ้าย ย่อหน้า 0.5 นิ้ว
- หัวข้อย่อย ขนาด 14 พอยต์ (point) (ตัวหนา) ชิดซ้าย ย่อหน้า 0.5 นิ้ว
- ตัวอักษร ขนาด 14 พอยต์ (point) (ตัวธรรมดา) ชิดซ้าย ย่อหน้า 0.5 นิ้ว

6. **ภาพและตาราง** กรณีมีภาพประกอบ ให้ระบุคำว่า *ภาพที่* ไว้ได้ภาพประกอบ และ
บรรยายได้ภาพ โดยให้อยู่กึ่งกลางหน้ากระดาษ กรณีตารางประกอบ ให้ระบุคำว่า *ตารางที่* พร้อมทั้งข้อความ
บรรยายตาราง ไว้บนหัวตาราง โดยจัดให้ชิดซ้ายหน้ากระดาษ ทั้งนี้ ภาพและตารางประกอบ ควรบอกที่มา
โดยพิมพ์ห่างจากชื่อภาพประกอบและเส้นขีดค้นใต้ตาราง ๑ บรรทัดของเครื่องคอมพิวเตอร์ ด้วยตัวอักษร ขนาด
14 พอยต์ (point) (ตัวธรรมดา) กึ่งกลางหน้ากระดาษ

7. **การเขียนเอกสารอ้างอิง** ให้ใช้รูปแบบการเขียนอ้างอิงตามระบบ APA^{6th} โดยมี
รูปแบบการอ้างอิง 2 ส่วน ดังนี้

7.1 การอ้างอิงในเนื้อหาใช้ระบบนาม - ปี (Name-year Reference)

7.1.1 การอ้างอิงในเนื้อหาจากสื่อทุกประเภท ลงในรูปแบบ “ชื่อผู้เขียน
ปีพิมพ์ : เลขหน้าที่ปรากฏ” อยู่ในเครื่องหมายวงเล็บเล็ก

7.1.2 ผู้เขียนคนไทยลงชื่อ-สกุล ส่วนผู้เขียนชาวต่างชาติลงเฉพาะนามสกุล

ตัวอย่าง

- โสเกรตีสย้ำว่าการอ่านสามารถจุดประกายได้จากสิ่งที่านักอ่านรู้อยู่แล้วเท่านั้นและความรู้ที่ได้รับมาไม่ได้มาจากตัวหนังสือ (แมนเกล, 2546, น.127)
- สุมาลี วีระวงศ์ (2552, น.37) กล่าวว่า การที่ผู้หญิงจะไปสื่อชักผู้ชายมาบ้านเรือนของตัวเองทั้ง ๆ ที่เขายังไม่ได้มาสู่ขอนั้น เป็นเรื่องผิดขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี

หมายเหตุ: ทุกรายการที่อ้างอิงในเนื้อหา จะต้องปรากฏในรายการบรรณานุกรมเสมอ

7.2 บรรณานุกรม (Bibliography) การเขียนบรรณานุกรมใช้รูปแบบของ APA^{6th} (American Psychology Association 6th edition) ดังตัวอย่างตามประเภทของเอกสาร ดังต่อไปนี้

7.2.1 หนังสือ

ชื่อ-สกุลผู้แต่ง. \ (ปีพิมพ์). \ชื่อหนังสือ. \ครั้งที่พิมพ์. \เมืองที่พิมพ์: \สำนักพิมพ์.

Author, A. A., and Author, B. B. \ (Date of publication). \ Title of book. \ (Edition). City, State or Country of publication: Publisher.

ตัวอย่าง

แมนเกล, อัลแบร์โต. (2546). *โลกในมือนักอ่าน*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: พิชเนต พรินติ้ง เซ็นเตอร์.

สุมาลี วีระวงศ์. (2552). *วิถีชีวิตไทยในลิลิตพระลอ*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สถาพรบุ๊คส์.

Tidd, J., Bessant, J. & Pavitt, K. (2001). *Managing innovation*. (2nd ed). Chichester: John Wiley and Sons.

7.2.2 บทความวารสาร

ชื่อ-สกุลผู้เขียน. \ (ปี). \ ชื่อบทความ. \ ชื่อวารสาร. \ ปีที่(ฉบับที่), \ หน้าที่ปรากฏบทความ.

Author, A. A., and Author, B. B. \ (Date of publication). \ Title of article. \ Journal title.

Volume(Number), Page.

ตัวอย่าง

ผ่อง แซ่กิ่ง. (2528). *ศิลปกรรมอันเนื่องกับไตรภูมิ*. *ปาจารย์สาร*. 12(2), 113-122.

Shani, A., Sena, J. and Olin, T. (2003). Knowledge management and new product development: A study of two companies. *European Journal of Innovation Management*. 6(3), 137-149.

7.2.3 วิทยานิพนธ์

ชื่อผู้เขียนวิทยานิพนธ์. \ (ปีการศึกษา). \ ชื่อวิทยานิพนธ์. \ ระดับปริญญา \ สาขาวิชาหรือภาควิชา \ คณะ \ มหาวิทยาลัย.

Author, A. A. \ (Date of publication). \ Title thesis. (Unpublished doctoral dissertation or master's thesis). Name of Institution, Location.

ตัวอย่าง

ปณิธิ อมาตยกุล. (2547). *การย้ายถิ่นของชาวไทยใหญ่เข้ามาในจังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภูมิภาควิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

วันดี สนธิวุฒิเมธี. (2545). *กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทยใหญ่ชายแดนไทย-พม่า กรณีศึกษา หมู่บ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม สาขาวิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

7.2.4 สื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ

7.2.4.1 หนังสือออนไลน์ (online / e-Book)

ชื่อผู้แต่ง. \ (ปีที่พิมพ์). \ ชื่อเรื่อง. \ (พิมพ์ครั้งที่). \ สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์. \ สืบค้นจาก \ แหล่งข้อมูลหรือ URL

Author, A. A., and Author, B. B. \ (Date of publication). \ Title of book. \ (Edition). City, State or Country of publication: Publisher. Retrieved from URL

ตัวอย่าง

สรวิชัย ห่อไพศาล. (2552). *นวัตกรรมและการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษาในสหัสวรรษใหม่ : กรณีการจัดการเรียนการสอนผ่านเว็บ (Web-Based Instruction: WBI)*. กรุงเทพฯ: ยินดี.
สืบค้นจาก <http://ftp.spu.ac.th>.

Humm, M. (1997). *Feminism and film*. [Kindle DX version]. Retrieved from
<http://www.netlibrary.com>.

7.2.4.2 บทความจากวารสารออนไลน์ (online / e-journal)

ชื่อ-สกุลผู้เขียน. \ (ปี). \ ชื่อบทความ. \ ชื่อวารสาร. \ ปีที่(ฉบับที่), \ หน้าที่ปรากฏบทความ. สืบค้นจาก \ แหล่งข้อมูลหรือ URL
Author, A. A., and Author, B. B. \ (Date of publication). \ Title of article. \ Title of Journal
volume(number), pages. \ Retrieved from....source or URL....

ตัวอย่าง

Kenneth, I. A. (2000). A Buddhist response to the nature of human rights. *Journal of Buddhist Ethics*. 8(3), 13-15. Retrieved from <http://www.cac.psu.edu>.

Webb, S.L. (1998). Dealing with sexual harassment. *Small Business Reports*. 17(5), 11-14.
Retrieved from BRS, File: ABI/INFORM Item: 00591201.

7.2.4.3 สารสนเทศอิเล็กทรอนิกส์ ประเภท Press Release รายงาน

ประจำปี ไฟล์ประเภท PowerPoint Blog post Online Video Audio Podcast เป็นต้น

ชื่อผู้เขียน.\ (ปี เดือน วันที่).\ ชื่อเนื้อหา.\ [รูปแบบสารสนเทศอิเล็กทรอนิกส์]. \ สืบค้นจาก \ แหล่งข้อมูลหรือ URL
Author, A. A., and Author, B. B. \ (Year Month Date). \ Title. \ [Format]. Retrieved from....source
or URL....

ตัวอย่าง

ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2550). *แรงงานต่างด้าวในภาคเหนือ*. [บล็อก]. สืบค้นจาก <http://www.Bot.or.th>.

Beckenbach, F. and Daskalakis, M. (2009). *Invention and innovation as creative problem solving activities: A contribution to evolutionary microeconomics*. [Press release]. Retrieved from <http://www.wiwi.uni-augsburg.com>

7.2.4.4 การอ้างอิงบทสัมภาษณ์

ผู้ให้สัมภาษณ์.\\ตำแหน่งผู้ให้สัมภาษณ์.\\สังกัดของผู้ให้สัมภาษณ์.\\วันเดือนปี ที่ให้สัมภาษณ์.

Name of interviewee – last name. Initials(s), (Date Month Year of interviewing).

ตัวอย่าง

ยุพิน เข้มมุกต์. ศาสตราจารย์. ผู้อำนวยการสำนักศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.

สัมภาษณ์วันที่ 19 มกราคม 2562.

Yupin Khemmuk. Director of the Institute of Art and Culture. Personal Interview on 19 January 2019.

6. การส่งบทความ

1. ผู้ส่งบทความจะต้องจัดพิมพ์บทความด้วยโปรแกรม Microsoft Word ตามแบบฟอร์มที่วารสาร “ช่วงฝน” กำหนด จำนวน 1 ชุด พร้อมแนบใบสมัครขอส่งบทความ เพื่อจะลงตีพิมพ์ในวารสาร “ช่วงฝน” จำนวน 1 ชุด

2. ผู้ส่งบทความจะต้องลงทะเบียนสมัครเป็นสมาชิกวารสาร “ช่วงฝน” เพื่อส่งบทความลงตีพิมพ์ในระบบ Thaijo โดยเข้าไปที่วารสาร “ช่วงฝน” และทำตามขั้นตอนที่ระบุ ตลอดจนจัดส่งเอกสารในข้อที่ 1 ผ่านทางระบบ Thaijo

3. การจัดส่งบทความให้ส่งผ่านระบบวารสารออนไลน์ (Thaijo) หากมีข้อสงสัยในการสมัครหรือจัดส่งบทความ ติดต่อสอบถามได้ที่ คุณปนัดดา โตคำนุช โทรศัพท์ 098 - 7477462